

Universitat Autònoma de Barcelona

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi queda condicionat a l'acceptació de les condicions d'ús establertes per la següent llicència Creative Commons: http://cat.creativecommons.org/?page_id=184

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis queda condicionado a la aceptación de las condiciones de uso establecidas por la siguiente licencia Creative Commons: <http://es.creativecommons.org/blog/licencias/>

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis it is limited to the acceptance of the use conditions set by the following Creative Commons license: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=en>

Narratives de dones afrodescendents a Catalunya:
Un estudi sobre la mixticitat i les configuracions identitàries
des d'una perspectiva interseccional

Teresa Habimana Jordana

TESI DOCTORAL

Desembre 2022

Direcció:

Dan Rodríguez García

Anna Ortiz Guitart

Departament d'Antropologia Social i Cultural

Facultat de Filosofia i Lletres

*Al meu pare i a la meva mare,
la gènesi de tot això.*

El caso, papá, es que yo creo que los hijos de las personas que migráis,
a veces necesitamos tomar el relevo y continuar el camino, buscar nuestro sitio.
No el que nos toca sino el que elegimos, para que si nos preguntan de dónde somos
o nos cuestionan, al menos podamos contar una historia propia.

LUCÍA MBOMÍO

En toda teoría hay algo de biografía.

VERENA STOLCKE

Aquesta tesi doctoral s'ha realitzat gràcies al finançament de l'Agència de Gestió d'Ajudes Universitàries i d'Investigació de la Generalitat de Catalunya (AGAUR) per a contractes predoctorals per a la formació de doctors (FI-DGR 2018) i està adscrita al projecte I+D+i *Sociabilidad y procesos identitarios de hijos/as de uniones mixtas: la mixticidad, entre la inclusión y la constricción social* (CSO2015-63962-R, 2016-20), l'investigador principal del qual és el professor Dan Rodríguez García.

Esta tesis doctoral se ha realizado gracias a la financiación de l'Agència de Gestió d'Ajudes Universitàries i d'Investigació de la Generalitat de Catalunya (AGAUR) para contratos predoctorales para la formación de doctores (FI-DGR 2018) y está adscrita al proyecto I+D+i *Sociabilidad y procesos identitarios de hijos/as de uniones mixtas: la mixticidad, entre la inclusión y la constricción social* (CSO2015-63962-R, 2016-20), cuyo investigador principal es el profesor Dan Rodríguez García.

This doctoral thesis has made possible out thanks to the funding of the Agency for the Management of University and Research Grants of the Generalitat de Catalunya (AGAUR) for pre-doctoral contracts for the training of doctors (FI-DGR 2018) and is part of the project R+D+I *Social Relations and Identity Processes of Children of Mixed Unions: Mixedness Between Inclusion and Social Coinstraints (MIXED_YOUTH)* (CSO2015-63962-R, 2016-20), whose principal investigator is professor Dan Rodríguez García.

Agraïments

La veritat profunda de la nostra història era més senzilla del que ens imaginàvem. No tenia a veure amb el xoc de cultures, la integració, ni estar entre dos mons ni cap d'aquestes coses que ens han preocupat tant. L'única cosa que volíem era ser estimades. Com érem, sense més. Sense haver-nos de retallar, ni adaptar ni sotmetre. Ni tapades ni famolenques ni perforades per mil agulles ni empastifades de mil cremes ni entaforades en robes estretes. Només amb els nostres cossos, que som nosaltres, amb els nostres caràcters, els nostres pensaments, les nostres emocions i les nostres ferides, les cicatritzades i les obertes. Res més.

Els dilluns estimaran de la Najat El Hachmi és un llibre que retrata amb cruesa i molta sensibilitat el que implica habitar certs cossos en contextos on l'origen, la classe social o el gènere són condicionants que no ho posen gens fàcil. És un viatge turbulent per les ferides –les cicatritzades i les obertes– batallades cada dia i durant molts anys. Durant *tota una vida*. A mesura que repassa la seva història de vida, la protagonista es va acostant a la revelació que plasma finalment en aquestes darreres línies: un al·legat preciós sobre la simplicitat a què es redueix el que sovint creiem que és tan complex. Em sembla la millor manera per a començar el meu al·legat d'agraïments perquè a dia d'avui puc dir amb el cor a la mà que gràcies a l'acompanyament, el suport i, sobretot, l'amor rebut durant *tota una vida*, algunes de les complexitats com les que relata la protagonista del llibre, s'han fet més portables. Aquesta recerca que neix literalment de la meva pròpia història personal no hauria arribat a aquest port sense totes les persones que s'hi han creuat en un moment o altre; sobretot aquelles que s'hi han quedat i m'han acompanyat fins ara.

L'agraïment més especial el vull dedicar a les protagonistes absolutes d'aquesta recerca: les set dones que tan generosament han obert de bat a bat les portes de les seves vides, deixant-m'hi entrar i regalant-me les seves històries, fins i tot quan no era fàcil perquè significava remoure passats i reobrir ferides. Sento un profund respecte i admiració cap a totes vosaltres i les vostres històries. Sense ni segurament ser-ne conscients m'heu regalat molt més que històries, gràcies a vosaltres m'enduc aprenentatges, lliçons i, sobretot, noves referents.

Gràcies a la meua família, els meus pares i les meves germanes per ser el primer lloc del meu món i on tornar sempre. Sou la base més bonica de totes les capes que amb el temps he anat afegint. Ser la petita d'una família (nombrosa) com la nostra és un autèntic luxe perquè sou totes grans referents. Sense la guia dels vostres passos mai m'hagués atrevit a emprendre un projecte així i encara menys confiar en mi per tirar-lo endavant.

Gràcies, Sergi, per ser pura comprensió, paciència i suport incondicional, sempre i sobretot en aquestes últimes etapes del procés. Gràcies per ser cel i casa al mateix temps, ales i arrels. Per art de (la teua) màgia, al teu costat les ferides obertes cicatritzen més fàcilment i es converteixen en fortaleces que m'ajuden a seguir mirant la vida de cara i amb un somriure. Feliç de poder fer-ho plegats.

El context que conforma l'univers del doctorat ha estat sens dubte una peça clau. En aquest sentit, no m'imagino millor experiència que la que he tingut. Tant el lloc com les persones que m'han anat acompanyant al llarg d'aquest recorregut han sigut absolutament imprescindibles per convertir-lo en un recorregut tan i tan bonic. Em remunto ja a èpoques passades, quan l'experiència d'estudiar el Grau d'Antropologia a la Facultat de Filosofia i Lletres acompanyada per les meves estimades *furcies* em va fer enamorar d'aquesta disciplina i del lloc. I ja no m'hi vaig desenganxar mai més. D'una manera o altra vaig anar seguint vinculada al Departament gràcies a EMIGRA i a INMIX fins que va sorgir la oportunitat de fer-hi el doctorat. I un cop més, compartir-ho amb persones meravelloses com han estat les companyes i companys de doctorat, ha tornat a col·locar aquesta experiència a l'alçada de la de l'etapa del Grau. Miquel, tu n'ets un clar exemple, amistat a primera vista, et vas convertir des del primer moment en el còmplice perfecte. Gràcies per fer tan especials els primers anys i per demostrar que les amistats així de boniques no caduquen. Gràcies a totes les companyes i companys de doctorat amb qui hem compartit els alts i baixos intrínsecs a una experiència com aquesta, per contrarestar tan bé la solitud de la vida del doctorand cadascú des de la seva personalitat i la seva màgia, pels migdies, les cerveses, les converses, els cops de mà, els *retreats*, les festes...

Al Dan per confiar en mi a cegues des del primer moment i procurar fer-me el camí sempre més planer. Per la teua generositat. Per demostrar a través de l'INMIX que és perfectament compatible dirigir i acompanyar, treballar de valent i amb bon rotllo. A l'Anna, gràcies per estendre'm sempre una mà, per la teua vitalitat i la teua frescor. Per posar-ho sempre tot tan fàcil. Ets el clar exemple de que des de dins es poden canviar moltes coses, de que l'acadèmia també pot ser horitzontalitat, afectes, cures i amistat. A la resta de companyes i companys de l'INMIX, per contribuir a crear junts la pinya que som, en gran part l'INMIX el fan les relacions tan humanes que hi hem creat.

A les amigues i els amics de les meves colles, sou una part molt gran de l'amor rebut durant *tota una vida*, un amor que m'ha fet tan bé. Mil gràcies també a vosaltres en tot aquest procés. Gràcies per intentar empatitzar al màxim per compensar el fet de sentir que tot això a vegades us queda molt lluny. Per mostrar-hi sempre tant d'interès. Per entendre les meves absències dels últims mesos. Pels vostres missatges d'ànim, de fe cega en mi, per fer-me sentir que sempre heu estat aquí, a punt per si necessito esbargir-me, buidar, desconnectar...

Y, finalmente, a la compañera más crucial en todo este proceso, la más incondicional y necesaria, mi Cristi. Darte las gracias por el apoyo, por tu generosidad y por tu inquebrantable predisposición a tender siempre una mano es quedarme tan corta... Has sido *la luz* en todo este camino y la muestra definitiva de que ciertas experiencias solo cobran sentido cuando se viven en compañía. Sin duda, de todo este proceso el mayor regalo que me llevo es nuestra amistad.

Continguts

Índex de Taules, Fotografies i Figures	12
Resum	15
Resumen	16
Abstract	17
1. INTRODUCCIÓ	18
1.1. La gènesi de la recerca	18
Equació personal	18
El bressol: la línia de recerca sobre mixticitat a l'INMIX	20
De les unions mixtes als descendents i els marcadors de visibilitat	21
El coneixement situat i l'antropologia encarnada	24
1.2. Context de la recerca	25
Narratives de vida	25
Etnografia(es)	26
Punts de partida i objectius de la recerca	27
1.3. Estructura de la tesi	28
2. MARC TEÒRIC	30
2.1. Aproximacions teòriques a l'estudi de la mixticitat	30
Nocions teòriques de la mixticitat	30
La mixticitat en la recerca	34
Els processos de socialització i la conformació de la(es) identitat(s)	37
2.2. La Interseccionalitat.....	42
Epistemologies feministes	42
Dinàmiques interseccionals	46
Geografies de la interseccionalitat	47
2.3. Processos de racialització	49
La construcció social i política de la noció de "raça"	49
La línia del color i el sistema racista	52

Els marcadors de visibilitat associats a l'afrodescendència	55
3. DISSENY METODOLÒGIC	57
3.1. Notes epistemològiques	57
L'equació personal a la recerca: un exercici d'auto-antropologia	57
El mètode biogràfic des de l'hermenèutica	59
Disseny metodològic <i>ad hoc</i>	62
3.2. La unitat d'anàlisi	64
El criteri de selecció de la unitat d'anàlisi	64
Perfils sociodemogràfics	67
Origen del pare i la mare	67
Edat	67
Àrea geogràfica	68
Classe social	68
3.3. Treball de camp etnogràfic	70
Introducció	70
El camp	72
Espais de trobada amb la comunitat afrodescendent	72
L'accés al camp "des de dins"	77
Tècniques de recollida de dades	79
3.4. Les sessions d'història de vida	81
Introducció	81
Cerca de contactes	82
Planificació de les sessions	85
Guió temàtic	87
Tècniques i instruments de recollida de dades	88
Narratives il·lustrades	88
<i>Cronograma de vida</i>	88
<i>Il·lustracions de les xarxes socials</i>	89
<i>Relief Map</i>	95

Narratives escrites	98
<i>Diari-registre</i>	98
<i>Escriptura íntima</i>	98
3.5. Tècniques d'anàlisi de la informació	103
3.6. Reflexions metodològiques finals	107
4. DISCUSSIÓ DE RESULTATS	110
4.1. Introducció	110
4.2. Identitats i identifications ambivalents.....	112
"Ni d'aquí ni d'allà": la doble hostilitat horitzontal	112
Espais, vincles i (no)sentit de pertinença	114
Desencaixos interseccionals i auto-identifications ambivalents: del <i>passing</i> a l'estigma i entremig el comodí	119
4.3. Processos d'estigmatització i discriminació	129
La persistència de la noció de raça que condiona el ser i el sentir-se	129
Estratègies per fer front al racisme i la discriminació viscuda	134
4.4. Discursos i pràctiques d'agència: la transformació de l'estigma en emblema	140
5. CONCLUSIONS.....	144
Annexos	150
Formulari de Consentiment Informat versió en Català	150
Formulario de Consentimiento Informado versión en Castellano	152
Plantilla del perfil Sociodemogràfic	154
Referències de les cites d'encapçalament	156
Bibliografia	157

Índex de Taules, Fotografies i Figures

Índex de Taules

Taula 1

Resum dels casos estudiats i característiques principals	69
--	----

Índex de Fotografies

Fotografia 1

Cartell de Propaganda de l'esdeveniment "Vermut Antiracista" organitzat per t.i.c.t.a.c.	72
--	----

Fotografia 2

Descripció del Colectivo Afrofeminista (CLTVO Afrofeminista)	73
--	----

Fotografies 3 i 4

Cartell del Black Barcelona Festival (2019) i Llista d'objectius del Black Barcelona	73
--	----

Fotografies 5 i 6

Cartells d'activitats amb perspectiva psicologitzadora organitzat per t.i.c.t.a.c.	75
--	----

Fotografia 7

Cartell del Taller d'escriptura autobiogràfica organitzat per t.i.c.t.a.c.	76
--	----

Fotografia 8

Descripció del Taller d'escriptura autobiogràfica organitzat per t.i.c.t.a.c.	76
---	----

Fotografia 9

Fotografia del perfil del grup de WhatsApp "AFRO"	77
---	----

Fotografia 10

La llibreta que se'ls donava a l'inici de les sessions	99
--	----

Fotografia 11

Codificació en mode tradicional de les gravacions enregistrades	105
---	-----

Fotografia 12

Codificació en mode tradicional del Diari de Camp	105
---	-----

Fotografia 13

Classificació de les tècniques segons les narratives que les acompanyen	106
---	-----

Fotografia 14

Exemple de Quadre-resum del Relief Map de la Judith	107
---	-----

Índex de Figures

Figura 1	
Cerca de contactes a través del canal del projecte I+D _____	83
Figura 2	
Cerca de contactes a través de canals de difusió personals _____	83
Figura 3	
Exemple de Cronograma de vida elaborat per l'Anna _____	88
Figura 4	
Exemple de dibuix de la família elaborat per la Judith _____	90
Figura 5	
Exemple d'arbre genealògic elaborat per la Carla _____	90
Figura 6	
Exemple de Co-construcció positiva elaborada per la Sara _____	92
Figura 7	
Exemple de Co-construcció negativa elaborada per la Sara _____	93
Figura 8	
Exemple de Mapa de relacions socials elaborat per la Judith _____	95
Figura 9	
Exemple de Relief Map elaborat per la Maria _____	97
Figura 10	
Exemple d'Esriptura íntima escrita per la Carla _____	100
Figura 11	
Relief Map elaborat per la Sara _____	93
Figura 12	
Relief Map elaborat per la Maria _____	95
Figura 13	
Relief Map elaborat per la Judith _____	97
Figura 114	
Relief Map elaborat per l'Anna _____	100

Resum

Aquesta recerca doctoral recull les històries de vida de set dones afrodescendents, filles de parella mixta i residents a Catalunya. A través dels set estudis de cas recollits i analitzats mitjançant el mètode biogràfic, aquesta recerca explora els processos de mixticitat afrodescendent i la seva repercussió en el projecte identitari i socialitzador. S'han analitzat concretament les experiències d'auto-percepció i auto-identificació, de sentit de pertinença, d'estigmatització i discriminació, així com les estratègies per contrarestar-ne els efectes limitadors utilitzant una perspectiva interseccional que ha posat l'accent en els factors de gènere i etnicitat / racialització, en relació amb els espais i els vincles relacionals.

Des d'una proposta metodològica de tall biogràfic-narratiu que utilitza el paradigma de la auto-etnografia i la perspectiva del feminisme dialògic, aquesta recerca col·loca al centre les narratives experienciades tot assignant-los valor epistemològic. D'aquesta manera es posa de manifest la viabilitat de generar recerques de tall altament qualitatiu que posen en valor l'experiència subjectiva i l'habiliten com a font de coneixement. A través d'una anàlisi exhaustiva de les narratives construïdes per les set participants, s'han identificat alguns patrons comuns així com itineraris singulars que guien els resultats d'aquesta recerca.

Els principals resultats de la investigació assenyalen que la mixticitat travessada per processos de racialització constituïts per marcadors de visibilitat associats a l'estigma de la negritud no dilueix la percepció de diferència. Ans al contrari, ja que s'ha fet palesa la correlació entre la percepció inferioritzant d'aquests marcadors i la dificultat per a configurar identitats i identifications positives entorn a la mixticitat afrodescendent.

Per a contrarestar els efectes limitadors de les experiències d'estigmatització i discriminació s'han identificat estratègies que les participants adopten des de posicionaments passius i/o actius envers l'antiracisme i que permeten posar de relleu les dinàmiques d'agència, essent un dels resultats la resignificació que converteix l'estigma en emblema identitari. Aquesta resignificació de la pròpia condició de mixticitat afrodescendent permet no només desenvolupar identitats i identifications positives entorn a la racialització, sinó també contrarestar simbòlicament i materialment els efectes limitadors de l'estigma i l'exclusió.

D'altra banda, s'ha trobat que els vincles que les participants mantenen amb el seu entorn condicionen molt l'experiència entorn a la identitat i la discriminació. Concretament, s'ha identificat una correlació directament proporcional entre la proximitat, intimitat i confiança (confort) dels espais i vincles relacionals i una disminució de l'alterització o percepció d'hostilitat i de rebuig envers els marcadors de visibilitats associats a l'estigma.

Resumen

Esta investigación doctoral recoge las historias de vida de siete mujeres afrodescendientes, hijas de pareja mixta y residentes en Cataluña. A través de los siete estudios de caso recogidos y analizados mediante el método biográfico, esta investigación explora los procesos de mixticidad afrodescendiente y su repercusión en el proyecto identitario y socializador. Se han analizado concretamente las experiencias de autopercepción y autoidentificación, de sentido de pertenencia, de estigmatización y discriminación, así como las estrategias para contrarrestar los efectos limitadores utilizando una perspectiva interseccional que ha puesto el acento en los factores de género y etnicidad/racialización en relación con los espacios y los vínculos relacionales.

Desde una propuesta metodológica de corte biográfico-narrativo que utiliza el paradigma de la autoetnografía y la perspectiva del feminismo dialógico, esta investigación coloca en el centro las narrativas experimentadas asignándoles valor epistemológico. De esta forma se pone de manifiesta la viabilidad de generar investigaciones de corte altamente cualitativo que pongan en valor la experiencia subjetiva y la habiliten como fuente de conocimiento. A través de un análisis exhaustiva de las narrativas construidas por las siete participantes, se han identificado algunos patrones comunes, así como itinerarios singulares que guían los resultados de esta investigación.

Los principales hallazgos de la investigación apuntan a que la mixticidad cuando está cruzada por procesos de racialización constituidos por marcadores de visibilidad asociados al estigma de la negritud, no diluye la percepción de diferencia. Sino al contrario, ya que se ha hecho patente la correlación entre la percepción inferiorizante de estos marcadores y la dificultad para configurar identidades e identificaciones positivas entorno a la mixticidad afrodescendiente.

Para contrarrestar los efectos limitadores de las experiencias de estigmatización y discriminación se han identificado estrategias que las participantes adoptan desde posicionamientos pasivos y/o activos entorno al antirracismo y que permiten poner de relieve las dinámicas de agencia, siendo uno de los resultados la resignificación que convierte el estigma en emblema identitario. Esta resignificación de la propia condición de mixticidad afrodescendiente permite no solo desarrollar identidades e identificaciones positivas entorno a la racialización, sino también contrarrestar simbólicamente y materialmente los efectos limitadores del estigma y la exclusión.

Además, se ha hallado que los vínculos que las participantes mantienen con su entorno condicionan mucho la experiencia entorno a la identidad y la discriminación. Concretamente se ha identificado una correlación directamente proporcional entre la proximidad, intimidad y confianza (confort) de los espacios y vínculos relacionales y una disminución de la alterización o percepción de hostilidad y de rechazo entorno a los marcadores de visibilidad asociados al estigma.

Abstract

This doctoral research gathers the life stories of seven women of African descent, daughters of mixed-race couples and residents of Catalonia. Through the seven case studies collected and analysed using the biographical method, this research explores the processes of Multiracial Women of African Descent and their repercussions on the identity and socialisation. Specifically, the experiences of self-perception and self-identification, sense of belonging, stigmatisation, and discrimination, as well as the strategies to counteract the limiting effects using an intersectional perspective that has emphasised the factors of gender and ethnicity/racialisation in relation to spaces and relational links.

From a biographical-narrative methodological approach that uses the autoethnography paradigm and the perspective of dialogical feminism, this research places the experienced narratives at the centre, assigning them epistemological value. In this way, it demonstrates the viability of generating highly qualitative research that values subjective experience and enables it as a source of knowledge. Through an exhaustive analysis of the narratives constructed by the seven participants, some common patterns have been identified, as well as singular itineraries that guide the results of this research.

The main findings of the research point to the fact that mixedness, when crossed by processes of racialisation constituted by visibility markers associated with the stigma of blackness, does not dilute the perception of difference. On the contrary, the correlation between the inferiorising perception of these markers and the difficulty of configuring positive identities and identifications around Afro-descendant mixedness has become clear.

In order to counteract the limiting effects of the experiences of stigmatisation and discrimination, one of the results being the resignification that turns stigma into an identity emblem. This resignification of one's own condition of Afro-descendant mixedness allows not only to develop positive identities and identifications around racialisation, but also to counteract the limiting effects of stigma and exclusion in a material and symbolic sense.

In addition, it has been found that the links that participants maintain with their environment strongly condition their experience of identity and discrimination. Specifically, a directly proportional correlation was identified between the proximity, intimacy, and trust (comfort) of the spaces and relational ties and a decrease in the alterization or perception of hostility and rejection around the visibility markers associated with stigma.

1. INTRODUCCIÓ

1.1. La gènesi de la recerca

(...) vivint en una societat tan dicotòmica els grisos i les mescles són els eterns inclassificables.

Jo, filla d'una blanca i un negre he viscut, visc –i suposo que aquest serà el meu destí–, en l'estat permanent de l'ambivalència.

És, penso, una experiència única i exclusiva per fer treball de camp permanentment dins de les parets de la meua pròpia cultura. I és que ser gris en una societat tan avesada al pensament dual m'aporta informació molt transcendental sobre el lloc on visc.”

El meu jo de vint-i-un anys (curs 2013/14)

Equació personal

“Equació personal” s’anomenava l’activitat que la Professora Silvia Carrasco ens va proposar fer en el marc de l’assignatura d’etnografia escolar, l’últim any de la carrera. L’activitat consistia en plasmar en paper una reconstrucció introspectiva de la nostra trajectòria escolar d’ençà que en teníem memòria fins al present. Es tractava de fer un repàs del nostre recorregut dins la institució escolar tot intentant identificar les diferents formes del concepte de capital de Bourdieu (capital cultural, capital econòmic, capital objectivat...). La idea era filtrar el mínim possible tots els records que constituïssin el nostre recorregut per l’(es) escola(es) i certament el resultat de no posar filtres i anar evocant (i abocant) al ritme d’una escriptura quasi automàtica va ser força impressionant. De cop, els records més recondits brotaven permetent-me mirar-me’ls amb la distància i la reflexivitat que et dona el present i, sobretot aquesta vegada, amb una mirada entrenada durant

els tres anys previs en una d'aquestes etapes de la trajectòria escolar: la carrera d'Antropologia Social i Cultural. El resultat de l'exercici va ser un repàs de la meva història personal i acadèmica teixida amb un fil conductor: la meva condició de *mixticitat*.

Aquella activitat em va permetre ser conscient del pes que exercia aquesta manera de "ser" (o "no-ser"), prenent el sentit més literal de la interpretació que en fa Fanon. Habitar al mateix temps la zona del ser i la zona del no-ser, o a voltes ser i a voltes no ser. Amb aquella activitat vaig descobrir-me una identitat que havia estat vestint durant tota la meva vida i que definia amb paraules com ambivalència o '*inclassificació*' o amb colors com el gris (en un sentit més metafòric) o el marró (en un sentit més literal). En definitiva, una identitat que havia condicionat els llocs i els no-llocs que havia anat ocupant al llarg de la meva vida i amb ells les experiències que hi vivia.

El més significatiu d'aquella experiència que sens dubte em va marcar molt no va ser tant descobrir(-me) aquesta identitat sinó prendre'n consciència: ser conscient, gràcies a aquesta mirada analítica i crítica entrenada i modelada durant aquells anys de carrera, del que implica habitar la mixticitat "dins les parets de la meva pròpia cultura". Per primera vegada vaig pensar en la mixticitat en termes d'un nou prisma a través del qual observar i entendre que els grisos, els espais intermedis (o els "tercers espais" tal i com aprendria més endavant al grup de recerca INMIX) són fonts d'informació privilegiades.

Situo aquesta experiència com l'origen, el km 0 on tot va començar. Ser conscient de l'empremta que aquesta identitat havia deixat –i deixava– a la meva vida era tan sols el principi d'una llarga història. Una història que més endavant faria que aquesta inquietud descoberta a l'activitat de l'equació personal i la inquietud professional/acadèmica es creuessin al camí de la meva pròpia història personal i em guessin fins aquí: a (re)conèixer la meva i altres històries, (re)construir-les, estudiar-les, comprendre-les i compartir-les a través d'aquest projecte de tesi doctoral.

Abans, però, de submergir-nos-hi, farem un altre *flash back* amb l'objectiu de reconstruir la trajectòria que ha fet possible emprendre una recerca com la que presento en aquesta tesi. Tal i com veurem en el transcurs de les idees, reflexions i teories que vesteixen aquesta tesi, la perspectiva genealògica és fonamental per comprendre de forma més acurada qualsevol fet. És precisament en l'anàlisi dels transcursores, del *com* s'han succeït i construït històricament els fenòmens, quan podem comprendre'ls i analitzar-los amb més detall i rigor. Remuntem-nos, doncs, al context que va propiciar l'impuls d'aquesta recerca doctoral.

El bressol: la línia de recerca sobre mixticitat a l'INMIX

L'abril del 2012, ara fa 10 anys i escaig, el Professor Dan Rodríguez García va crear l'INMIX – *Research Group on Immigration, Mixedness, and Social Cohesion*–, com a Grup de Recerca (GR) de la UAB al Departament d'Antropologia, aprofitant la concessió d'un Premi de Recerca APOSTA-UAB 2011 ("E Pluribus Unum") i un projecte I+D del Ministerio de Ciencia e Innovación ("Inmigración y uniones mixtas: etnicidad e integración social"). Al 2014 l'INMIX es va acreditar com a Grup de Recerca Emergent (GRE-SGR) de l'AGAUR, i al 2017, només 5 anys després de la seva creació, es va acreditar com a Grup de Recerca Consolidat (GRC-SGR).

La idea amb l'INMIX era consolidar una línia de recerca pionera iniciada el 1996 pel Professor Rodríguez García sobre migracions internacionals, matrimonis mixtes contemporanis (endogàmia i exogàmia) i processos d'interculturalitat i d'integració social, portant a Espanya l'experiència de països del nord d'Europa i d'Amèrica sobre un fenomen en augment però encara no estudiat a l'àmbit espanyol, i que va tenir com a primers ciments la realització de dues tesis de màster i una tesi doctoral que va derivar en el primer llibre publicat a Espanya sobre aquesta temàtica (Rodríguez-García 1997, 1998, 2002 i 2004, respectivament).

L'INMIX (acrònim resultat de la barreja del termes immigració i mixticitat) és un grup d'investigació interdisciplinari, dedicat a l'estudi de les migracions internacionals, les relacions interètniques i els processos d'integració sociocultural dels immigrants i els seus descendents, amb un interès particular en l'estudi de la 'mixticitat', un terme preferit al de 'mestissatge' –més esbiaixat i ancorat al passat colonial– i adaptat del francès *mixité* i de l'anglès *mixedness*, presents a la literatura internacional des de fa uns quants anys (vegeu per exemple Varro, 2003, Edwards et al. 2012). La 'mixticitat' fa referència al fenomen de les parelles mixtes (a través de fronteres nacionals, ètniques, religioses, etc.), i als processos socioculturals implicats: la construcció social de categories de grup, les actituds envers el creuament de categories, la formació d'identitats híbrides o múltiples, o els processos de discriminació implicats.

Atès que la mixticitat s'ha problematitzat històricament, fins i tot prohibit, la cruïlla d'aquests límits problematitzats suposa una transgressió social que es pot entendre com un "tercer espai" que pertorba i transforma les categories socials i que permet el sorgiment de noves formes de pertinença (Rodríguez-García, 2012, 2015, 2021; vegeu també Anthias, 2007, 2020; Bhabha, 1996, Brah, 1996). L'estudi de la mixticitat es planteja, doncs, com una forma de descobrir i interpel·lar els processos de categorització social, posant de manifest tant la pervivència de les divisions ètnico-culturals que perpetuen l'estigmatització i la discriminació, així com els aspectes positius de transformació i reinvençió social que també estan presents en aquestes dinàmiques i que tenen

a veure amb la capacitat dels individus per transgredir i transformar les categories socialment construïdes.

Es tractava, a la fi, de portar l'estudi de l'endogàmia i l'exogàmia—objecte d'estudi clàssic de l'antropologia (Rodríguez-García, 2018)— més enllà dels límits de les teories clàssiques sobre el parentiu, incorporant-hi la tradició sociològica sobre relacions interètniques i processos de discriminació i aplicant una perspectiva d'anàlisi transdisciplinària i interseccional, és a dir, aplicant diferents perspectives teòriques i metodologies, i analitzant la intersecció entre factors com l'origen ètnic, el gènere o la classe social en aquests processos.

Entenent la mixticitat com un "fet social total", en termes de Marcel Mauss, és a dir, un fenomen que posa en joc totes les esferes socials (cultural, social, econòmica i política), el seu estudi ens serveix de fet per analitzar l'estructura social: l'abast de les divisions entre grups, la construcció de les categories de pertinença (adscrietes i escollides) i els processos d'inclusió i exclusió social implicats en la distinció "nosaltres" vs. "els altres".

De les unions mixtes als descendents i els marcadors de visibilitat

En el decurs dels anys, l'INMIX ha desenvolupat múltiples projectes de recerca finançats, i servit com bressol pel desenvolupament de diverses tesis doctorals, entre les quals s'hi compta aquesta.

Si bé al principi es va posar l'accent en l'estudi de les unions o parelles, i malgrat analitzar també les famílies en el seu conjunt (parelles i descendents), en els darrers anys s'ha anat posant cada vegada més l'accent en els descendents, fills i filles, d'aquestes unions. En el transcurs de les investigacions anaven sorgint punts de connexió molt prometedors entre les unions mixtes, els seus descendents i els processos d'interculturalitat. Sovint, els resultats apuntaven cap a noves preguntes i, amb elles, s'obrien nous nínxols de recerca. D'aquesta manera, la descendència de les unions mixtes va prendre força dins les línies de recerca del grup, línia que va consolidar-se amb la concessió d'un projecte I+D+i l'any 2016 i on s'inclou la tesi doctoral que es presenta¹.

En el marc d'aquest projecte estatal, concatenat amb altres projectes vinculats finançats independentment, vam emprendre un estudi a llarg termini i pioner sobre mixticitat amb la finalitat d'estudiar la sociabilitat, les dinàmiques familiars i els processos identitaris dels i les joves descendents d'unions mixtes. Amb tot, vam obtenir una mostra de 152 casos, una fita capital no

¹ Tesi doctoral finançada per l'Agència de Gestió d'Ajudes Universitàries i d'Investigació de la Generalitat de Catalunya per a contractes predoctorals per a la formació de doctors (FI-DGR 2018), que forma part del projecte I+D+i "Sociabilidad y procesos identitarios de hijos/as de uniones mixtas: la mixtidad, entre la inclusión y la construcción social" (CSO2015-63962-R, 2016-20), IP Dan Rodríguez García.

només en termes numèrics pel que fa als estudis existents fins al moment a l'estranger, sinó també en clau de diversitat interna de la mostra, on estaven representats un total de 51 països i amb una representativitat força equitativa en termes de gènere i també de distribució en el territori català. Amb un estudi d'aquesta envergadura, els resultats han estat molt diversos i en moltes direccions, però la principal inferència és que les experiències de mixticitat de les segones generacions poden ser més positives (i amb més opcions) o bé més negatives (i amb menys opcions) en funció de factors com l'origen i l'associació que té lloc entre origen i pertinença social, la qual varia en funció de marcadors visibles (p.ex. el fenotip) que poden ser considerats de prestigi, o bé d'estatus social baix. En aquest sentit, i per a concretar més, una de les principals troballes fou detectar que segueix persistint la noció de "raça" vinculada a la visibilitat, fet que repercuteix notablement en els processos de sociabilitat i sentit de pertinença i identitat (tant la pròpia com l'atribuïda externament). Vam identificar, doncs, una correlació entre els processos de racialització i les experiències de discriminació a partir de la noció socialment compartida de visibilitat (Ortiz-Guitart et al., 2016; Rodríguez-García 2022; Rodríguez-García et al., 2014, 2015a, 2015b, 2016, 2018, 2021a, 2021b, 2021c). Concretament, es va trobar que:

(...) aquellos descendientes de parejas mixtas o endógamas cuya herencia etnoracial implicaba a un grupo o cultura de bajo prestigio social, y que poseían marcadores visibles estigmatizados en base a estereotipos y prejuicios históricamente construidos sobre ese origen o grupo (e.g., un color de piel oscuro, elementos de indumentaria islámica como el hijab, o nombres, acentos o idiomas no valorados socialmente, como el árabe o el urdu), tenían una experiencia de mixticidad más limitada o negativa (Rodríguez-García et al., 2021b, p. 40).

Aquesta troballa va posar el focus a una de les principals hipòtesis que ens havíem formulat en relació als processos de sociabilitat i les identitats, i és que els contextos estructuralment adversos, com pot ser una –o un contínuum de– experiències de discriminació per motius de visibilitat, poden limitar i constrènyer les opcions pel que fa a la construcció identitària quan la identitat escollida no coincideix amb la identitat imposada socialment, fet que posen de manifest altres estudis (vegeu, per exemple, Osanami Törngren et al. 2021).

Des d'aleshores i a partir de diferents projectes concatenats, vam decidir seguir analitzant els processos d'alterització a través de la visibilitat percebuda com agent condicionant en els processos de sociabilitat i identitat (i/o identificació)². Concretament, i partint del paradigma de

² En el marc d'aquesta recerca, '*identitat*' i '*identificació*' s'entenen com a dues parts d'un mateix concepte. Si bé el terme "*identitat*" infereix una noció estàtica, uniforme i perdurable en el temps, "*identificació*" permet complementar i enriquir aquesta noció monolítica i, al seu lloc, aportar un matís molt pertinent de dinamisme, pluralitat i agència. En el transcurs de la tesi, quan es faci referència al concepte d'identitat, a vegades apareixerà el binomi (identitat/identificació), com és aquest cas, i altres vegades, per una qüestió estrictament estètica de lectoescriptura, apareixerà sols el terme clàssic (identitat), sempre però, entesa des de l'aproximació que s'acaba de desenvolupar.

la interseccionalitat, vam focalitzar-nos en l'estudi de les interconnexions entre el gènere i la visibilitat. Fou així com vam emprendre diferents projectes centrats en estudiar la influència que exerceixen els marcadors visibles en connexió amb altres eixos (gènere, religiositat, classe social...) en la sociabilitat i la identitat a través de les experiències quotidianes. En aquest sentit, podem distingir dues sub-línies de recerca: per una banda, una línia centrada en els marcadors visibles vinculats a la religió des del paradigma de la morofòbia³, i, per altra banda, una línia basada en l'anàlisi de la influència dels marcadors visibles associats a l'afrodescendència per tal d'estudiar els processos de racialització dins la comunitat mixta afrodescendent. És en aquesta última línia, on s'inscriu la recerca doctoral que vesteix aquesta tesi doctoral.

Amb tot, aquest projecte es repta indagar en la complexitat que pot implicar habitar simultàniament dimensions socialment rellevants i condicionants com són el gènere, la mixticitat i la racialització afrodescendent. D'aquesta manera, el focus es col·loca en un perfil molt específic de descendència mixta: un perfil interseccional on s'imbriquen, com a mínim, eixos de mútua constitució (Jorba i Rodó-Zárate, 2019) com són el gènere i l'etnicitat. Constitueixen, doncs, la unitat d'anàlisi dones, filles d'unions mixtes que posseeixen un fenotip racialitzat afrodescendent, herència d'una de les parts progenitores⁴.

³ Tal com recullen Rodríguez-García et al. (2021b, p. 43), "la islamofobia (o morofobia) en España, hace que la interpretación de cualquier rasgo visible que remita a esta afiliación religiosa estigmatizada, como el color de piel oscuro, el idioma, acento o nombre árabe, o llevar puesto el hijab, se conviertan en significadores inmediatos de 'musulmanidad', colocando a la persona en una categoría social inferior que alienta la discriminación". Vegeu també Rodríguez-Reche i Rodríguez-García (2020); Rodríguez-García i Rodríguez-Reche (2022).

⁴ Patricia Hill Collins (1990) estableix diferents nivells/perspectives a l'hora d'aproximar-se a la interseccionalitat. En aquest punt, i com enllaç al següent apartat, rescatem un d'aquests nivells: la biografia personal.

El coneixement situat i l'antropologia encarnada

(...) descubrí que la experiencia encarnada del poder proporcionaba la base del conocimiento (...) Comencé a valorar que, cuanto más se acerca la teoría a la piel, mayor es su capacidad de hacer cosas. Entonces lo decidí: el trabajo teórico que está en contacto con el mundo es la clase de trabajo teórico que quiero hacer. Incluso cuando he escrito textos organizados en torno a la historia de las ideas, he intentado escribir a partir de mis experiencias personales: lo cotidiano como animación (...) Lo personal es teórico.

SARA AHMED

Per tal de comprendre el tipus d'abordatge que presenta aquesta tesi és indispensable comprendre que a l'equació personal i al projecte de recerca els uneix un vincle irrompible des de que història personal i trajectòria acadèmica van confluïr fa uns anys enrere. En aquest sentit, és imprescindible al·ludir a un corpus teòric clàssic dins les epistemologies feministes com és el coneixement situat (*standpoint theory*) (Haraway, 1991; Harding, 2004). Corpus teòric crític i feminista que interpel·la les tesis epistemològiques que pressuposen l'existència d'un únic tipus de coneixement i una única manera d'inferir-lo: a través de la observació "objectiva". Si bé la teoria del coneixement situat es desenvoluparà en detall i amb major profunditat més endavant, és important subratllar-la en aquest punt com a part de la genealogia d'aquesta recerca.

El coneixement situat va ser el punt de partida de tot un corpus teòric dins de les epistemologies feministes que va alimentar múltiples debats, reflexions i posicionaments molt diversos que, tanmateix, comparteixen la postura de vindicar *altres* maneres de fer, entendre i acostar-se al coneixement i a la ciència, així com el fer de la reflexivitat un estandard que guïi i acompanyi al/la investigador/a al llarg de tot el procés d'investigació. És, doncs, en aquest tipus de posicionament on neix i es desenvolupa la recerca d'aquesta tesi doctoral.

Com el títol amb què Mari Luz Esteban (2004a) va anomenar la comunicació-reflexió sobre l'impacte de la seva pròpia experiència personal als seus treballs sobre la imatge, aquesta tesi suposa també un exercici d'"Antropología encarnada, Antropología desde una misma". L'equació personal que es presentava a l'inici no és només el punt de partida, la gènesi, d'aquesta investigació sinó que n'és l'eix transversal. Ser allò que intento investigar (ser dins i fora al mateix temps), condiciona cada punt del procés d'investigació d'aquesta recerca: l'elecció del tema, l'enfocament, la motivació, la relació amb la unitat d'anàlisi... Jean Beaman (2019a) fa referència a

aquesta dualitat de ser el que s'investiga a través dels conceptes d' *insider* i *outsider* (persona interna i persona externa), dualitat que es produeix de forma simultània i és intrínseca a algunes recerques que parteixen de la pròpia equació personal –com és aquest cas–. És, doncs, fonamental situar aquesta recerca dins el marc conceptual de l'antropologia encarnada, fent conscient i explícita la interconnexió entre l'experiència corporal pròpia i la investigació (Esteban, 2004a).

Com a científics/ques socials no som immunes a la realitat social que investiguem: la distància entre nosaltres (els/les investigadors/es) i els altres (els/les investigats/des) és del tot artificial perquè les experiències pròpies, les contradiccions, els conflictes i els plaers no es poden deslligar del propi cos, no es poden censurar (Esteban, 2004). Des d'un exercici de reflexivitat antropològica, el veritable repte consisteix a no ignorar-los sinó reconèixer-los (i reconèixer-nos) dins les nostres pròpies recerques, convertint així el rol del/la investigador/a en un aliat al servei de la recerca (Habimana-Jordana, 2021, p. 153-154).

1.2. Context de la recerca

Narratives de vida

Les narratives, com a relats de l'experiència, com a testimonis d'antropologia encarnada, són l'ADN d'aquesta recerca. Prenc, de Sara Ahmed (2018), el terme de *conceptos sudorosos* (conceptes suosos)⁵ per assenyalar la complexa dialèctica que vincula la gènesi de la recerca amb l'aposta epistemològica que habilita les narratives com a fonts de coneixement. I és que en les experiències corporals, les biografies i els records trobem autèntics nínxols de sabers.

Des d'una proposta metodològica de tall biogràfic-narratiu, aquesta recerca col·loca al centre les narratives experienciades tot assignant-los valor epistemològic. Aquestes narratives, fruit d'una metodologia del diàleg, neixen del vincle relacional que s'estableix entre *elles*⁶ i jo, la investigadora. D'aquesta manera, i en relació a l'estudi que ens concerneix, el relat es configura com a font de coneixement competent i de gran valor per a l'estudi del fet social (Arias Cardona

⁵ (...) un concepto sudoroso es aquel que sale de la descripción de un cuerpo que no siempre se siente a gusto en el mundo. Con descripción quiero decir ángulo o punto de vista: una descripción de qué se siente al no sentirse a gusto en el mundo, o una descripción del mundo desde el punto de vista de no sentirse a gusto en él. El sudor es corporal; sudaremos más cuanto más intensa y muscular sea una actividad. Un concepto sudoroso puede salir de una experiencia corporal que es difícil. La tarea es quedarse con la dificultad, seguir explorando y exponiendo esta dificultad (p. 29).

⁶ *Elles* fa referència a la unitat d'anàlisi. Com assenyala anteriorment, dones, filles d'unions mixtes que posseeixen un fenotip racialitzat afrodescendent, herència d'una de les parts progenitores.

i Alvarado Salgado, 2015; Martínez-Guzmán i Montenegro, 2014; McCall, 2005). A través d'aquesta mirada, la realitat social se situa en un pla (macro) –societat, estructura– que pot ser copsat i estudiat des de l'experiència subjectiva narrada per l'individu (situat en un pla micro) i, així, l'èmfasi recau en el sil·logisme que s'estableix entre acció humana i estructura social, entre i biografia i història, que a la vegada, en terreny narratiu es tradueix en dialèctica entre text i context, (Ferrarotti, 1981).

Amb la narrativa com a eix central, s'han realitzat set estudis de cas a través dels quals s'han recollit les experiències (i narratives) de vida de dones afrodescendents, filles d'unions mixtes amb el focus en dos eixos primordials: la sociabilitat i els processos identitaris. Per fer-ho, l'estudi s'ha centrat en aspectes com l'auto-identificació, el sentit de pertinença, les experiències d'estigmatització i discriminació, així com les estratègies per afrontar-les.

Les narratives de vida s'han recollit per mitjà de diferents sessions amb cada participant. La metodologia del diàleg aplicada durant les sessions, s'ha materialitzat en diferents tècniques dissenyades *ad hoc* amb l'objectiu de complementar la prototípica entrevista semiestructurada i profunditzar, així, en els aspectes més complexos de la subjectivitat i intimitat que tant caracteritzen aquest estudi. Així doncs, les narratives de vida han estat recollides en format oral i escrit a partir d'un ampli ventall de tècniques (dibuixos, Relief Maps, esquemes, fotografies, diaris...).

Etnografia(es)

Si bé la columna vertebral d'aquest estudi és el mètode biogràfic, recordem que neix d'un posicionament antropològic (antropologia encarnada) i, com a tal, el mètode estrella de la disciplina antropològica, l'etnografia, també hi és present. El mètode etnogràfic s'ha aplicat des de dos tractaments i, consegüentment, amb dues finalitats diferents. D'una banda, des d'un exercici de reflexivitat, s'ha recorregut a l'auto-etnografia (Bénard, 2019) com a tècnica d'honestedat científica (malgrat que sovint impliqués pràctiques reflexives incòmodes (Pillow, 2010⁷)) amb l'objectiu de fer palesa la interrelació entre la història personal i el tipus recerca. I, al mateix temps, amb la finalitat de reivindicar els marcs epistemològics que aposten per aquest tipus de recerques, tal i com s'exposava anteriorment. D'altra banda, des del marc conceptual clàssic, s'ha aplicat l'etnografia en espais de trobada de la comunitat afrodescendent,

⁷ L'autora Wanda Pillow (2003) treballa entorn els usos incòmodes de la reflexivitat mitjançant el que ella anomena "*uncomfortable reflexive practices*" i les concep com a eines metodològiques crucials en la recerca qualitativa compromesa.

especialment en espais feministes conformats per dones i no-mixtos⁸. En aquest sentit, l'etnografia s'ha concebut i emprat com a eina metodològica complementària a la principal, el mètode biogràfic.

L'acostament a la unitat d'anàlisi i a la seva cosmologia és molt particular en el cas d'aquest estudi. D'una banda, el perfil que constitueix la unitat d'anàlisi és molt específic (recordem, dones, filles d'unions mixtes de fenotip racialitzat afrodescendent). I, d'altra banda, el posicionament epistemològic (hermenèutic) que atribueix valor al coneixement situat, a la subjectivitat, a la pròpia experiència. D'aquesta manera, una aplicació del mètode etnogràfic en la seva vessant clàssica no té sentit, ja que en cas d'haver-se aplicat s'hauria tractat d'etnografia de la llar (aposta que es va considerar inviable en el marc d'aquesta recerca, però que, tanmateix, no es descarta de cara a futures investigacions).

Punts de partida i objectius de la recerca

Des d'una anàlisi de dinàmiques interseccionals, aquesta recerca pretén estudiar els efectes que certes categoritzacions, identitats i auto-identificacions produeixen en les experiències de sociabilitat i identitat d'un perfil molt específic de la població afrodescendent catalana.

Arrel d'alguns resultats preliminars de recerques que la precedeixen i amb les quals manté vincles sinèrgics molt propers, aquesta recerca parteix de la hipòtesi que l'etnicitat i el gènere, copsats des d'un marc interseccional, poden condicionar de manera flagrant les experiències de sociabilitat i identitat. Concretament –i sobretot–, parteix del supòsit que quan l'etnicitat està vehiculada a través de la visibilitat entesa des d'un punt de vista fenotípic (i des del paradigma del "colorisme"⁹), els efectes encara poden ser més manifestos i, per tant, més il·lustratius.

S'escullen els marcs de la sociabilitat i el projecte identitari per l'estreta vinculació amb els processos d'inclusió i exclusió. Ambdós marcs es consideren claus a l'hora d'establir condicions més o menys favorables en les experiències d'inclusió i exclusió. En aquest sentit, l'entorn (tant el més proper com el més aliè) pren un paper clau, ja que l'alterització i la mirada externa que

⁸ "No-mixtos" fa referència al terme emic utilitzat en aquest tipus d'espais per al·ludir a la premissa que regula l'accés en aquestes trobades. Premissa segons la qual es prioritza l'assistència de persones racialitzades des del paradigma de la visibilitat fenotípica associada a la ficció de raça. Es desenvoluparà i profunditzarà aquesta línia de pensament crític sobre els elements visibles associats a la ficció de la raça al següent capítol, a l'apartat *Processos de racialització*.

⁹ *Colorism* és un terme encunyat per l'escriptora afroamericana i feminista Alice Walker (1983) a partir del qual teoritza l'entorn al racisme i com aquest s'activa i opera en funció del color de la pell. D'aquesta manera, estableix una relació directament proporcional entre el grau de fosc de la pell i la intolerància i discriminació del que serà objecte la persona negra: com més fosc sigui el color de la pell, més subjecta estarà la persona negra a rebre prejudicis; per contra, com més clar sigui el color de la pell, és a dir, més proper al cànon hegemònic eurocèntric i supremacista blanc, més alts seran els nivells de tolerància i exempció de discriminació racista.

l'entorn projecta poden propiciar identitats escollides i/o identitats imposades que, al seu torn i respectivament, propiciaran escenaris més inclusivius o més excloents. Amb tot, s'identificaran quins patrons i elements predisposen un tipus d'identitat o una altra.

Seguint en la línia de resultats obtinguts en anteriors recerques, es presta especial atenció als escenaris adversos, és a dir, aquells que, relatats a partir d'experiències negatives, alerten de perills d'exclusió i discriminació. En aquest sentit, s'identificaran quins elements propicien aquest tipus d'escenaris adversos, així com quines estratègies de contestació s'utilitzen per superar possibles categoritzacions, estigmes i situacions de discriminació.

Així doncs, a través de set històries de vida, aquesta recerca analitza els efectes que certes dinàmiques interseccionals produeixen en les experiències relacionades amb l'auto-identificació, el sentit de pertinença, les experiències d'estigmatització i discriminació, així com les estratègies adoptades per (a)(en)frontar-les.

Alhora, aquesta recerca altament qualitativa i de tall (auto)biogràfic pretén també oferir una proposta d'anàlisi interseccional de tipus inter-categòric (McCall, 2005) que evidencii la necessitat de connectar ponts entre les experiències personals i l'estrat social. És a dir, des d'un enfocament dialèctic que enllaça les experiències personals amb l'estructura social, aquesta recerca pretén contribuir a la línia d'estudis amb perspectiva interseccional que defensen que univers personal i univers social s'imbriquen de forma indissociable: "lo personal es estructural" (Ahmed, 2018, p. 52). I més concretament, posar de relleu la necessitat d'aplicar anàlisis que tinguin en compte i interconnectin varies dimensions, com la dimensió social, l'emocional o psicològica i la geogràfica tal i com proposa la investigadora Maria Rodó-Zárate (2014; 2016; 2021) mitjançant l'eina dels Relief Maps o Mapes de Rellu¹⁰.

1.3. Estructura de la tesi

La tesi es divideix en quatre capítols en concordança amb les seccions clàssiques de tot procés d'investigació, és a dir, marc teòric, disseny metodològic, discussió de resultats i, finalment, les conclusions.

Al primer capítol (marc teòric), s'ofereix un panorama teòric pel que fa a l'estat de la qüestió dels tres eixos principals de l'estudi: mixticitat, interseccionalitat i racialització. A l'apartat *Aproximacions teòriques a l'estudi de la mixticitat* es tractaran nocions teòriques sobre identitat i

¹⁰ Eina metodològica aplicada en aquesta recerca. S'hi profunditza al capítol 3 (*Disseny metodològic*) a l'apartat de les *Tècniques de recollida de dades*. Al tractar-se d'un terme recurrent al llarg de la tesi 'Relief Map' apareixerà sempre sense cursiva per a facilitar la lectura.

identificació vinculades a la mixticitat, així com sobre els processos de socialització vinculats a les identitats i les dinàmiques d'inclusió i exclusió que se'n deriven. La interseccionalitat, el segon eix del marc teòric, s'abordarà a partir de tres tractaments: en primer lloc, des de la vessant genealògica es presentaran les epistemologies feministes i la seva connexió amb el sorgiment de la perspectiva interseccional; en segon lloc, es desenvoluparà el posicionament i ús que se'n fa en el marc d'aquesta recerca, és a dir, com s'entén i s'aplica a la tesi; i finalment, en tercer lloc, es presentarà un corpus teòric de perspectiva interseccional i crítica, les genealogies de la interseccionalitat, i la seva connexió amb part de la proposta metodològica de la recerca.

Al segon capítol es presenta el disseny metodològic. Encapçala aquest capítol un apartat de *Notes epistemològiques* on es desenvolupa el posicionament epistemològic de la recerca i el paper que hi juguen l'auto-antropologia, el mètode biogràfic i la narrativa. També, es presenta la història del disseny metodològic creat *ad hoc*, història que esdevé un element clau per comprendre la proposta metodològica que es desenvolupa a continuació amb la presentació de la unitat d'anàlisi, el treball de camp etnogràfic i les sessions d'història de vida. Tanquen aquest capítol, d'una banda, un apartat dedicat a les tècniques d'anàlisi de la informació, i, de l'altra, un apartat anomenat *Reflexions metodològiques finals* on es fa un repàs al conjunt de biaixos, limitacions i dilemes ètics que han sorgit en el transcurs del treball de camp.

Al tercer capítol es discuteixen els resultats obtinguts a partir de tres blocs temàtics. D'una banda, s'analitzen les identitats i identificacions ambivalents. En segon lloc, s'analitza com la noció de raça "segueix persistint i esdevé un element clau en els processos identitaris i de pertinença. I, en darrer lloc, s'assenyalen certes estratègies per fer front al racisme i a la discriminació viscuda.

Finalment, a l'apartat de *Conclusions* i com a síntesi final, es resumeixen els principals continguts que s'han anat desenvolupant al llarg de la tesi tot posant l'accent en els resultats que s'han obtingut.

2. MARC TEÒRIC

2.1. Aproximacions teòriques a l'estudi de la mixticitat

Nocions teòriques de la identitat

La darrera versió del *Diccionari de la llengua catalana* dedica les segones accepcions de la definició d' "identitat" als significats que més han interessat a diferents disciplines de les ciències socials durant moltes dècades i encara avui. Introduïdes per les abreviacions [PS], [AN] i [SO] (psicologia, antropologia i sociologia), trobem les següents definicions: "Propietat de l'individu humà de mantenir constantment la pròpia personalitat" i "Conjunt de característiques que fan que una persona o una comunitat sigui ella mateixa. *La llengua forma part essencial de la identitat d'un poble. Identitat nacional*"¹¹. És a dir, d'una banda, trobem una definició de caire psicològic, referent a la personalitat de l'individu i, de l'altra, una definició que col·loca la identitat o allò identitari a un nivell cultural i eixampla el marc donant cabuda no només a l'individu sinó a tota una comunitat. Malgrat constitueixin dues definicions diferents, ambdues estan incloses a la mateixa accepció de la definició (la segona), la qual cosa indica que els respectius significats es troben estretament entrelaçats.

Aquesta associació entre la vessant psicològica i la cultural constitueix un dels significats *emic* més quotidians i comuns de la noció d'identitat. Durant les entrevistes que vàrem realitzar en el marc del projecte I+D+i "Sociabilidad y procesos identitarios de hijos/as de uniones mixtas: la

¹¹ Institut d'Estudis Catalans. (s.f.). Identitat. Al *Diccionari de la llengua catalana*.

mixticitad, entre la inclusión y la constricción social” (2016-2020) sovint sorgien referències a la identitat que incorporaven aquest significat que mesclava trets del caràcter amb trets culturals:

Me siento ciudadana del mundo (...) Con un carácter muy fuerte latinoamericano.

En este aspecto, el carácter y todo lo que define al alemán recto, creo que lo tengo mucho de ellos.

I més enllà del caràcter, altres referències a la personalitat a través d'al·lusions a les relacions interpersonals, els interessos personals, les formes de pensar, relacionar-se, ser o, fins i tot, a través d'aptituds com la comunicació:

Potser també els amics, no? Amb qui et relaciones. Els interessos que tinguin, vull dir compartir el que tu t'agrada amb més gent. Trobes una persona, li agrada tal cosa i a tu també, doncs això també, no? Amb la gent que et relaciones, els grups socials també conformen la teva identitat.

Això també forma part de la meua identitat: el que jo penso i com jo em posiciono a la vida també és la meua identitat.

La forma de relacionar-me amb la gent, com em comunico amb la gent, l'actitud...

Cómo piensas es lo que hace tu identidad, la manera en la que piensas. Sí, es eso.

Aquesta interconnexió entre individu i comunitat en termes d'identitat constitueix un dels principals nínxols de reflexió de l'antropologia d'ençà els seus inicis. Una de les obres fundacionals de la disciplina, *Argonauts of Western Pacific* (Malinowski, (1973 [1922]), assenyala aquesta dialèctica ontològica que s'estableix entre individu i context o, en argot d'identitat, entre identitat personal (personalitat) i identitat cultural, quan s'assumeix que són els individus qui creen la cultura mitjançant la pròpia subjectivitat i creativitat humanes (p. 35-42). Aquest dictat malinowskià estableix les bases d'una línia de pensament que desenvoluparà en profunditat aquesta connexió repercussiva entre la dimensió individual i la cultural –el màxim exponent n'és l'escola de cultura i personalitat¹²–. Kardiner proposa una anàlisi de les personalitats a partir de la interacció dels individus amb les institucions al·legant que “(...) és tan sols en una biografia on podem veure com diferents Institucions estan funcionalment articulades” (Kardiner, 1945, p. 37)¹³. Aquest plantejament és clau per comprendre el tipus d'abordatge a diversos nivells d'aquesta

¹² Corrent de pensament dins de l'Antropologia americana liderada per Abram Kardiner i altres deixebles de Franz Boas que centrava l'interès de l'estudi i la pràctica antropològica a l'individu i a la seva personalitat (Pujadas Muñoz, 1992, p. 16). Obres cèlebres com *Coming of Age in Samoa* (1928) de Margared Mead o *The Crysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture* (1946) de Ruth Benedict, constitueixen alguns exemples clàssics de la producció antropològica d'aquella època que basava les anàlisis en la connexió indissociable entre identitat personal i identitat cultural.

¹³ Excepte els casos en què s'indiqui el contrari, les traduccions de les cites literals són de l'autora.

recerca, ja que, tal i com s'apuntava a la *Introducció*, el component (auto) biogràfic n'és l'estendard.

Si bé la reflexió entorn aquest binomi d'individu-cultura associat a la identitat ha estat un dels leitmotiv per excel·lència de la reflexió antropològica, no ha estat la única per bé que la identitat constitueix per si mateixa e/leitmotiv de l'antropologia sociocultural. Amb més o menys impacte, han estat múltiples les teories i perspectives que s'han construït al voltant d'aquesta noció al llarg de la història no només de la disciplina antropològica, sinó també d'altres disciplines afines com la psicologia social o la sociologia. Sovint, la multiplicat de propostes (i contra-propostes) ha comportat reformulacions constants de l'estat de la qüestió identitària fins al punt d'impedir un consens teòric¹⁴. Tanmateix –i sortadament–, pel que fa aquestes disciplines actualment existeix cert consens a l'hora de significar la identitat en termes de dinamisme, pluralitat i processualitat (Brubaker i Cooper, 2000; Erikson, 1968; García Martínez, 2007; Heidegger, 2010; Montaña Garcés, 2018). Un clàssic en l'estudi de la identitat, Amin Maalouf, defineix a *Les identités meurtrières* (Identidades asesinas) (1999) la identitat com quelcom únic, múltiple a la vegada que indivisible:

La identidad no está hecha de compartimientos, no se divide en mitades, ni en tercios o en zonas estancas. Y no es que tenga varias identidades: tengo solamente una, producto de todos los elementos que la han configurado mediante una "dosificación" singular que nunca es la misma en dos personas (p. 12).

Tal i com s'assenyalava unes línies més amunt, el binomi d'individu-cultura aplicat a l'estudi de la identitat constitueix una de les principals ensenyas de l'antropologia, tanmateix, a aquesta aproximació socioantropològica de la identitat cal afegir-hi un altre binomi: diferència-unitat. Malgrat que els significats d'aquestes parelles de binomis aparentment semblin contraris, aplicats a una aproximació dels fenòmens identitàris, permeten una lectura molt precisa i operativa: "La identidad es un proceso individual, pero a la vez colectivo, diferenciador, pero a la vez unificador" (Montaña Garcés, 2018, p. 67) ¹⁵.

Aquesta apreciació sobre la identitat, en tant que procés, és crucial per comprendre l'*statu quo* de la qüestió i consens més o menys generalitzat que hi ha actualment respecte als estudis sobre

¹⁴ Floya Anthias (2008) plasma de forma molt encertada aquesta idea quan afirma que:

La identitat és un concepte relliscós i no solament discutit sinó discutible. És possible que hagi sobrepassat els seus límits, no solament pel fet que s'ha inflat en excés per a incorporar massa coses -un argument esgrimit per Brubaker i Cooper de forma molt convincent (2000), sinó que ha arribat a dir "tant com tant poc" (2008, p. 7).

¹⁵ És ampli el ventall d'autores i autors que s'han ocupat d'aquesta qüestió, tanmateix, s'escull deliberadament l'aportació de Mónica Montaña Garcés per la proximitat teòrica dels seus treballs amb l'enfocament d'aquesta recerca. Tal i com s'exposarà més endavant, l'autora analitza la construcció identitària de la població afrodescendent a l'Estat espanyol i les connexions que s'estableixen entre aquests processos i certes reivindicacions polítiques.

la identitat. Novament, en les frontisses de la interdisciplinarietat (en aquest cas, especialment de mà de la psicologia social i cultural), trobem claus definitives per a l'estudi de la identitat com a fenomen social. La revisió de González et al. 2005) de la noció d'identitat com a *constructe* reflecteix amb precisió la processualitat intrínseca a la identitat:

La identidad es negociada –individual y colectivamente– a través de procesos de intercambio simbólico y de ajustes sucesivos entre actores, los que constituyen la construcción de intersubjetividad. Por tanto, la identidad es un producto, es decir, una construcción realizada en la interacción social desde los significados sociales disponibles. De igual modo, es un collage, en la modernidad no se puede pensar en identidades unidimensionales y univivenciales. La identidad, en este sentido, es múltiple (p.23).

Aquest conjunt d'atributs de la identitat (col·lectivament individual, diferenciadora alhora que unificadora, processual i en contínua transformació, plural i múltiple) l'habiliten ontològicament com a tal en el marc d'una dimensió social. És a dir, si la identitat és el que (i com) és, és perquè existeix un context social on aquests atributs li atorguen uns significats i unes funcions específiques. En cap cas la identitat constitueix un fet independent i aïllat de la realitat social (Hegel, 1807), sinó que és el propi context social qui li atorga el valor ontològic. En aquest sentit, i per seguir acotant la noció d'identitat en què es basa la recerca, és fonamental que afegim el sufix *social* a les nocions d'identitat. D'aquesta manera i d'ara en endavant, comprendrem la identitat des de la vessant social i ens hi referirem com a identitat social (Tajfel, 1982).

El concepte d'alterització pren una importància cabdal a l'hora de comprendre i definir la identitat social, ja que la pròpia idiosincràsia de la dimensió (social) implica necessàriament la coexistència d'uns *uns* i uns *altres*. També en aquest cas, en la relació que s'estableix entre dos o més individus o grups, fruit d'un procés d'alterització, trobem la dimensió ontològica constitutiva de la identitat, ja que les identitats socials es formulen i reformulen sempre en un procés dialèctic amb l'*altre* (Hall, 1997; Hegel, 1807; Jenkins, 1997). D'aquesta manera, en la mesura en què es constitueixen a partir de formulacions i reformulacions, les identitats socials, en tant que processos (com assenyalàvem unes línies més amunt) han de ser definides també des d'aquesta vessant. Així doncs, quan ens referim a les identitats socials no podem deixar d'al·ludir a les identificacions i/o desidentificacions¹⁶ (Osborne, 1997).

¹⁶ En el transcurs de la tesi, s'al·ludirà aquesta altra dimensió de la identitat (la identificació) sempre que es faci referència a la noció d'identitat, independentment de si el concepte apareix explícitament o no.

Així doncs, el procés d'alterització pel qual *uns* es defineixen per contraposició d'uns *altres* posa de relleu que el criteri de diferenciació –sigui quin sigui segons el context– estableix les bases de la construcció de la identitat social. Com assenyala Bordieu, la identitat social neix de l'autoafirmació vers l'alteritat (1988). Si bé és a la frontera amb l'*altre* on es delimita aquest criteri de diferenciació i on, per tant, es constitueixen les identitats (tant individuals com col·lectives) (Barth, 1969; Cohen, 1994; Jenkins, 1997), és crucial que el focus de l'anàlisi s'ubiqui minuciosament i deliberadament en aquests espais.

La mixticitat en la recerca

Tant aquesta recerca com el conjunt de l'INMIX¹⁷ proposa l'estudi de la mixticitat com a model d'anàlisi dels espais de frontera. La mixticitat, com a frontissa entre categories, permet posar de relleu de forma clara les línies que separen una categoria, grup o identitat d'una altra. D'aquesta manera, l'estudi d'aquest fenomen ens permetrà identificar quines categories fan frontera entre si i quin paper hi juguen les diferents identitats que hi conflueixen. Abans, però, d'aprofundir en aquest model d'anàlisi, és necessari contextualitzar-lo i operacionalitzar-lo.

En un sentit ampli, la mixticitat fa al·lusió a la barreja en un sentit de mestissatge. La línia de recerca del grup, així com la producció científica que se'n deriva, prefereix l'ús del concepte mixticitat enlloc del de mestissatge.

La versió més actualitzada del *Diccionari de la llengua catalana* no inclou cap entrada per a definir aquest concepte, tanmateix, si fem una recerca a través dels seus sinònims (barreja o mestissatge) trobem les següents definicions:

Barreja: 1 f. [LC] Acció de barrejar o de barrejar-se; l'efecte. *Fer la barreja de dos colors*.¹⁸

Mestissatge: 1 m. [LC] [BI] [AN] Encreuament de dues races o varietats distintes.

2 m. [AN] Conjunt d'individus que resulten d'un mestissatge.¹⁹

Tot i que a priori, per la pròpia definició del concepte (o més ben dit dels seus sinònims), la noció de mixticitat portada al terreny de l'anàlisi social pugui assenyalar supòsits essencialistes i cosificats de les categories que s'analitzen (Anderson, 1983; Baumann, 1996; Werbner i Modood,

¹⁷ Grup de Recerca sobre Immigració, Mixticitat i Cohesió Social, bressol del projecte de recerca d'on sorgeix aquesta tesi doctoral.

¹⁸ Institut d'Estudis Catalans. (s.f.). Barreja. Al *Diccionari de la llengua catalana*.

¹⁹ Institut d'Estudis Catalans. (s.f.). Mestissatge Al *Diccionari de la llengua catalana*.

1997), l'objectiu és precisament posar de relleu la naturalesa construïda d'aquestes categories i qüestionar-les (Varro, 1995). La preferència pel concepte de mixticitat enlloc del de mestissatge respon a una intencionalitat de fer palesa i explícita la complexa realitat social en termes de transformació social. Si bé el concepte de mestissatge al·ludeix a una idea d'hibridació, considerem que aquesta és esbiaixada i limitada a l'hora de reflectir la complexitat de certs fenòmens que requereixen una anàlisi minuciosa dels marges i els espais de frontera d'entitats que es pensen fixes. El concepte de mixticitat, en canvi, implica una mirada holística i complexa que ens permet precisament repensar, deconstruir, qüestionar i transformar les categories de les que partim.

En la literatura acadèmica, els termes 'mixité' (del francès) i 'mixedness' (de l'anglès) del qual es deriva el terme 'mixticitat', s'han fet més freqüents en els darrers anys per fer front a les limitacions de la terminologia clàssica sobre els matrimonis mixts i el mestissatge en general. La mixticitat és un terme més ampli que engloba i amplia les idees de matrimoni mixt, multiculturalitat, assimilació i els productes finals de la immigració. El terme 'mixticitat' s'ha utilitzat de diferents maneres. Alguns l'utilitzen com a sinònim de matrimoni mixt i de la multiplicitat d'orígens etnoracials o culturals (Yeoh et al., 2018); d'altres per emfasitzar la possibilitat de conviure en diversitat en contraposició a la segregació i la separació (Varro, 2003); i altres per posar de relleu l'asimetria existent en les parelles mixtes, és a dir, "la no equivalència de les seves respectives diferències i les conseqüències socials que se'n deriven" (Collet, 2015, p. 132). En aquest treball, utilitzem el terme com un concepte englobador que es refereix tant als matrimonis mixts com a la descendència mixta (a través de les fronteres nacionals, etnoculturals, religioses, racials o de classe) i als processos socioculturals implicats; és a dir, no només referint als resultats demogràfics de la barreja o creuament de fronteres grupals a través de l'emparellament i la descendència, sinó també als processos socials implicats, com la construcció socio-política de les categories grupals, les actituds envers la barreja, la formació d'identitats múltiples o híbrides (en relació amb la idea de capital cultural), o les negociacions en l'espai de frontera. En aquest darrer sentit, entenem la mixticitat com un "tercer espai" que pertorba, qüestiona i transforma les normes i categories socials (Rodríguez-García, 2015, p. 10-11).

L'INMIX ha fet de la mixticitat el seu principal focus d'estudi d'ençà els seus inicis i com a concatenació natural dels treballs i la trajectòria del seu IP, el professor Dan Rodríguez García. En la mateixa línia que l'aproximació teòrica aplicada a l'estudi de la identitat, la mixticitat s'ha d'entendre també des d'un marc socioantropològic no essencialista que el concep dinàmic, actiu i en constant reformulació (Rodríguez-García, 2012). Aquest enfocament que rebutja les nocions estàtiques i essencialistes, fa possible una lectura del fenomen en clau de procés, d'aquesta

manera, el focus se centra en l'estudi dels processos de mixticitat més que en la categoria que és merament nominal.

Els processos de mixticitat han estat àmpliament estudiats, sobretot en contextos on tradicionalment la immigració ha estat molt present i les unions mixtes han suposat un camp d'estudi suggeridor. Estats Units n'és l'exemple pioner per excel·lència amb els estudis de l'Escola de Chicago de la mà del sociòleg Robert E. Park a les dècades dels anys 1920 i 1930 (Rodríguez-García, 2006; 2012; 2015; Rodríguez-García et al., 2015b). En el context europeu a països com Regne Unit o França els avala també una llarga trajectòria d'investigació de les unions mixtes en el marc de l'estudi de les migracions i les relacions interculturals²⁰. En aquest sentit, els processos de mixticitat constitueixen veritables camps d'investigació per a l'anàlisi de les relacions interculturals en clau d'adaptació, inclusió/exclusió i transformació social, ja que les unions mixtes posen de manifest espais de frontera, creuaments entre categories i espais intermedis que és on es poden identificar, analitzar i qüestionar les diferències socioculturals i les seves dinàmiques de canvi. Amb tot, les unions mixtes es converteixen en espais de negociació intercultural on les diferències (d'origen, classe, gènere, etc.) interseccionen, són contestades i es transformen (Anthias, 2007; Barbara, 1985; Bystydzenski, 2011; Varro, 2003; Vucinic, 2002). És, doncs, a través de la mixticitat com podem identificar l'estructura i dinàmica d'una societat determinada (Rodríguez-García, 2015)²¹.

Històricament el nostre context (Estat espanyol i més concretament Catalunya) ha estat un important bressol per a la immigració i, consegüentment, ha esdevingut una regió amb una alta concentració de diversitat i barreja cultural (Cabré, 1999; Candel, 1964; Domingo, 2014; Vicens Vives, 1954). Tanmateix, a diferència d'altres contextos que també compten amb una llarga trajectòria històrica de confluència entre grups ètnic-culturals diversos, al context espanyol manquen estudis sobre els processos de mixticitat. Si bé actualment hi ha força producció científica entorn els matrimonis bi-nacionals i transnacionals a Espanya, sobretot des de la perspectiva demogràfica, manquen estudis que analitzin específicament la mixticitat en els termes que proposàvem unes línies més amunt: com a tercers espais on tenen lloc dinàmiques socioculturals particularment actives. I, més concretament, manquen estudis sobre un element

²⁰ Pel cas del Regne Unit es recomana consultar la producció de Berrington (1994); Song (2010); Aspinall i Song (2012). Al seu torn, en el cas de França es recomanen les obres del ja citat Varro (1995); així com Collet (2012); i Collet i Santelli (2012).

²¹ Sempre que transmeto aquesta idea no puc deixar d'evocar l'expressió que fa servir el professor Rodríguez-García quan equipara la mixticitat a un exemplar micro de les dinàmiques i relacions socials que tenen lloc a la societat en el seu conjunt. Jo mateixa li manllevo i la utilitzo en diversos contextos pedagògics (classes, xerrades...) per a il·lustrar aquest sentit d'utilitat en la recerca. Em sembla rellevant assenyalar aquest pont dialèctic que s'estableix entre allò micro i allò macro ja que constitueix la base epistemològica d'aquesta recerca: una recerca basada en les històries i narratives de vida –nivell micro– per intentar explicar dinàmiques que tenen lloc al context social –nivell macro–.

fonamental dels processos de mixticitat: la descendència (Adserà et al., 2012; Hyvönen et al., 2014; Rodríguez-García et al., 2015, 2018; 2021a, 2021c; Slany et al., 2017).

Pel que fa a estudis sobre processos identitaris, el focus en la descendència de les unions mixtes esdevé crucial, ja que són precisament aquestes noves generacions qui desenvolupen i reformulen noves identitats i interaccions entorn a la diferència respecte a les generacions precedents (Ali, 2003; Kofman, 2004; Rodríguez-García, 2015, 2016; Rodríguez-García et al., 2018, 2021c). Per tant, centrar l'anàlisi en aquests i aquestes descendents i copsar de quina manera formulen la(es) identitat(s) contribuirà a comprendre millor la(s) realitat(s) socials que configuren el panorama actual.

Els processos de socialització i la conformació de la(es) identitat(s)

Tal i com s'avançava a la Introducció, els dos pilars que apuntalen aquesta recerca doctoral són els processos identitaris, d'una banda, i la sociabilitat, de l'altra. S'escullen aquestes dues dimensions per la simbiosi que les uneix, ja que ambdós projectes es constitueixen mútuament (Berger i Luckmann, 2001; Tajfel, 1982; Turner, 1975). D'aquesta manera, una anàlisi que englobi la dimensió de la sociabilitat ens aportarà claus sobre la dimensió identitària/d'identificació, i viceversa.

Al·leguem que la relació que uneix aquestes dues dimensions és simbiòtica en la mesura que es co-constitueixen, en cap cas conformen espais aïllats i separats entre si. Tant la identitat individual com la col·lectiva es conformen en el si d'un context social determinat, és per això que, tal i com assenyalàvem anteriorment, les anomenem identitats *socials*. Autors com Jenkins (1997) i Bourdieu (1990, 1991) assenyalen aquesta simbiosi entre el projecte socialitzador i l'identitari al·legant que els processos de socialització produeixen els marcs de significació i categorització que nodreixen i fan possible el projecte identitari. Així doncs, en funció de com siguin aquests marcs, el context de socialització propiciarà la formulació d'unes identitats (i identificacions) o unes altres.

Els postulats tradicionals de la teoria clàssica de l'assimilació al·leguen que les unions mixtes constitueixen el principal indicador del nivell d'integritat que presenta una minoria en el si del grup majoritari (Gordon, 1964; Coleman, 1994; Todd, 1994). Des d'aquesta perspectiva les unions mixtes s'entenen com a barems que permeten mesurar l'estat d'integració que pot assolir un determinat context de diversitat. Segons aquest raonament, doncs, aquells contextos que presentin un alt nombre d'unions mixtes constituïran entorns on la integració estarà garantida. Tanmateix, aquests postulats estan sent cada vegada més interpel·lats i debatuts per propostes

que plantegen ampliar i fer més complex el concepte d'integració. Per exemple, una de les màximes referents quant a estudis sobre mixticitat en clau d'integració, Miri Song, proposa una operacionalització més complexa de la noció d'integració que contempli altres dimensions com la "visibilitat de les diferències subjectives" ja que, argumenta, sovint aquest reconeixement immediat de la visibilitat fa que el matrimoni interracial sigui un fenomen social que desperti interès i hostilitat a parts iguals (2009, p. 337). En el marc d'aquesta recerca, aquest darrer punt, la visibilitat de les diferències, és clau; no només com a resposta que permet contradir la concepció de les unions mixtes com a últims esglaons de l'assimilació social (Rodríguez-García, 2012, p. 24), sinó també com a punt de partida per a l'anàlisi de certes *visibilitats*. Ens referim concretament a la visibilitat condicionada per processos de mixticitat vinculats a l'afrodescendència²² i la seva repercussió en els processos identitaris i de socialització.

Tal i com vam constatar durant el treball de camp del projecte I+D+i sobre sociabilitat i processos identitaris dels i les joves descendents de parelles mixtes (entre l'any 2016 i el 2020), el ventall d'identitats i identificacions que es poden formular des de la mixticitat és molt ampli. Les expressions emic a la noció d'identitat que vam recollir foren molt diverses i variades. Tot analitzant i classificant aquestes expressions vam poder diferenciar cinc tipus d'identitats/identificacions entre els i les joves entrevistades: un primer grup conformat per aquelles persones que s'assumien en una identitat postmoderna, cosmopolita, en la qual s'identificaven com a "ciutadans(es) del món"; un segon grup construïa la seva identitat entorn de la idea de nacionalitat (des d'una reivindicació de caire nacionalista-català, des del marc estatal com a espanyol/a, o bé, des de la combinació i conciliació d'ambdós projectes nacionals); un tercer grup s'identificava com a mixt/a i sovint s'acompanyava aquesta idea amb l'expressió de ser "meitat i meitat", conciliant, així, els respectius universos culturals de cadascun dels progenitors; un quart grup s'identificava segons l'estigma imposada socialment i compartida per algun dels progenitors (estigmes vinculades normalment a categories racialitzants com mora/o, negra/o, xina/o...); i finalment, un cinquè grup que anomeno NS/NC (no sap, no contesta) format per aquelles persones que expressaven no tenir un sentiment d'identitat pel fet de no haver-s'ho plantejat mai abans. Aquest darrer grup el constituïen normalment persones que reconeixien no haver patit mai cap tipus de discriminació relacionada amb el seu fenotip o l'origen dels seus progenitors. Aquesta absència de consciència identitària per manca d'experiències de discriminació s'ha analitzat bastament en estudis sobre les opressions, els privilegis i la seva

²² S'aprofundirà en aquesta temàtica a l'apartat de *Processos de racialització* on s'analitzaran els marcadors visibles associats a la ficció de "raça" i la seva connexió amb el racisme estructural.

connexió amb la racialització (Anthias, 2007; Cho et al. 2013; Crenshaw, 1989, 1991; Collins, 1990; Collins i Bilge (2016); Platero, 2012, 2014)²³.

Amb tot, tal i com assenyalen un bon nombre d'autores i autors (p.ex. Varro, 2003; Rodríguez García, 2006; Phoenix i Owen, 2000; Choudhry, 2010; Edwards et al. 2010, 2012; Le Gall i Meintel 2015), les identitats híbrides, múltiples o mixtes (Choudhry 2010; Edwards et al. 2010, 2012; Le Gall i Meintel 2015; Phoenix i Owen 2000; Rodríguez García 2006, Varro, 2003) poden formular-se conformant diverses possibilitats: d'una banda, poden contribuir a disminuir les diferències, estereotips i prejudicis en les pròximes generacions (Alba i Nee, 2009), així com propiciar formes culturals noves, "mixtes" o "híbrides" (Back, 1996; Vertovec, 2007) o bé, fins i tot, actuar com a identitats catalitzadores de noves formes de ciutadania (Ali, 2003; Kofman, 2004). Per contra, aquelles identitats vinculades a contextos estructurals adversos poden limitar les opcions i conduir a la conformació d'identitats dissonants, reactives o radicalitzades (Rodríguez et al., 2021c; Silberman et al. 2007; Song, 2003; Song i Aspinall, 2012)²⁴. En aquest sentit, és crucial dirigir el focus als diferents contextos on es (re)produeixen dinàmiques de socialització.

Per analitzar amb precisió el context de socialització cal tenir en compte d'una banda el context familiar que, com agent de socialització primari, exerceix una incidència molt notable en la configuració identitària (Elkin i Handel, 1988), i d'altra banda, altres agents i contextos de fora del nucli familiar que també repercuteixen en el projecte identitàri²⁵. Pel que fa al context familiar, Le Gall i Meintel (2015) identifiquen un tipus de projecte identitàri, herència doble (*dual heritage*), pel qual té lloc una transmissió de les respectives herències culturals dels progenitors amb una voluntat i expectativa d'enriquir favorablement l'experiència vital i identitària dels fills i filles de parelles mixtes. En aquest sentit, una transmissió dual o mixta dels diferents orígens que conviu en el sí del bressol familiar afavoreix el tipus de configuracions identitàries híbrides que apuntàvem anteriorment (Berry et al. 1987; Ward i Kennedy, 1994). Tanmateix, no podem deixar de tenir en compte els agents que des de fora del nucli familiar exerceixen també una forta influència.

²³ Es reprendrà aquesta qüestió més endavant en els pròxims apartats.

²⁴ Sobre tota aquesta teorització, vegeu Rodríguez-García (2012, 2015, 2016, 2018, 2022); Rodríguez-García et al. (2021c).

²⁵ Aquesta recerca s'ocupa d'aquesta qüestió amb especial interès i incorpora la dimensió geogràfica per analitzar els *espais quotidians* i la seva incidència en les experiències identitàries. S'aprofundirà en aquesta qüestió més endavant als apartats de *Geografies de la interseccionalitat* i *Tècniques de recollida de dades*.

Per copsar la vinculació i mútua repercussió entre els espais de socialització –externs al nucli familiar– i el projecte identitari, Anthias (2008) proposa posar el focus en el sentiment de pertinença, element que vincula indissociablement a la identitat:

La pregunta “a on pertanyo?” és sens dubte una pregunta que es plantegen moltes persones que han efectuat migracions o translocacions de diferents tipus, ja sigui de moviment nacional o de classe, i és especialment certa pels fills i filles d’aquestes persones (...) És representada en les relacions intersubjectives per mitjà d’aquella pregunta a la què s’enfronten tants “forasters” visibles (ja sigui pel color de la pell, la llengua, l’accent o el nom) sobre “d’on ets realment” i “ a on pertany realment” (p. 7-8).

Sara Ahmed (2018) dedica tot un capítol a aquesta qüestió a *Vivir una vida feminista* tot analitzant a partir de la seva pròpia experiència com el (no)sentit de pertinença condiona vehementment la pròpia identitat i, inevitablement, la pròpia experiència vital²⁶. Aquest tema es relaciona directament amb un altre element a tenir en compte a l’hora d’analitzar la relació entre identitat i context social. És la concordança o dissonància que s’estableix entre la identitat pròpia o escollida i la identitat externa o imposada. Si la identitat escollida com a membre de la societat no coincideix amb la identitat imposada socialment com a no-membre de la societat, les repercussions en els processos de socialització i en la pròpia consolidació de la identitat individual poden ser molt negatives, constrenyent així les possibilitats d’inclusió (Edwards et al. 2010; Root, 1996; Song, 2003; Song i Aspinall, 2012). Reprenent a Sara Ahmed i el relat autobiogràfic (2018), ella vincula aquestes dues qüestions (el (no)sentit de pertinença i la dissonància entre identitat escollida i identitat imposada) a través d’un element molt significatiu: la visibilitat traçada pel color de pell:

Que te pregunten “¿de dónde eres?” es una manera de decirte que no eres de aquí. Las preguntas, el interrogatorio, solo pueden parar cuando te has explicado. Para mí explicarme, explicar de dónde soy (...), es informar de cómo es que soy oscura de piel. La piel oscura es percibida como extraña: ser oscura es ser de otro lugar (...) El color se convierte en algo que tiene que explicarse o justificarse. La pregunta es una explicación (p. 165-166).

El color de pell, tal i com explorarem en profunditat en el tercer apartat d’aquest capítol, és un marcador de visibilitat rotund. En clau de mixticitat, aquesta visibilitat conformada pel color de pell esdevé un element crucial en l’experiència identitària de les filles i fills de parelles mixtes (sobretot, i principalment, aquells que hereten un fenotip llegit socialment com a *afro*). Així ho

²⁶ L’elecció d’Ahmed (2018) com exemple de contribució teòrica entorn a aquesta temàtica és del tot intencionada. De la mateixa manera que Ahmed recull la pròpia experiència personal per a tractar temes socials i l’habilita com a font de coneixement, aquesta recerca també parteix d’un posicionament epistemològic que col·loca el valor de la narrativa de vida al centre.

vàrem constatar en general en el projecte I+D+i on vam demostrar una correlació entre la visibilitat marcada pel color de pell i les experiències negatives relacionades amb la identitat. En aquells casos en què la identitat externa imposava categories racialitzants que eren percebudes com a diferents i inferiors als de la majoria, les experiències de mixticitat eren més limitades i negatives, i s'identificava una marcada dissonància entre la identitat social externa i la identitat pròpia (auto-identificació) (Rodríguez-García et al., 2021b, p. 40). En aquesta línia, treballs com els de Mónica Montaña Garcés (2011, 2018) són especialment valuosos en el marc d'una temàtica poc estudiada com és la identitat afrodescendent en el context espanyol. Montaña analitza de quina manera les reivindicacions identitàries sorgeixen com a resposta i conseqüència de processos estructurals d'exclusió i injustícia social i quin paper hi juga la categorització racialitzant (per exemple, negre/a). Proposa diferents tipus d'identitats segons la mirada externa i el procés d'etnocolonització (identitat imposada, identitat assumida, identitat auto-generada) (Montaña, 2018, p. 66) i explora la correlació entre contextos (favorables/adversos) i conformació identitària (positiva/negativa).

Si bé la visibilitat percebuda constitueix un condicionant clau, no podem deixar de tenir en compte altres elements que, com el color de pell, també intervenen i fan més complexos els processos de mixticitat i la seva connexió amb les experiències identitàries. La producció teòrica en aquesta línia és escassa, ja que manquen estudis que analitzin quina influència exerceixen certs marcadors i categories (com l'ètnicitat o el gènere) en la conformació d'identitats múltiples i híbrides, fruit de la mixticitat. En aquest sentit, es proposa la perspectiva interseccional com a eina-resposta a aquest buit teòric, tal i com s'argumenta a continuació.

2.2. La Interseccionalitat

I entenc la interseccionalitat (...) com una caixa d'eines per comprendre les desigualtats socials i les discriminacions de manera complexa. Una caixa a la qual es van incorporant noves eines, que es va transformant i que es va omplint de nous referents, de noves propostes, en constant transformació i debat.

MARIA RODÓ-ZÁRATE

Epistemologies feministes

Epistemologia. L'origen epistemològic d'aquest concepte el trobem en la conjunció entre *eistamai* (dir, saber, aprendre, entendre, conèixer) i *logo* (raonament, paraula, tractat, tema, qüestió, matèria)²⁷. Es tracta, doncs, de la branca de la filosofia que s'encarrega de l'estudi del coneixement científic. Coneguda com la teoria del coneixement, l'epistemologia delimita què és allò que es pot conèixer, quins són els fonaments que legitimen el coneixement com a tal i de quina manera s'hi pot accedir.

El sufix *-feminista* que se li afegeix i dona lloc i nom a tot un corpus teòric crític (*estudis feministes de la ciència* o *crítica feminista de la ciència*) es remunta cap a finals de la dècada dels anys setanta; moment en què es va anar consolidant una crítica als postulats tradicionals tant en l'àmbit de les ciències naturals com en les socials i on s'assenyalava –i qüestionava– el paradigma positivista com l'únic possible. Aquesta crítica cap a la ciència positivista occidental bevia de les transformacions que s'havien produït en les principals corrents teòriques a partir de la dècada dels seixanta, com el post-empirisme on destaquen autors com Thomas Kuhn, Imre Lakatos o Paul Feyerabend, i el post-estructuralisme de la mà de Roland Barthes, Jacques Derrida o Michael

²⁷ *Diccionario manual griego. Griego clásico, español*, Editorial Vox, Madrid, 2004.

Foucault, entre d'altres. Des de posicionaments feministes, la crítica a aquest paradigma positivista es dirigeix a l'androcentrisme intrínsec a l'epistemologia, és a dir, a la manera de construir i concebre el coneixement dins les àrees científiques rere unes preteses objectivitat i neutralitat (Bleier, 1988a, 1988b; Fausto-Sterling, 1985, 1987; Haraway, 1978, 1988, 1991; Harding, 1986, 1987a; Keller Fox, 1982, 1985, 1987; Longino, 1987, 1988; Tuana 1989). Aquesta crítica feminista dona lloc a una discussió epistemològica sobre la viabilitat de reconèixer una manera feminista de fer i entendre la ciència. Una ciència que, com descriu Blázquez (2008) fos:

(...) abierta al libre intercambio de ideas, a numerosos temas de investigación, menos elitista y jerárquica; una ciencia en la que predomine la cooperación más que la competencia, con una perspectiva social y responsable con el medio ambiente y los seres humanos; que reconoce diversas formas de pensamiento así como la subjetividad de quienes investigan; que se interesa en proporcionar explicaciones y en entender los procesos naturales y sociales; que combina las técnicas cuantitativas con las cualitativas que reconoce que las verdades son parciales; que se propone formular teorías menos reduccionistas; que incorpora conocimiento procedente de otras formas de entender el mundo entre las cuales está siempre presente la perspectiva de género (p. 111-112).

Si bé per part de la opinió convencional aquest posicionament no va ser –ni és, encara a vegades– rebut per considerar que el feminisme, en tant que moviment polític, obstrueix i perjudica la producció de coneixement; és en la pròpia idiosincràsia d'aquest corpus epistemològic on rau el contra-argument a aquesta crítica. L'epistemologia feminista neix precisament de la crítica als models tradicionals de fer i entendre la ciència per (auto)postular-se com a objectius, neutrals i universals i proposa un nou paradigma en el qual es reconeguin i s'incloguin els contextos socials, culturals, històrics i polítics ja que són intrínsecs i indissociables de qualsevol pràctica i/o producció científica (Haraway, 1988; Harding, 1987a).

Dins d'aquesta línia de pensament crític, una de les aportacions que més va transcendir fou la teoria del coneixement situat o teoria del punt de vista (*standpoint theory*) que advocava per una epistemologia particular i situada (Harding, 1986, 1990, 2004; Hartsock, 1983; Keller Fox, 1985). En la teoria del coneixement situat el nucli epistemològic es troba en les formes en què les relacions socials i les estructures de la societat ens informen de les experiències de les dones (Smith, 1987). D'aquesta manera es construeix una dialèctica epistemològica entre experiència i context que Mari Luz Esteban (2004a) descriu molt encertadament en defensa d'una antropologia encarnada: "utilizar la propia experiencia como una forma de llegar a la dimensión cultural, pero también a la política y a la económica de los fenómenos estudiados, yendo y viniendo de lo local a lo global, de lo individual a lo colectivo" (p. 18).

En aquest engranatge epistèmic l'experiència es converteix en un element fonamental, ja que constitueix la base a partir de la qual es construeix i legitima el coneixement. En el marc d'aquesta teoria, l'objectivitat, lluny d'operar dins d'una lògica empirista, es configura –i reivindica– des del valor de la(es) subjectivitat(s). Així, la "objectivitat forta" (*strong objectivity*) implica identificar i interrogar les subjectivitats dels i les investigadores per evitar que es posicionin com autoritats invisibles, i al seu lloc, ho facin com a subjectes històricament situats, amb desitjos i interessos propis (Harding, 1987b). En definitiva, la "objectivitat forta" segons Haraway (1988) significa reconèixer(-se) limitat dins del propi coneixement situat i, al mateix temps, responsable del què i com veiem una determinada realitat social (p. 583).

Amb tot, la teoria del coneixement situat es va erigir no només com a teoria explicativa, sinó també prescriptiva, com un mètode per a guiar la futura recerca feminista (Harding, 2004). Com va descriure Catharine MacKinnon (1982):

(...) lo personal como político no es un símil, ni una metáfora, ni tampoco una analogía... Significa que la experiencia distintiva de las mujeres en tanto que mujeres ocurre dentro de la esfera que socialmente ha sido vivida como personal –privada, emocional, interiorizada, particular, individualizada, íntima– de tal modo que conocer la política de la situación de la mujer es conocer las vidas personales de las mujeres (p. 534).

És en i des d'aquesta aproximació on s'inscriu aquesta recerca doctoral. Per l'origen, la gènesi, d'aquesta recerca, en primer lloc –ser el que s'investiga–, i, en segon lloc, pel disseny metodològic que la caracteritza, el nucli epistèmic es troba en les experiències i narratives de vida de les dones que han participat en aquesta recerca²⁸. Tanmateix al tipus d'aproximació epistemològica en què es basa aquesta recerca s'hi suma un altre marc que també se situa dins el corollari de les epistemologies feministes –i que dona nom al títol d'aquest apartat: la interseccionalitat–.

El desenvolupament de la teoria crítica feminista va comportar i encendre nous debats. Al cap i a la fi, les epistemologies feministes constitueixen un corpus teòric àmpliament vast i heterogeni i, per tant, com tot corpus teòric ric i viu, les crítiques, debats i nous posicionaments van permetre obrir nous nínxols de reflexió a varis nivells (teòric, metodològic, epistèmic...). Fruit d'aquests replantejaments van sorgir noves aproximacions en relació al coneixement situat. Si bé anteriorment, en el context d'auge i floriment de la teoria feminista crítica, la teoria del punt de vista, conegut també com a teoria del coneixement situat, s'articulava des d'un posicionament força unificat, amb el temps la pluralitat s'ha anat imposant donant lloc a conjugacions i postures diverses (Blázquez, 2008; Wigginton i Lafrance, 2019). Particularment destaquem les crítiques que

²⁸ Al següent capítol, *Disseny metodològic*, s'aborda en profunditat aquesta qüestió.

van permetre posar el focus en un element imprescindible per a l'anàlisi de les epistemologies feministes: el poder. Concretament el poder vinculat al valor epistemològic del punt de vista, el qual s'ha descrit com a privilegi epistèmic. Des d'aquesta òptica s'al·lega que les perspectives dels grups oprimits adquireixen un gran valor epistèmic per ser portes d'accés als coneixements més profunds de la societat (Anderson, 2011). Fou des d'aquesta mirada al privilegi epistèmic com van començar a sorgir crítiques de diversos sectors (acadèmics i/però especialment extra-acadèmics) a certs desenvolupaments del punt de vista. Principalment, aquestes crítiques es dirigien a l'ús de nocions monolítiques del subjecte (per exemple, *dona*) o a la conjugació en singular de certs eixos (per exemple, *racisme*). Aquestes crítiques acusaven, d'una banda, les implicacions polítiques en l'ús de certes categories universalitzants, i de l'altra, la manca de complexitat i, per tant, de realisme, en les representacions de certes identitats (Collins, 1990, 2000; Haraway, 1988, 1991; Hekman, 1991, 1997; hooks, 1981, 1984; Lugones, 2008; Talpade Mohanty, 1988).

Amb tot, aquestes crítiques apuntaven a la necessitat de teixir anàlisis que copsessin amb una mirada acurada la multiplicitat d'experiències de les dones. Especialment aquelles per les qui les complexes condicions d'opressió i subalternitat els dificultaven, i fins i tot impedièren, l'autorepresentació, la reivindicació i la denúncia de la pròpia experiència (Spivak, 1988). D'aquesta manera van anar prenent força propostes amb un rerefons reivindicatiu que apostaven per aquest tipus d'anàlisi de mirada holística amb un interès emfàtic en les opressions com a signes de les desigualtats estructurals; el que més endavant Crenshaw (1989, 1991) recolliria com a interseccionalitat.

En aquest sentit i reprenent de nou la importància de les genealogies, és important subratllar que les propostes i reivindicacions que van guiar la consolidació de la interseccionalitat no s'ubiquen específicament a un context determinat o a un tipus de reivindicacions concretes. Centralitzar la genealogia de la interseccionalitat a nínxols concrets (feminisme negre als Estats Units) contradiu l'essència mateixa de les epistemologies feministes i el coneixement situat. Fruit del feminisme intuïtiu (Galindo, 2018), és a dir, la lectura directa i vivencial del cos i del món, els orígens de la interseccionalitat es troben, com bé assenyala Rodó-Zárate (2021) en pensaments i accions de tipus interseccional desenvolupats arreu del món i de forma paral·lela²⁹.

²⁹ Val a dir que en cap cas infravalorem el paper indubtablement crucial que van tenir les dones negres en la gènesi de la interseccionalitat, especialment al context dels Estats Units, ans al contrari. La racialització dels cossos articulada a través de la negritud va constituir un dels elements claus en les aportacions que més endavant van donar lloc al desenvolupament teòric de la interseccionalitat de la mà de la jurista Kimberlé Williams Crenshaw (1989). En aquest sentit i en el marc d'aquesta recerca on la racialització afrodescendent dels cossos adquireix un valor central, és imprescindible no només reivindicar aquesta part de la genealogia de la interseccionalitat sinó basar les aproximacions a l'estudi del cos negre des de les aportacions d'algunes autores (p. ex. Anna Julia Cooper, 1988 [1982]; Anthias i Yuval-Davis, 1983; Audre Lorde, 1982, 1984; Barbara Smith, 1982; bell hooks, 1981, 1984; Cherríe Moraga i Gloria Anzaldúa, 1983; CRC (Comhabe River Collective) i el seu Black Feminist Statement de 1977; Davis, 1981; Michelle Wallace, 1975; o Sojourner Truth i el seu cèlebre

Dinàmiques interseccionals

A l'encapçalament d'aquest capítol definim la interseccionalitat de mà de Rodó-Zárate (2021) com "una caixa d'eines per comprendre les desigualtats socials i les discriminacions de manera complexa" (p. 19), i és que justament una de les característiques més significatives de la interseccionalitat és la seva capacitat per dilucidar i fer més comprensible el complex funcionament de les desigualtats. Amb tot, la interseccionalitat es presenta com un marc conceptual i analític per a copsar la complexitat de l'experiència en relació a la opressió i al privilegi (Crenshaw, 1989).

Des d'una perspectiva interseccional l'estudi de la opressió adquireix una importància fonamental, ja que com assenyalàvem quan ressegüim el sorgiment i desenvolupament de les epistemologies feministes, posar el focus en les vivències no-hegemòniques contribueix a una producció del coneixement més justa (Lugones, 2005). La descripció d'Ahmed (2018, p. 78) sobre el concepte d'opressió és molt esclaridor en aquest sentit:

Marilyn Frye nos lleva a las raíces de la palabra *oppression* (opresión), que deriva de *press* (...) Algo que es presionado es algo que está atrapado entre fuerzas y barreras cuya relación es tan estrecha que, juntas, limitan, restringen o impiden el movimiento o la movilidad de lo presionado. Moldear. Inmovilizar. Reducir" (1983, p. 54).

Opresión: cómo nos sentimos presionadas hacia las cosas, por cosas, a causa de cómo nos identifican en tanto seres.

No obstant, l'anàlisi del privilegi hi és intrínsecament present, ja que és la condició *sine qua non* de la seva oposada, la opressió. Ambdós es defineixen en contraposició de l'altre. Reprenent de nou a Ahmed, aquesta vegada en relació al seu treball entorn a la fenomenologia de la blanquitud (2007), el privilegi, tot i que té una connexió indissociable amb l'opressió, a diferència d'aquesta es desvincula de l'experiència perquè només s'identifica quan es perd.

Com assenyalàvem a l'anterior apartat, les experiències constitueixen fonts d'informació privilegiada pel que fa als mecanismes i dinàmiques que sostenen i reproduïen les desigualtats socials. És a dir, es troben estretament vinculades amb l'estructura social. Aquest apunt és summament important perquè posa de relleu la necessitat d'adoptar perspectives holístiques que tinguin en compte l'anàlisi de les relacions de poder (Cho, Crenshaw i McCall, 2013) i la dialèctica que connecta individu amb estructura (Ahmed, 2018; Platero, 2012; Rodó-Zárate, 2021). En aquest sentit, la interseccionalitat s'erigeix com la perspectiva idònia per entendre i desgranar el que

discurs *Ain't I a woman?* de 1851). Per a un aprofundiment en literatura acadèmica sobre feminismes negres vegeu Jabardo, 2012; Taylor, 2017.

Haraway (1991) anomena *la cosa escandalosa*, "un sistema depredador que no només és capitalista, sinó també heteropatriarcal, antropocèntric i imperialista" (Pérez Orozco, 2010, p. 33).

La interseccionalitat parteix de la base que als individus, com agents polítics (Haider, 2020), ens travessen simultàniament diversos eixos de desigualtat.³⁰ Per tal de poder aproximar-nos a aquesta complexitat és necessari, com dèiem, desxifrar *la cosa escandalosa* tot desgranant aquests múltiples eixos. D'aquesta manera, la interseccionalitat es presenta com un exercici d'abstracció en el qual es poden identificar els diferents eixos, tanmateix, els diferents sistemes de poder hi són sempre presents Collins (1990). Aquest matís és molt important i el volem remarcar, ja que la nostra concepció de la interseccionalitat, lluny d'incorporar una visió additiva, ens duu a entendre que la relació entre els diferents eixos és de mútua constitució (Jorba i Rodó-Zárate, 2019) i que la interacció entre els diferents eixos i la incidència que generen varia segons el context (Collins, 2000a).

Geografies de la interseccionalitat

Les geografies de la interseccionalitat constitueixen un corpus teòric dins dels estudis sobre els espais que impulsen i reivindiquen la necessitat d'incorporar una perspectiva interseccional i crítica per abordar les geografies feministes (Rodó-Zárate, 2021). Aquest tipus de plantejament parteix de la idea que l'anàlisi de la dimensió social ha d'anar de la mà d'una anàlisi de la dimensió geogràfica, ja que l'espai on tenen lloc les relacions socials influeix directament en el tipus de vincles que s'hi creen, tant des del punt de vista de la relacionalitat entre els individus com amb el propi espai (Massey, 2005). Seguint la línia de la perspectiva interseccional, les geografies de la interseccionalitat advoquen per a una anàlisi acurada que tingui en compte la multiplicitat de factors que contribueixen a la materialització d'un tipus d'experiència o altra, aquesta vegada incorporant la relacionalitat amb l'espai.

Com assenyalàvem a l'inici, les epistemologies feministes es construeixen connectant allò personal amb allò polític. En aquest cas, l'aposta de les geografies de la interseccionalitat, com a part constitutiva de les epistemologies feministes, també s'inspira i persegueix aquest premissa. En el marc d'aquesta recerca, considerem que és imprescindible prendre de referència i punt de partida aquesta visió dialèctica que vincula individu, biografia i relat personal amb l'estructura social per tal de comprendre quines lògiques i dinàmiques tenen lloc dins dels sistemes de desigualtat i

³⁰ S'opta, seguint la línia de Rodó-Zárate (2021), pel terme "eixos de desigualtat" per referir-nos a les diverses fonts/sistemes que emanen de "la cosa escandalosa" en forma de racisme, sexisme, classisme, capacitisme, edatisme, etc. Com argumenta l'autora, aquest terme equival a d'altres com "organitzadors socials" (Platero, 2021) o "eixos de poder" (Cho, Crenshaw i McCall, 2013), que igualment s'inclouen i contribueixen a la producció de coneixement amb perspectiva interseccional.

quines repercussions comporten en el terreny de la sociabilitat i la identitat/identificació. En aquest sentit, Rodó-Zárate (2021) reflecteix molt bé aquesta tensió dialèctica que es produeix entre experiència pròpia i estructura social quan, fent al·lusió a les aportacions que fan autores afroamericanes com Audre Lorde o bell hooks al reflexionar sobre les seves pròpies biografies, afirma que “la reflexió sobre la pròpia vida és el que permet polititzar l’experiència d’opressió i posar nom a formes concretes de violència, discriminació i desigualtat, però també d’agència, que no eren ni tan sols anomenades” (p. 137). Amb tot, a través de l’anàlisi de l’experiència pròpia s’obté informació molt reveladora sobre el funcionament i la lògica que regeix els diferents sistemes de desigualtat: “com es relacionen entre ells i quin paper hi tenen les emocions i els llocs, en la seva reproducció” (p. 173-174). Aquest darrer matís, la vinculació entre els sistemes de desigualtat, les emocions i els llocs és crucial i absolutament necessari per a assolir els nivells de complexitat i comprensió necessaris per a aproximar-nos a amb la màxima sensibilitat analítica (p. 28) a l’estudi de la visibilitat racialitzada i la seva connexió amb els “tercers espais” de la mixticitat.

En aquest sentit, la metodologia innovadora que proposa Rodó-Zárate (2014, 2016, 2021) a través dels Relief Maps respon a aquesta necessitat, ja que basant-se en la visualització de la interseccionalitat com a experiència, els Relief Maps permeten analitzar i posar de manifest la connexió entre els tres eixos que des de les geografies de la interseccionalitat es consideren crucials: l’eix social, el psicològic i el geogràfic. Si bé el presentem en aquest punt com exemple d’eina de recerca sobre les geografies de la interseccionalitat, més endavant s’hi profunditzarà amb més detall, ja que constitueix un dels pilars fonamentals sobre els quals se sostén bona part del disseny epistemològic i metodològic d’aquesta recerca.

2.3. Processos de racialització

La construcció social i política de la noció de "raça"

"Los mestizos no nacen sino que se hacen" és un postulat que, de mà de Verena Stolcke (2008), dona títol al cèlebre assaig on analitza el procés de construcció de la categoria social dels/les mestissos/es als inicis de la colonització hispanoamericana. Es tracta d'un axioma molt il·lustratiu per assenyalar el caràcter processual i constructiu de categories racials com *mestizo*, és a dir, categories que, lluny de ser "naturals" o biològiques, es construeixen (*se hacen*).

Com el seu nom indica, les categories racials remeten a una noció de raça. Per poder entendre els processos de racialització i les categories racials com a constructes ineludiblement hem de posar el focus en primer lloc a la categoria primogènita, el rerefons: la "raça".

L'origen de raça com a concepte científic es remunta al segle XVIII i al·ludeix a la classificació dels individus per taxonomies en base a uns criteris biològics i d'herència de tall pseudocientífic (Lewontin et al., 1985). Teories pseudocientífiques com l'antropometria o la craniometria aportaven "evidències empíriques" basades en el mesurament d'elements corporals per a justificar la classificació de la població humana en races inferiors o superiors; el que es coneix com a racisme científic (Gould, 1981). Samuel George Morton (1799-1851), considerat un dels màxims impulsors del poligenisme (teoria basada en la hipòtesi que l'espècie humana es divideix en races), va implantar el concepte de *jerarquia racial* la qual estipulava que els humans de raça blanca (caucàsics) es trobaven a la cúspide i, com a tals, eren superiors, mentre que la raça negra ubicada a l'estrat més baix de la jerarquia era considerada la raça inferior (Morton 1839, 1844 citat per Gould, 1978). Amb tot, el racisme científic fou dissenyat amb la finalitat de demostrar la inferioritat de les persones negres (Collins, 2000) i legitimar d'aquesta manera la dominació de la supremacia blanca (During, 2005). Aquest discurs pseudocientífic va arrelar amb força fins gairebé entrada la segona meitat del segle XX.

La superació del racisme científic es deu, d'una banda a la investigació genètica moderna, i de l'altra, a la història recent d'Occident. D'una banda, el consens científic modern rebutja el concepte de raça com a criteri científic vàlid de classificació dels humans, ja que els avenços en l'estudi de la genètica permeten demostrar que la humanitat pertany a una sola espècie (*Homo Sapiens Sapiens*) i que les diferències fenotípiques responen a una qüestió d'adaptació a l'entorn (Mersha i Beck, 2020). D'altra banda, des de la vessant sociohistòrica, el rebuig cap al concepte de raça es remunta al període posterior a la Segona Guerra Mundial. Fou després de la Segona Guerra Mundial, arran de l'horror de l'holocaust, que la classificació dels éssers humans en races va passar a considerar-se científicament incorrecta i políticament perillosa (UNESCO, 1950). La raça ja no era considerada un fenomen biològic sinó un fenomen sociopolític (Smay i Armelagos, 2000; Daley i Onwuegbuzie, 2011). En aquest sentit, una de les figures més destacades i precursors fou el sociòleg i líder dels drets civils W.E.B. Du Bois qui, ja a principis del segle XX –abans fins i tot de l'acord conjunt en rebutjar el concepte de raça–, contràriament al pensament dominant, sostenia que les disparitats entre negres i blancs responien a una qüestió de desigualtat social i no biològica (Du Bois, 1906). Amb tot, el context social i polític s'erigia com a factor determinant a l'hora de configurar la "raça" com un constructe social més que com un fet biològic.

Tanmateix, aquest gir dràstic en la concepció de la raça en termes prohibitius i políticament incorrecte ha generat un debat entorn a la conveniència i les implicacions en el seu ús. Com assenyala tota una línia de pensament crític (Beaman, 2019b; Beaman i Petts, 2020; Boulila, 2019; Grosfoguel, 2004; Haider, 2020; Hughey, 2017; Hunter, 2007; Lentin, 2008, 2020; Rodríguez-García et al., 2021b, 2021c; Rodríguez-García, 2022; Simon, 2019; Song, 2018; Wise, 2010) no mencionar la raça no garanteix la desaparició del racisme, ans al contrari, n'invisibilitza els efectes socials i polítics i, per tant, en dificulta la denúncia. Com assenyala Goldberg (2009) al llarg de la seva obra *The Threat of Race: Reflections on Racial Neoliberalism*, les races van ser "enterrades vives". És a dir, malgrat que la raça no existeixi com a fet biològic, sí que existeix com a constructe social amb efectes reals sobre la vida social (Bonilla-Silva, 1999; Delgado i Stefancic, 2001; Frankenberg, 1993; Jenkins, 1997). Hughey (2017) il·lustra i resumeix magistralment aquesta idea quan afirma que "la raça és una ficció biològica amb una funció social" (p. 27). En la mateixa línia, Bonilla-Silva (1999) afirma que la raça és un fet social amb efectes reals a la vida de les persones, ja que les conseqüències de la "raça" com a constructe social –la racialització i el racisme– són una realitat. Al posar el focus en la construcció social i política de la noció de raça, no podem deixar de tenir en compte que tant la racialització com el racisme són conceptes que s'hi relacionen estretament perquè precisament posen de manifest que efectivament "raça" respon a un constructe social i polític.

Per una banda, el concepte de racialització ens permet posar l'èmfasi en la construcció social de la idea de raça (Chun i Lo, 2015; Hochman, 2019) ja que la racialització es refereix al procés a través del qual la noció de raça es converteix en un constructe. Amb tot, sota l'òptica de les percepcions i significats associats a la "raça"

(heretades del passat i (re)produïdes amb el temps) es percep i s'assigna un valor diferencial als individus i/o grups (Omi i Winant, 2014). La racialització opera a través de marcadors de diferència percebuts visiblement, com per exemple el color de pell o la indumentària, o distincions culturals com l'idioma o la religió, així com les suposicions que es generen entorn a aquestes diferències (Barot i Bird, 2001; Gans, 2017; Murji i Solomos, 2005). Per altra banda, els efectes que deriven d'aquesta forma d'alterització també posen de manifest que es tracta d'un constructe social (Stolcke, 2000), ja que com assenyalava Jenkins (1997) la "raça" com a marcador de diferència construït històricament, políticament i socialment comporta efectes a tots aquests nivells. En aquest sentit, el racisme entès com el sistema a través del qual es legitima, racionalitza i justifica la distribució sistemàtica, jeràrquica i desigual dels recursos, així com el tracte desigual a les persones i grups racialitzats (Campos, 2012; Gross y Hughey, 2017) constitueix la prova crucial que, contràriament al que planteja l'enfocament post-racial de les teories liberals contemporànies, seguim ancorats en un paradigma racial (i racista) (Beaman, 2019a; Bonilla-Silva, 1999, 2013; Mazzocco, 2015; Simon, 2019; Song, 2018; St Louis, 2016).

En el marc d'aquesta recerca els marcadors de visibilitat que guien l'anàlisi dels processos de racialització es relacionen amb nocions de raça vinculades al fenotip afrodescendent. En aquest sentit, l'anàlisi en clau de racialització se centrarà en elements de visibilitat associats a la corporalitat. Una anàlisi on la pell i el cabell mereixen una atenció especial al constituir significants absoluts de la racialització afrodescendent (Ahmed, 2002; Bela-Lobedde, 2018)³¹ i on conceptes com la pigmentocràcia (Sidanius et al. 2001) o el colorisme (Walker, 1983) es converteixen en marcs de referència imprescindibles. Tanmateix, volem subratllar que els processos de racialització no necessàriament operen a través d'elements fenotípics. Com hem assenyalat al definir el concepte de racialització, distincions culturals com l'idioma o la religió (o qualsevol marcador de diferència essencialitzat) també poden comportar processos de racialització. Precisament perquè es tracta d'un constructe subjecte al context, la noció de raça pot articular-se també segons elements que en un determinat context són percebuts com a marcadors de diferència rotunds (i essencialitzats). Com assenyalava Rodríguez-García (2022, p. 3):

³¹ Reprendrem aquesta qüestió al capítol *Disseny metodològic* a l'apartat *Criteri de selecció de la unitat d'anàlisi*.

Històricament, poblacions que no han estat sotmeses al colonialisme o que no eren considerats "persones de color" també han estat racialitzades, com ara els irlandesos o italians als Estats Units (...) [també] els musulmans com els jueus han estat històricament racialitzats com "altres absoluts", o també el poble gitano, no només a través del menyspreu envers les seves diferències etnoculturals, sinó també les diferències físiques que se'ls atribueixen per justificar la seva marginació, exclusió o fins i tot assassinat massiu (...) El fet és que qualsevol grup és susceptible de ser racialitzat, ja doncs la noció de raça és un constructe social, amb components fluids que depèn el context.

De fet no hem d'anar gaire lluny per trobar exemples de tractament essencialista del fet cultural. A Catalunya, per exemple, va tenir lloc una construcció social essencialista i de rebuig envers els immigrants arribats durant els primers dos terços del segle XX provinents d'altres regions d'Espanya, i també envers els fills/es de les unions mixtes entre aquests immigrants i la població autòctona, anomenats despectivament *xarnegos*, per assenyalar que no estaven assimilats a la cultura local i que, per tant, *essencialment no pertanyien* a la nació³².

En suma, i com també assenyalen Molina i Rodríguez-García (2018), el fet ètnic-cultural pot adoptar una dimensió primordialista o essencialista de la mateixa manera que la raça³³.

La línia del color i el sistema racista

Reprenem altra vegada a Du Bois, en aquesta ocasió per la seva aportació entorn al concepte de "línia del color" (*the color line*) que va definir com "el problema del segle XX" (1999, XX). Anteriorment, el terme "línia del color" s'havia utilitzat en al·lusió a la segregació racial que imperava als Estats Units després de l'abolició de l'esclavitud, però va ser a través de Du Bois i de la seva cèlebre obra *The souls of black folk* (1903) que el concepte va arrelar i va popularitzar-se definitivament³⁴.

Les seves anàlisis al voltant d'aquest concepte giren entorn a la història del racisme en connexió amb el colonialisme i l'explotació capitalista (Butler, 2000; Fontenot, 2001). Concretament, se centra en la intersecció entre la raça i la classe i les formes de dominació i resistència que se'n deriven. Aquesta aproximació multidimensional va establir les bases per a una anàlisi del racisme en termes holístics, el racisme com a sistema. Com va assenyalar a la conferència titulada *The Present Outlook for the Dark Races of Mankind* (1900), el seu propòsit consistia en considerar el

³² Per aprofundir en aquesta qüestió vegeu Candel, 1964; Clua, 2011; i Rodríguez-García i Miguel Luken, 2015.

³³ Vegeu també Anthias, 1992; Grosfoguel, 2004; Jenkins, 1997; Wade, 2015.

³⁴ Per aprofundir en la trajectòria i les principals contribucions de l'autor vegeu Taylor, 2010.

problema de la línia del color no com una qüestió nacional o personal, sinó com un aspecte mundial més ampli articulat en el temps i l'espai (Du Bois, 1900 citat per Karenga, 2003). Amb tot, l'anàlisi de la interconnexió entre la raça i la classe que proposava Du Bois suposa una primera aproximació del que posteriorment desenvoluparien línies de pensament crític com els estudis postcolonials (Bhabha, 1995; Said, 1995; Spivak, 1988) i la decolonialitat (Lugones, 2007; Mignolo, 2000; Quijano, 2007).

Posant el focus en el colonialisme com a procés global (Hall, 2008) aquestes línies de pensament crític desenvolupen anàlisis dels processos de racialització tot partint de la premissa que el racisme conforma un sistema la genealogia del qual es troba en el capitalisme i l'acumulació de capital (Lowe, 1996; Ofari, 1970; Robindson, 1983). Tot i que algunes de les teoritzacions que fa Marx en aquest sentit (1848; 1867) es poden considerar el punt de partida, no profunditzen suficientment en l'abast global de la modernitat capitalista (Hall, 2017), i no és fins el sorgiment de noves aproximacions de mà del marxisme negre (Robindson, 2000), el feminisme marxista (Federici, 2004) i el feminisme negre (Jabardo, 2012) que s'aconsegueix una visió més complexa i acurada que permet assenyalar nítidament la relació de mútua constitució entre el sistema capitalista i el racisme (Virdee, 2019).

Una de les aportacions més significatives per a copsar la dimensió sistèmica del racisme prové de Quijano i la seva crítica a la colonialitat (1992, 2000, 2007), concretament la crítica que desenvolupa entorn a la noció de la colonialitat del poder i que defineix com un dels elements constitutius i específics del patró mundial de poder capitalista (2000, p. 342). Segons Quijano la petjada de la colonització crea un nou sistema de tall imperial, capitalista i colonial on la noció de raça (entesa com una línia divisòria) travessa, configura i organitza les relacions a tots nivells (classe, sexualitat, gènere³⁵, etc.) i a escala global. Aquesta aproximació de Quijano a la idea de raça guarda similituds i complicitats amb la visió fanoniana (1952) en què la raça és entesa com a línia divisòria que separa la zona del ser i la zona del no-ser. Una orientació similar la trobem en el concepte de la línia abismal de De Sousa Santos (2010, 2014) que és especialment significativa al posar l'accent en una qüestió que és central en l'anàlisi dels processos de racialització: la (in)visibilitat. De Sousa Santos (2014) descriu cada banda de la línia en oposició a l'altra, és a dir, ambdues bandes són co-constitutives i conformen un tot:

Consiste en un sistema de distinciones visibles e invisibles, las invisibles constituyen el fundamento de las visibles. Las distinciones invisibles son establecidas a través de líneas radicales que dividen la realidad social en dos universos, el universo de "este lado de la línea" y el universo del "otro lado de la línea". La división es tal que "el otro

³⁵ Per aprofundir en l'anàlisi de la colonialitat en clau de gènere vegeu Lugones (2007, 2011).

lado de la línea" desaparece como realidad, se convierte en no existente, y de hecho es producido como no-existente. No-existente significa no existir en ninguna forma relevante o comprensible de ser (p. 31-84).

Amb tot, aquest tipus d'aproximacions binaristes proposen una anàlisi de l'alteritat en termes d'oposició. És a dir, associen en forma de tautologia el privilegi i la opressió amb el ser/existir i l'oposat, no ser/no existir, respectivament. Des del paradigma de la (des)colonialitat, és la raça com a constructe social i polític (Quijano, 1999) l'element que configura aquesta dualitat. Dualitat que, cal matisar, es configura i reconfigura contínuament subjecta al context³⁶. Prèviament a aquest tipus d'anàlisis, en relació a la història d'Europa, trobem aproximacions similars en què l'alterització opera també a través de graus d'humanitat associats a marcadors de diferència. L'exemple més significatiu –i proper– el trobem a España al segle XIII amb la noció de "la puresa de sang", criteri de distinció implementat per la doctrina cristiana-catòlica amb l'objectiu de diferenciar l'essència moral entre cristians i no-cristians (musulmans i jueus) (Rodríguez-García et al., 2021b). En aquest cas "la línia" o el criteri de diferenciació que atorga graus d'humanitat i privilegi ve marcada per la religió conformant el que algunes autores i autors anomenen la gènesi del racisme contemporani³⁷ o protoracisme (Grosfoguel, 2013).

Amb la colonització la classificació jeràrquica dels humans basada en una idea de raça de substrat moralista va prenent força i, si bé a la península són grups ètnic-religiosos com els jueus o els musulmans qui representen la raça moralment incorrecta, a les colònies aquesta categoria la ostentaran els esclaus negres, els nadius americans i els mestissos (Méchoulan, 1981). D'aquesta manera, a l'Amèrica colonial del segle XVI es va implantar un sistema de castes que regia la organització social i econòmica de les colònies basada en l'assignació de drets i participació social segons el color de pell i la raça a la que es pertanyia (Cope, 1994; Deans-Smith, 2005; Katzew, 2004; Lewis, 2003; Martínez, 2004).

En aquest sentit, el paper d'Espanya –una de les metròpolis pioneres en impulsar la colonització– pren una rellevància capital a l'hora d'analitzar el racisme de portes endins, al nostre propi context. Pel que fa a la memòria històrica sobre la colonització per part del regne d'Espanya, la implicació que hi va tenir i les conseqüències que se'n van derivar, com diu l'expressió popular castellana "brilla por su ausencia" i en canvi impera una completa amnèsia colonial (Melber i Kössler, 2020; Saranillio, 2008; Tharoor, 2018). No només s'obvia el fet que Espanya, més enllà d'Amèrica, també va colonitzar parts d'Àsia i a Àfrica va tenir-hi colònies al Marroc i a Guinea Equatorial fins a finals

³⁶ Vegeu De Sousa Santos (2010).

³⁷ Per aprofundir en aquesta qüestió vegeu Aguilar García (2018).

de la dècada de 1960, sinó que també s'ignora el seu passat esclavista, entre altres "vergonyes" el fet que vengués esclaus fins una data tan recent com 1846 amb anuncis als diaris que compartien secció amb la venda d'animals³⁸.

En definitiva, de forma generalitzada –i en concret, pel cas que ens ocupa, en el context espanyol i català–, impera una falta d'interès i consciència en reconèixer que segueix persistint una idea de raça amb una forta càrrega colonial que és la base estructural del racisme (Hall, 1980).

Els marcadors de visibilitat associats a l'afrodescendència

Tot i que al tractar qüestions relacionades amb la visibilitat de la raça la tendència *a priori* sigui associar-ho i reduir-ho al fenotip, l'anàlisi de la noció de raça com a constructe social amb efectes materials va –i ha d'anar– molt més enllà. Com hem vist, els processos de racialització operen a partir de marcadors de visibilitat associats a la diferència que poden ser diversos (religió, idioma, etc.). El criteri que estipula quins elements marquen la distinció del que es considera *altre* i diferent és un criteri subjecte al context sociopolític i, per tant, variable, mutant i dinàmic.

Pel cas que ens ocupa, tanmateix, ens interessa centrar-nos i aprofundir en aquesta interpretació tan habitual de la idea de raça vinculada a la visibilitat del fenotip, concretament aquells marcadors de visibilitat associats a l'afrodescendència. En aquest sentit, l'aproximació als processos de racialització és des d'una mirada al cos com espai on s'inscriuen aquests processos, on *habita* la raça amb tots els seus significats socials i polítics i on es materialitzen els "efectes reals" als que hem anat fent referència. En definitiva, en el marc d'aquesta recerca ens centrarem sobretot en els marcadors de diferència associats a la ficció de la raça que es visibilitzen a través del cos. Com assenyala Green (1984) el cos i la seva evident visibilitat es converteixen en el pretext perfecte per integrar la dimensió biològica i la social:

Las diferencias socioculturales entre las poblaciones humanas es van subsumir dins de la identitat del cos humà individual. En l'intent de traçar la línia d determinació entre allò biològic i allò social, el cos es va convertir en l'objecte totèmic i la seva visibilitat en l'evident articulació de la naturalesa i la cultura (p. 31-32 citat per Hall, 1997, p. 244).

³⁸ Vegeu López García (2016). També el número vigent de la Revista *Sàpiens* (248) (novembre 2022), un monogràfic especial en ocasió del seu 20è aniversari titulat *Quan érem negres*, dossier dedicat al passat esclavista de Catalunya que revela i evidencia la connexió entre els negocis esclavistes i l'origen de grans fortunes catalanes del segle XIX.

En aquest sentit, l'herència pseudocientífica i el passat colonial juguen un paper crucial com a (re)productors i impulsors de les categories racials associades a les diferències fenotípiques, particularment el color de pell (Hunter, 2007; Martin et al., 2017; Price, 2012). Concretament pel que fa a les categories racials diametralment oposades, *whiteness* (blanquitud) i *blackness* (negritud)³⁹, l'anàlisi de la càrrega simbòlica i els significats associats a cada categoria és clau per comprendre els processos de racialització com a fenòmens d'abast mundial.

Segons Frankenberg (1993) la polarització entre la blanquitud i la negritud és fruit d'un sistema racista que atorga significats i posicions de poder dràsticament oposats entre un *Jo* (blanc) i un(s) *Altre(s)* (no-blancs). D'aquesta manera, la blanquitud s'erigeix com la categoria racial primordial (Lentin, 2020) que ostenta el poder i el privilegi. En canvi, les categories racials vinculades a la negritud són definides i significades en oposició diametral amb la blanquitud (Beaman, 2019a; Lewis, 2004). És a dir, tot allò que es trobi fora dels límits de la blanquitud serà marcat i definit precisament en base a la premissa de la contraposició amb allò blanc: *no-blanc*.

Aquest mapa de relacions de poder simbòlic posa de manifest un desequilibri sistèmic inherent al sistema racista on les identitats i identificacions marcades (*no-blancs*) han sigut el principal focus d'estudi al materialitzar la violència simbòlica, material i epistemològica que el poder blanc exerceix sobre elles (Frankenberg, 1993). Per això, fins i tot els estudis sobre mixticitat afrodescendent, com és el cas que ens ocupa, es posa el focus en la negritud com a factor determinant. De fet, en la literatura acadèmica angloparlant aquest tipus de mixticitat és anomenada *Black mixed race* (Campion, 2019).

Una anàlisi dels processos de racialització vinculats a l'afrodescendència haurà d'incorporar marcs conceptuals com el colorisme (Walker, 1983) o la pigmentocràcia (Sidanius et al. 2001). És a dir, anàlisis acurats sobre elements fenotípics vinculats a la negritud com el cabell afro o el color de pell.

Amb tot, l'estudi de la mixticitat afrodescendent adquireix indubtablement un valor particular, ja que, seguint amb l'argot de les *línies* a què ens referíem anteriorment, integra simultàniament una banda i l'altra. La mixticitat com a tensió, com a punt de controvèrsia. En definitiva, la mixticitat com la pròpia *línia divisòria*, que al mateix temps esdevé un lloc (o un no-lloc).

³⁹ La traducció d'aquests dos conceptes és de collita pròpia. S'ha optat per aquestes opcions i no per altres que sí que recullen els diccionaris oficials (blancor, negror) amb l'objectiu de replicar l'aproximació dels treballs que utilitzen els conceptes de blanquitud i negritud (en llengua castellana) com a categories d'anàlisi dels processos de racialització. D'altra manera, basant-nos en les definicions dels conceptes oficials de *blancor* i *negror*, no estaríem reflectint aquesta al·lusió específica al color de pell com a categoria social amb una alta càrrega simbòlica.

3. DISSENY METODOLÒGIC

3.1. Notes epistemològiques

Es posible leer una sociedad a través de una biografía.

FRANCO FERRAROTTI

L'equació personal a la recerca: un exercici d'auto-antropologia

Com s'exposava a la introducció d'aquesta tesi els *grisos* i les *mescles* són els eterns inclassificables, segons les meves percepcions i maneres de veure('m) (a)el món a través de les quals reflexionava ara fa gairebé deu anys. Fou en aquests termes com vaig començar a pensar en la mixticitat com a punt d'inflexió, punt de partida, des del qual repensar tot l'entramat de relacions a molts nivells que conforma l'univers social que habito i habitem. El gris experimentat en pròpia pell com a concepte suós, com diria Ahmed (2018), és a dir, una incomoditat, un no sentir-se a gust en un context que no contempla l'encaix amb les gammes grises. Els conceptes suosos són descobriments en potència perquè posteriorment a la seva revelació sorgeixen nous descobriments que es connecten i s'obren a noves revelacions, i així successivament. Per això Ahmed reconeix que el verdader repte no és identificar aquests conceptes suosos sinó aprofundir-hi, seguir explorant-los i exposar-ne les dificultats (p.29).

Si bé el *gris*, la condició d'*inclassificable* o *mixta* van ser els primers conceptes suosos que vaig identificar en aquella activitat anomenada "Equació personal", a partir d'aleshores i fruit precisament d'aquesta experiència, en van anar sorgint de nous (en relació al meu gènere, al

prisma cromàtic a través del qual em veien i m'anomenaven els altres –negra, mulata...–, als diferents espais i etapes habitats al llarg d'aquests darrers anys, etc.) sempre indissociablement connectats als inicials. D'aquesta manera es va anar forjant un anhel: la possibilitat de revertir aquestes incomoditats i convertir-les en coneixement valuós, transformar-les tot portant-les al terreny de la recerca.

La meua pròpia història personal com a filla de parella mixta (pare ruandès i mare catalana) i la comprensió de totes les implicacions (suoses) que aquest fet comportava em van fer ser conscient del pes i la incidència que exerceixen algunes condicions i categories socials a la vida d'una persona. Així doncs, a través de l'òptica de les epistemologies feministes, l'anel de recollir i transformar les narratives i experiències de vida en coneixement valuós al servei de la recerca va anar prenent forma. Concretament, la teoria del coneixement situat va establir les bases epistemològiques, d'aquesta recerca per descomptat, però no només ja que va crear en mi un precedent en la (nova) manera de concebre l'estudi del fet social d'aleshores en endavant.

Imbricar les experiències personals com a punt de partida o, directament, com a objecte d'anàlisi en una recerca forma part d'una tradició vastament consolidada en la investigació social i les humanitats (Anderson, 2006; Butz i Bezio, 2009). Una de les pràctiques més consolidades ve de la mà de l'auto-etnografia on destaquen figures com Bernard (2019) o Carolyn Ellis i Arthur P. Bochner⁴⁰. L'auto-etnografia es presenta com una eina dins de la metodologia qualitativa que cerca descriure i analitzar sistemàticament (grafia) l'experiència personal (auto) amb l'objectiu de comprendre l'experiència cultural (etno) (Ellis, 2004; Holman Jones, 2005, citat per Ellis et al., 2011). Treballs com els de Mari Luz Esteban (2004a; 2004b) des del paradigma de l'auto-antropologia, o Jean Beaman (2019a) i Patricia Hamilton (2019) que exploren la incidència de la seves pròpies equacions personals com a dones negres a les seves recerques, mostren –i demostren– que utilitzar les històries personals per a la recerca no només és viable sinó que és productiu epistemològicament.

Més enllà del pla estrictament epistemològic, en termes d'ètica i reflexivitat antropològica responsable (Pérez-Bustos et al. 2016, p.159) fer explícita la connexió entre les històries personals i el coneixement social no només és productiu sinó que és un deure i un exercici d'honestedat científica:

(...) és imprescindible reconèixer la interacció que té lloc entre l'experiència pròpia i el procés d'investigació, sobretot quan ambdós universos estan tan imbricats l'un amb l'altre que és difícil identificar on comença i on acaba cadascun (Habimana-Jordana, 2021, p.136).

⁴⁰ Vegeu Ellis (1991, 1995, 2004); Ellis i Bochner (2000); Bochner i Ellis (2001).

En aquest sentit, detectar la subjectivitat intrínseca al propi procés d'investigació, doncs, es converteix en un exercici d'auto-reflexivitat ineludible. Emprendre una recerca d'aquestes característiques implica adoptar permanentment una actitud observadora cap endins que prengui en consideració els elements subjectius que estan en joc i els transformi a favor de la tasca investigadora. D'aquesta manera, la línia difusa entre allò *propi* i allò *altre* es torna més perfilada i nítida (Arias Cardona i Alvarado Salgado, 2015, p. 177-178).

El mètode biogràfic des de l'hermenèutica

Des de la investigació antropològica és llarga i consolidada la història dels relats biogràfics com a mètodes d'estudi de la cultura. Així ho demostren els estudis de Paul Radin, considerats el punt de partida científic de l'enfocament biogràfic (Langness, 1965) o els enfocaments de cultura i personalitat d'Edward Sapir que ressalten la importància dels factors individuals en l'explicació de la cultura (González Montegudo 1996). D'acord amb els objectius d'aquesta recerca, és imprescindible adoptar l'enfocament biogràfic per tal d'indagar en la complexitat que pot implicar el fet d'habitar simultàniament dimensions socialment rellevants i condicionants com són el gènere, la mixticitat, la racialització o la negritud, entre d'altres, així com els significats *emic* que se'n puguin derivar. Zussman (2000) sosté que les biografies i autobiografies conformen la metodologia idònia per a l'estudi de processos vitals crucials com la socialització en l'etapa adulta. En aquest sentit, en el marc d'una recerca que es repta ressenyar aquest tipus de processos minuciosament, el mètode biogràfic s'erigeix com el punt de partida indispensable. Es tracta, segons el mateix autor, d'una metodologia epistemològica única a l'hora d'accedir a certs coneixements molt específics. Coneixements molt lligats a la subjectivitat i intimitat de l'individu; coneixements que a través d'un altre enfocament o metodologia seria difícil recollir.

Així doncs, el disseny metodològic d'aquesta recerca es basa en el mètode biogràfic-narratiu on la narrativa experienciada es col·loca al centre i adquireix valor epistemològic. Aquest tipus de metodologia concedeix al relat biogràfic dues funcions: metodològica i epistemològica, respectivament. És a dir, el relat biogràfic es converteix en la manera d'accedir al coneixement (eina metodològica), i al mateix temps, del propi relat sorgeix i es produeix el coneixement (contingut epistèmic). D'aquesta manera la narrativa es converteix en una font de coneixement de gran valor per a la comprensió del fet social (Arias Cardona i Alvarado Salgado, 2015; Martínez-Guzmán i Montenegro, 2014; McCall, 2005).

La investigació de tipus biogràfic-narratiu, doncs, s'inscriu dins la branca epistemològica de l'hermenèutica (Denzin i Lincoln, 2006; Flick, 2004) ja que el coneixement no s'obté directament

de l'experiència biogràfica sinó del relat i, sobretot, de la interpretació d'aquest (Bolívar, 2012). Des del paradigma de l'hermenèutica la realitat social es troba en un pla (macro) que pot ser copsat des de l'experiència subjectiva narrada per l'individu, el qual s'ubica en un pla més reduït (micro), connexió que Ferrarotti (1981) anomena relació entre microanàlisi i macroestructura (p. 33). Aquesta dialèctica permet posar de relleu la connexió indissociable entre la biografia i la història (Mills, 1970, p. 247-248) i l'acció humana i l'estructura social (Kardiner, 1945, p.37; Malinowski, 1973, p.35-42), la qual cosa, en terreny narratiu es tradueix en connexió entre text i context (Ferrarotti, 1981, p.33). Mercedes Blanco (2011) resumeix aquesta dialèctica referint-se al caràcter polisèmic que adquireix la noció d'*història* quan s'aplica des de la investigació narrativa, quan afirma que "[la investigació narrativa permite] una forma diferente de "hacer historia" por cuanto los relatos personales remiten a contextos históricos y sociales específicos" (p.143).

En el marc d'aquesta recerca, aquesta dialèctica serà copsada a partir d'un disseny metodològic que desplegui les tècniques adequades per a recollir i transformar adequadament les biografies i els seus relats en fonts d'informació privilegiada. Per tant, des d'una mirada que col·loca al centre el valor de les narratives construïdes per les participants, aquesta recerca aplica la tècnica il·lustre del mètode biogràfic –la reconstrucció d'històries de vida– amb l'objectiu de recollir i analitzar les trajectòries vitals d'un perfil molt específic d'afrodescendents⁴¹.

Aquests relats s'originen a través d'una metodologia del diàleg (Atkinson i Coffey, 2003; Labonté, 2011; Priscila, 2013) que pel cas que ens ocupa consisteix en el diàleg que s'estableix entre investigadora i participants durant les sessions d'història de vida⁴². Aquest vincle constitueix un element clau en l'engranatge epistemològic ja que és el nucli a partir del qual es construeix el relat (Arias Cardona i Alvarado Salgado, 2015; Ferrarotti, 1981). Si bé en termes metodològics el diàleg s'entén com la manera d'accedir a certa informació, epistemològicament es materialitza en la ruta que se segueix per a obtenir aquesta informació. D'aquesta manera el procés d'investigació experimenta una evolució processual (Esteban, 2004b) on el coneixement és construït a partir d'itineraris caracteritzats per morfologies espirals, cícliques i irregulars (Arias Cardona i Alvarado Salgado, 2015).

Finalment, per concloure aquest apartat i com a enllaç amb el desgranament del disseny metodològic que es presenta en els següents apartats, definim i delimitem tot seguit l'afiliació en clau de paradigmes d'aquesta recerca de tall altament qualitatiu. Seguint la proposta de Grau

⁴¹ En el següent apartat s'aprofundeix en aquest perfil tant específic que constitueix la unitat d'anàlisi.

⁴² Vegeu d'aquest mateix capítol l'apartat *Les sessions d'història de vida* a la pàgina 81.

(2003) sobre el panorama de paradigmes per a la recerca etnogràfica-audiovisual i traslladant-la al terreny del mètode biogràfic-narratiu, ubiquem aquesta recerca dins dels següents paradigmes:

Pel que fa a la delimitació dels paradigmes segons els objectius, aquesta recerca s'inscriu dins del paradigma descriptiu, ja que cerca recollir a través de la descripció els efectes que certes categoritzacions, identitats i auto-identificacions produeixen en les experiències de sociabilitat i identitat d'un perfil molt específic de la població afrodescendent catalana.

Segons el tipus de procés seguit per a la obtenció de les dades, dels models que proposa Grau (2003), el que encaixa en aquesta recerca és el model participatiu⁴³. Tal i com s'exposava unes línies més amunt, el tipus d'enfocament metodològic i epistemològic que caracteritza aquest estudi ha cedit a les participants un rol molt actiu en el transcurs de la investigació el qual els ha permès desenvolupar una tasca capital en la producció de les dades. Al mateix temps, el vincle relacional continu entre investigadora i participants en el transcurs de la investigació –durant el període de recol·lecció de dades, i en alguns casos també després– ha estat molt productiu i ha jugat un paper clau a l'hora de configurar un model tan participatiu.

Finalment, pel que fa al tipus d'edició final –edició que, en el marc d'aquesta recerca, entenem com la preparació, selecció i mostratge de les dades obtingudes en forma de resultats finals– col·loquem aquest estudi sota un paraigües de paradigmes varis: expositiu-observacional, participatiu i reflexiu. El primer, el mode expositiu-observacional n'és la base, ja que la principal finalitat és exposar uns relats recollits durant les sessions d'històries de vida, així com dades obtingudes del treball de camp clàssic (observació i observació participant)⁴⁴. Comparteixo amb l'autor la importància de reconèixer el rol inevitablement condicionant que exerceix una càmera o, en aquest cas, la meua presència –i fins i tot participació– durant la fase de recol·lecció de dades. El punt rellevant, el repte, és no ignorar aquesta condició sinó procurar que contami el mínim possible (Grau, 2003, p. 127). En segon i tercer lloc, s'adscriu al mode participatiu, d'una banda, i reflexiu, de l'altra, per la col·laboració tan compromesa que han adoptat les participants, per descomptat durant la fase de recollida de dades, però també en les fases posteriors de reflexió, discussió, selecció..., entorn als continguts obtinguts.

⁴³ El rumb que va (haver de) adoptar el procés d'obtenció de les dades fou força singular degut a, d'una banda, el període perllongat de crisi sanitària per la pandèmia Covid-19 (el qual s'abordarà a l'apartat *Treball de camp etnogràfic* d'aquest capítol), i de l'altra, a la pròpia idiosincràsia d'una recerca basada en el mètode biogràfic-narratiu (qüestió que es desenvoluparà seguidament en el pròxim subapartat).

⁴⁴ Vegeu d'aquest mateix capítol l'apartat *Treball de camp etnogràfic* a la pàgina 70.

Disseny metodològic *ad hoc*

Era un divendres, 17 de maig de 2019, quan es va materialitzar la primera –aleshores entrevista– amb la primera participant, la Victòria⁴⁵. Segons el plantejament inicial sobre com se succeïrien les sessions d'història de vida, es va planejar dur-ne a terme entre dues i tres durant les quals s'entrevistaria a les participants seguint el guió que havíem dissenyat amb aquesta fi. Aquell divendres, després de la primera trobada amb la Victòria, vaig començar a intuir que aquest procediment no seria el més efectiu per aplicar la tècnica de la reconstrucció d'història de vida ni per assolir els objectius reptats en aquest estudi. Així ho vaig plasmar a les *percepcions subjectives* del Diari de Camp d'aquella primera sessió⁴⁶:

D'aquesta primera sessió d'HdV [història de vida] amb la [Victòria]⁴⁷ em va quedar un gust agre-dolç. Per una banda, la sessió va transcórrer correctament, distesament i tinc la sensació que en vaig recollir informació rellevant (ja tinc ganes de transcriure-la per saber-ho), però també em vaig quedar preocupada pel fet de tenir por que "Història de vida" em quedi massa gran, una HdV tinc la sensació o pre-idea que ha d'abarcà tant i no sé si seré capaç de fer-ho (...) Tot tornant amb el cotxe i pensant-hi se'm va fer una muntanya pensar que de sessions (com la que acabava de fer aquell matí amb la [Victòria]) n'hauria d'extreure resultats sobre els processos de socialització i creació de la pròpia identitat de les noies que aniré entrevistant. Per no perdre el meu punt optimista (que tant m'ajuda) repetiré lo de la confiança i paciència, són preocupacions ben naturals en un procés d'investigació qualitativa d'aquest tipus.

Registre del Diari de Camp, 17 i 18 de maig de 2019⁴⁸

Aquest darrer apunt del fragment del Diari de Camp és crucial: ser conscient i convèncer-se que un procés d'investigació qualitativa requereix readaptacions constants. Precisament la idiosincràsia de la investigació qualitativa comporta un disseny que sigui inductiu, obert, flexible,

⁴⁵ Amb l'objectiu de garantir l'anonimat de les participants i complir amb el consentiment ètic acordat per ambdues parts (investigadora i participants), s'utilitzen pseudònims enlloc dels noms reals. Vegeu el *Formulari del consentiment informat* als Annexos de la pàgina 150.

⁴⁶ L'enregistrament de les *percepcions subjectives* al Diari de Camp respon a un sistema pres i après de l'antropòloga Pepi Soto durant l'experiència de Camp I (2011-2012), qui em va acompanyar i guiar en aquelles primeres pràctiques al camp. Com a exercici d'auto-reflexivitat, ens aconsellava incloure als registres del Diari de Camp les percepcions pròpies (opinions, emocions, percepcions, contradiccions, inseguretats...) en un color diferent al color amb què documentàvem allò que observàvem. Aquesta pràctica ens permetia, d'una banda, ser conscients de la presència i incidència de la nostra mirada a la pràctica observacional i, de l'altra, fer palesa la línia difusa que referíem anteriorment de mà d'Arias i Alvarado (2015) entre allò *propi* i allò *altre*.

⁴⁷ Els fragments recollits entre claudàtors corresponen, o bé a informació afegida amb l'objectiu de situar i fer més comprensible el context en què se situa el contingut transcrit, o bé a informació modificada amb l'objectiu de garantir l'anonimat de les participants i altres persones o llocs afins.

⁴⁸ Per consultar l'original, vegeu els Annexos de la pàgina 150.

cíclic i emergent que pugui anar canviant i adaptar-se a mesura que es va generant coneixement (Bisquerra, 2004 citat per Chárriez, 2012).

La intuïció sobre la poca efectivitat del guió barrejada amb l'optimisme de les primeres vegades, va persistir en el temps. Concretament, a la segona sessió amb la Sara, la segona participant, les *percepcions subjectives* que vaig descriure foren:

Com sempre surto amb el dubte de si estic extraient la informació que m'interessa per la tesi. Tot i així, hi ha hagut alguns moments de l'entrevista que he sentit una mena d'esperança i alleujament i fe de que sí que estava extraient info important.

Registre del Diari de Camp, 22 de novembre de 2019

Aquestes impressions tenen un poder molt revelador, actuen com a motor de canvi per a fer de la recerca qualitativa el que és, un procés continuat d'assaig i error. Amb tot, la reacció per a contrarestar aquestes mancances es va traduir en una reformulació de les sessions, el guió i la mateixa idea de la tècnica de reconstrucció de les històries de vida. De fet, gran part d'aquestes reformulacions van tenir lloc com a conseqüència dels replantejaments dels postulats epistemològics de la recerca. Així doncs, des de la perspectiva de la investigació narrativa, es van redefinir i reelaborar les tècniques que s'aplicarien d'aleshores en endavant a les sessions d'història de vida: "(...) rumb cap a una antropologia encarnada (Esteban, 2004a), es van elaborar instruments que integressin aquesta perspectiva i que, per tant, incorporessin el valor de la (inter)subjectivitat, la relacionalitat i l'auto-reflexivitat" (Habimana-Jordana, 2021, p. 143).

Amb tot, aquesta nova metodologia es va materialitzar en diferents tècniques dissenyades *ad hoc*⁴⁹ amb l'objectiu de superar les inèrcies i dinàmiques habituals del context ordinari d'entrevista i, al seu lloc, oferir a les participants espais d'introspecció, monòleg i reflexivitat. D'aquesta manera, es garantia poder aprofundir en les complexes dimensions de la subjectivitat i intimitat que tant caracteritzen aquest estudi (Habimana-Jordana i Rodríguez-García, 2022).

⁴⁹ Vegeu d'aquest mateix capítol l'apartat *Les sessions d'història de vida* (Tècniques i instruments de recollida de dades) a la pàgina 88.

3.2. La unitat d'anàlisi

El criteri de selecció de la unitat d'anàlisi

Per a descriure la unitat d'anàlisi és ineludible rescatar els tres eixos que conformen el marc teòric d'aquesta recerca: mixticitat, interseccionalitat i racialització.

L'estudi de la mixticitat constitueix la base, motivació, punt de partida i finalitat d'aquesta recerca. La gènesi de la recerca, tal i com s'expressava a la *Introducció*, es va coure a partir de la reflexió vers la mixticitat per experiència pròpia. A partir d'aquí, indagar en la complexitat d'aquest fenomen que inclou les unions mixtes i els seus descendents es va convertir en el principal propòsit, d'aquesta recerca per descomptat, i en general de tota la línia investigadora que volia emprendre d'aleshores en endavant.

El paper que juga la mixticitat com a unitat d'anàlisi en el marc d'aquesta recerca és doble. D'una banda, respon a l'interès ontològic del propi fenomen en si, és a dir, l'interès en estudiar la mixticitat (concretament la descendència) com un "tercer espai" que posa de manifest espais de frontera i creuaments des dels quals copsar la mal-leabilitat o rigidesa de certes normes o categories socials (Rodríguez-García, 2015). I d'altra banda, com a categoria d'anàlisi que guia, juntament amb altres condicionants, el criteri de selecció de la unitat d'anàlisi més específica (el subjecte d'estudi)⁵⁰.

Aquests altres condicionants els trobem en el marc conceptual que orienta el criteri de selecció de la unitat d'anàlisi: la interseccionalitat. Per comprendre el perfil de la unitat d'anàlisi, és a dir, aquells punts comuns que comparteixen les participants, cal abordar no només la perspectiva interseccional, sinó també la teoria del coneixement situat (Haraway, 1995). En el marc d'aquesta recerca, la connexió de la interseccionalitat amb la teoria del coneixement situat neix també de la gènesi. És a dir, el fet de desgranar l'experiència de la mixticitat en pròpia pell va posar de relleu la necessitat de partir del marc conceptual de la interseccionalitat, ja que l'experiència de la mixticitat està travessada per múltiples experiències fruit de categoritzacions socialment rellevants. Per "socialment rellevants" entenem aquelles categoritzacions fruit de processos

⁵⁰ En concordança a la perspectiva des de la qual una *metodologia del diàleg* reconeix i s'acosta al subjecte d'estudi, substituïm d'ara en endavant aquest nomenament pel de *participant*.

d'alterització que, en connexió amb el poder, han assentat les bases d'una estructura social basada en la opressió o el privilegi. Des d'un enfocament de la interseccionalitat de tipus inter-categòric McCall (2005), l'ús d'aquestes "categoritzacions socialment rellevants", lluny de reificar les categories com identitats essencialistes, pretén identificar i posar de relleu la seva connexió amb l'estructura social ; Rodó-de-Zárate, 2014, 2016; Rodó-Zárate, 2021; Symington, 2004, p. 5). D'aquesta manera categories com "dona" emergien com a nocions clau per incloure al perfil de la unitat d'anàlisi.

En aquest sentit, és més necessari que mai fer referència de nou als *conceptes suosos* d'Ahmed (2018), ja que el coneixement situat, quan parteix de l'experiència pròpia, de la pròpia pell, desvetlla (sua) nocions molt reveladores. En definitiva, traspua antropologia encarnada (Esteban, 2004a):

Hablar de y desde una/o misma/o, a partir de la propia experiencia, de las propias contradicciones, conflictos y placeres, no despojarse del propio cuerpo, ni censurarlo, es una condición intrínseca a esta tarea (...) la autoantropología o antropología a partir de uno/a mismo/a, que no es más que una forma radical de antropología en casa (p. 15-16).

El cos, doncs, es converteix en un element clau d'on emanen conceptes suosos molt significatius⁵¹.

En els estudis actuals sobre el cos en clau social és imprescindible al·ludir al concepte d'*embodiment* (Lyon i Barbalet, 1994), noció a partir de la qual el cos és considerat un camp de cultura ('*ground of culture*') (Csordas i Hawood, 1994) que integra les tensions que es produeixen entre el cos individual, el cos social i el cos polític (Esteban, 2004b). D'aquesta manera, l'actor social es converteix en individu amb capacitat d'agència (*embodied agent*) (Csordas i Hawood, 1994). És a dir, es produeix un desplaçament epistemològic en el qual el cos deixa de ser considerat un objecte i passa a ser subjecte (Esteban, 2004b). Aquest desplaçament es trasllada també al terreny metodològic i es tradueix en el tipus de metodologia que descrivíem més amunt, una metodologia basada en el vincle intersubjectiu entre investigadora i participants on la narrativa experiencial constitueix el centre epistemològic.

Pel que fa a l'eix de la racialització, hi és present a través de la connexió amb el marcador visible (Rodríguez-Reche i Rodríguez-García, 2020; Rodríguez-García, 2022) del fenotip racialitzat afrodescendent, herència de la unió mixta progenitora. *Conceptes suosos* propis sorgits d'aquest tipus de visibilitat⁵², van motivar l'interès per indagar en els efectes que produïa en altres dones.

⁵¹ Per aprofundir en l'estudi del cos en les ciències socials vegeu Turner (1994); Mauss (1979); Douglas (1973, 1987).

⁵² Com les etiquetes racialitzants que rebia per part dels altres; com canviaven aquestes etiquetes segons els espais que ocupava i les persones que me les atribuïen; episodis de discriminació racista, etc.

Amb tot, la visibilitat articulada a través de la racialització afrodescendent constitueix juntament amb el gènere i la mixticitat, un dels requisits de la unitat d'anàlisi.

Aquí, el concepte d'*embodiment* juga més que mai un paper clau. Tractant-se de la visibilitat, és imprescindible incloure el cos com a categoria d'anàlisi, sobretot si es tracta d'una visibilitat traçada per la racialització afrodescendent on certs elements com el color de la pell o la forma del cabell adquireixen significats molt destacats. Tal com escriu Bela-Lobedde (2018, p. 13) "(...) la piel es una bandera, porque es un rasgo físico muy simbólico, la llevamos encima (...) El cabello es hilo conductor en una historia de raza, racismo y empoderamiento. El cabello es política encarnada". Una anàlisi del cos en aquests termes, és a dir, com a representant de símbols i significats polítics i socials, ha d'executar-se des de dos nivells que es retroalimenten entre si: un des d'una perspectiva macro que consideri els plans estructurals, i l'altre, des d'una mirada micro a les experiències de l'individu i als seus significats (Atkinson i Coffey, 2003; Ferrándiz, 1999). Concretament, un nivell que tingui en compte el context social i polític global i la seva repercussió i inscripció als cossos (Esteban, 2004a, p. 3-4), i alhora, el context individual conformat per les percepcions i les vivències experimentades a través del cos i transformades en fonts de coneixement altament significatives per a l'estudi del fet social (Habimana, 2021, p. 140). Vegem novament com la dialèctica que connecta individu i estructura és fonamental per comprendre l'abordatge d'aquesta recerca a molts nivells.

A nivell teòric la unitat d'anàlisi està composta per un perfil conformat com a mínim per la tríada interseccional del gènere, l'etnicitat⁵³ i la pròpia condició ontològica de mixticitat. Aterrant-ho al context d'aquesta recerca basada principalment en el mètode biogràfic-narratiu, la unitat d'anàlisi es tradueix en set estudis de cas elaborats a partir de les narratives de vida recollides durant diverses sessions que hem anomenat *sessions d'història de vida*⁵⁴.

En resum, el mostreig representat en aquesta recerca és de tipus propositiu i teòric segons la classificació de mostrejors en investigació qualitativa d'Izquierdo (2015). És a dir, un mostreig que parteix d'una mostra propositiva en la qual els informants són escollits deliberadament per "tenir" el fenomen que es vol estudiar (p. 1150). Tot i partir de certes categories preestablertes que constitueixen el focus d'interès principal de la investigació (en aquest cas la tríada –mínima– interseccional formada per la mixticitat, la visibilitat afrodescendent i el gènere), Izquierdo inclou també en aquets tipus de mostreig les categories emergents que puguin sorgir durant la fase

⁵³ En el marc d'aquest estudi hem operacionalitzat l'eix interseccional de l'etnicitat a partir de la visibilitat articulada a través de la racialització afrodescendent. D'aquesta manera i d'ara en endavant, cada vegada que ens referim a l'etnicitat al·ludirem a marcadors socialment atribuïts a l'afrodescendència (color de pell, el cabell, entre d'altres).

⁵⁴ Vegeu d'aquest mateix capítol l'apartat *Les sessions d'història de vida* a la pàgina 81.

d'anàlisi. D'acord amb aquestes categories emergents s'identificaran nous informants (que pel cas que ens ocupa correspon als informants dels espais del Camp⁵⁵) per a reforçar i consolidar certes categories i arribar així a formular teoria (p. 1149-1550).

Perfils sociodemogràfics

Els perfils sociodemogràfics dels set estudis de cas s'han recollit a través de diverses variables⁵⁶. A continuació, es desglossa la informació recollida en aquests perfils a partir de les següents dades.

Origen del pare i la mare

Seguint la nomenclatura utilitzada en altres projectes de recerca, es diferencia la tipologia d'unió mixta segons la procedència dels pares. Si la procedència d'ambdós progenitors és d'altres països, fora d'Espanya, i evidentment diferents entre si, s'utilitzen les sigles MII (mixta, immigrant + immigrant). En canvi, si la unió mixta està composta per un progenitor d'origen immigrant i l'altre autòcton, ens hi referim com a MIE (mixta, immigrant + endògam/a). Dels set casos d'estudi, sis corresponen al perfil de MIE i un al de MII.

Concretament, els països d'origen dels progenitors immigrants són Senegal, Brasil i Colòmbia (en el cas MII), República Dominicana, Congo i Guinea Equatorial.

Edat

La franja d'edat de les participants oscil·la dels 16 als 40 anys. L'edat de la majoria d'elles és entre 16 i 25, franja que s'emmarca dins del període de joventut (segons els criteris de l'Observatori Català de la Joventut que estipula que l'etapa de la joventut abarca dels 15 fins als 29 anys)⁵⁷. Sols un cas es desmarca d'aquesta franja (40) que, malgrat no pertànyer estrictament a la franja de joventut, es va decidir incloure'l igualment per tal de poder recollir un relat narrat des d'una perspectiva amb una experiència més dilatada.

S'ha escollit la franja de la joventut per dues raons. D'una banda, per una qüestió de viabilitat respecte a l'accés a aquest tipus de població. La tendència en auge de les unions mixtes contemporànies és un fenomen força recent en el context espanyol (i català) (Rodríguez-García,

⁵⁵ Vegeu d'aquest mateix capítol l'apartat *Treball de camp etnogràfic* a la pàgina 70.

⁵⁶ Per consultar el qüestionari del *Perfil sociodemogràfic*, vegeu-ne la plantilla als Annexos de la pàgina 154.

⁵⁷ Observatori Català de la Joventut (2002). Estat de la joventut 2019. Barcelona: Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, Generalitat de Catalunya.

2006; Rodríguez-García et al., 2015a; Rodríguez-García et al., 2015b), per tant, el gruix de població descendent d'unions mixtes correspon a edats joves i sobretot infantils (Rodríguez-García, 2006; Rodríguez-García, 2021a). D'altra banda, per l'experiència en estudis previs, i concretament pel tipus de metodologia que aplica aquesta tesi, es va optar per la franja de la joventut amb la finalitat d'obtenir uns nivells de verbalització i reflexió mitjanament elaborats. També per qüestions d'ètica, ja que pel que fa a certes temàtiques el nivell d'intimitat i fins i tot dolor (p. ex. en relats sobre discriminació) que s'assoleix en alguns moments requereix de certa maduresa.

Àrea geogràfica

Si bé en la totalitat dels casos la procedència geogràfica s'ubica a Catalunya, la varietat dins d'aquest territori és prou significativa malgrat el reduït número de casos⁵⁸. Els diferents casos es troben repartits per zones rurals o urbanes de Tarragona (Tarragonès), Catalunya central (Bages i Anoia) i centre-septentrional (Osona), l'Est (Baix Empordà) i Àrea Metropolitana de Barcelona (Vallès Occidental). En la mesura del possible, es va intentar deliberadament aconseguir una mostra variada pel que fa a les àrees geogràfiques d'on procedien i on residien les participants⁵⁹, tant a nivell general (diferents ubicacions geogràfiques dins del territori) com específicament en la dicotomia de zones rurals i zones urbanes. Al ser la reconstrucció d'història de vida la principal tècnica de recollida de dades, es considera que són igualment rellevants tant la variable de procedència com la de residència en l'actualitat. Per exemple, en el cas de la Carla, el canvi de zona rural (del naixement fins als 12 anys) a zona urbana (dels 12 anys fins a l'actualitat) va ser molt significatiu i va tenir repercussions molt notables en termes d'identitat i sociabilitat.

Aquest darrer punt, la dicotomia rural-urbà ha resultat ser una variable significativa pel que fa a la repercussió de la geografia de l'entorn (en termes d'entorn rural o urbà) en el projecte de socialització així com en la conformació de la identitat (i les identificacions)⁶⁰.

Classe social

Partint d'un disseny metodològic que aplica (i neix de) la perspectiva interseccional, la variable de la classe social és rellevant en la mesura que ho són altres eixos estructurals clàssics⁶¹. Tanmateix, al no ser una categoria que hagi guiat el criteri de selecció de la unitat d'anàlisi, a diferència del

⁵⁸ Recalquem que en cap cas aquest estudi pretén abarcar una mostra representativa de la població mixta afrodescendent composta per dones dins l'àrea geogràfica de la comunitat autònoma de Catalunya. D'acord amb el disseny epistemològic de tall hermenèutic i altament qualitatiu, aquesta recerca prioritza la profunditat analítica enlloc de la quantitat.

⁶⁰ S'aprofundirà en aquesta qüestió al següent capítol de *Discussió de resultats* a la pàgina 110.

⁶¹ Es pot consultar l'entramat d'eixos estructurals que s'han analitzat en el marc d'aquesta recerca a través de la tècnica del Relief Map a les pàgines 95-97.

gènere i la visibilitat (racialització), no s'ha analitzat en profunditat o si més no de la mateixa manera. De fet, tal i com es reflecteix als Relief Maps, la classe social no exerceix una incidència gaire significativa en les narratives de les participants (segurament es degui a l'estrat social on s'ubiquen: classe mitjana).

El criteri que s'ha utilitzat per atribuir a les participants a un rang determinat dins de l'estrat de classe mitjana (estrat a què s'adscriuen els set casos) prové de les dades recollides al qüestionari del *Perfil sociodemogràfic*. Concretament, les dades recollides amb la finalitat d'extreure aquesta informació són les següents: el nivell d'estudis del pare i la mare, l'ocupació així com el nivell d'ingressos del pare i la mare, el règim d'habitatge i, finalment, l'auto-assignació de classe social des del propi criteri de les participants⁶².

Amb tot, dins l'estrat de classe mitjana que comparteixen els set casos, s'han establert els rangs de *baix*, *mitjà* i *alt* tenint en compte el criteri descrit anteriorment. D'aquesta manera, obtenim un total de tres participants ubicades al rang de *baix* i dues al de *mitjà* i *alt* respectivament.

A continuació s'exposa una taula-resum on es desglossen les principals característiques dels casos analitzats:

Taula 1. Resum dels casos estudiats i característiques principals

Pseudònim	Edat	Origen dels pares	Lloc de residència	Lloc de naixement
Victòria	23	Senegal-Espanya	Baix Empordà	Barcelona
Sara	22	Brasil-Colòmbia	Tarragonès	Colòmbia
Judith	16	Senegal-Espanya	Vallès Occidental	Vallès Occidental
Anna	19	Espanya-República Dominicana	Vallès Occidental	Vallès Occidental
Carla	19	Espanya-República Dominicana	Vallès Occidental	Anoia
Maria	25	Congo-Espanya	Bages	Bages
Roser	40	Guinea Equatorial-Espanya	Osona	Osona

⁶² Recordem que en el context d'aquesta recerca la visió *emic* pren un paper cabdal en la producció de coneixement.

3.3. Treball de camp etnogràfic

Introducció

L'etnografia, si bé no representa el mètode central de la recerca, hi és present com a mètode complementari al principal, el mètode biogràfic-narratiu. Tant els objectius de la recerca com la mostra escollida per a l'anàlisi fan inviable l'aplicació del mètode etnogràfic com a mètode principal per a la recollida d'informació. És a dir, la pròpia finalitat de la recerca implica necessàriament un abordatge metodològic on la narrativa de vida es col·loqui al centre. Ni és viable aplicar la tècnica de la reconstrucció de vida des d'un enfocament principalment etnogràfic ni és possible accedir a un camp etnogràfic conformat pel perfil tan particular de la unitat d'anàlisi (perfil interseccional format per, com a mínim, la condició de mixticitat, el gènere i la racialització afrodescendent).

La dialèctica a què s'ha anat fent referència en el transcurs d'aquest capítol (individu-contexte, història de vida-Història, microanàlisi-macroestructura) també condiciona la necessitat d'aplicar un mètode biogràfic-narratiu en detriment de l'etnografia, ja que si bé aquests ponts dialèctics hi són presents (a l'anàlisi), durant la fase de recollida de dades l'òptica ha de dirigir-se necessàriament a l'individu i al seu relat (Taylor i Bogdan, 1984).

El camp, com un annex de l'etnografia, un element que li és intrínsec, constituïria també un handicap si prenguéssim l'etnografia com a mètode principal. Altra vegada, degut al perfil tan particular de la unitat d'anàlisi, es fa inviable accedir a un camp on es pugui realitzar observació i observació participant únicament i específicament d'aquest perfil interseccional que és la unitat d'anàlisi. En tot cas, hauria de tractar-se d'una etnografia ajustada a aquesta òptica més individual i íntima, com és el cas de l'etnografia de la llar⁶³. Tanmateix, des d'un principi es va descartar aquesta opció degut a l'exigència i experiència que requereix una etnografia d'aquest tipus.

Tanmateix, tot i no haver introduït l'etnografia de la llar com a mètode ortodox, en alguns casos s'ha produït de forma orgànica i inevitable, quan les trobades per a les sessions d'història de vida han tingut lloc a les llars. Les trobades a les llars han suposat un element molt positiu en el transcurs de les sessions, no tant des de la vessant més literal d'aplicar aquest mètode com a tal sinó més aviat com a eina per enfortir el vincle amb les participants. Aquells casos en què les sessions es van desenvolupar a la llar (o bé de la participant o bé meva), la intimitat i proximitat

⁶³ Vegeu Pink (2015); Pink et al. (2017).

que requereix una metodologia basada en el diàleg es va fer més evident i fructífera que mai en forma de més espontaneïtat, dinamisme, intimitat...

Amb tot, malgrat no ocupar el lloc central en la metodologia d'aquesta recerca, l'etnografia hi ha estat molt present. Tal i com es descriurà a continuació, s'han realitzat diverses sessions d'observació i observació participant amb una part del teixit activista de la comunitat afrodescendent a Barcelona. La popularitat que ha pres en els darrers temps la noció *interseccionalitat*⁶⁴ s'ha vist reflectida no només en els treballs acadèmics (Anthias, 2012; McCall, 2005) sinó també, i sobretot, en l'activisme feminista i antiracista (Brown et al., 2018; Ross, 2017). En el cas del context espanyol, l'intent de transportar aquest paradigma o mapa conceptual al terreny de l'activisme, s'ha traduït en el floriment de noves línies d'activisme (decolonialitat, afrofeminsime...) (vegeu Brizuela González i López Martínez, 2018). En aquests nínxols d'activisme els discursos se centren en la necessitat d'aplicar anàlisis d'eixos múltiples (Collins, 1990) tenint en compte sobretot els eixos del gènere i la racialització (Davis, 1981; Collins, 2000). Per tant, per la correlació amb la temàtica de la recerca, es va trobar pertinent realitzar sessions d'observació participant en diversos espais d'aquest tipus.

L'etnografia virtual (Ardèvol et al., 2003) ha tingut un paper (imprevisiblement) important. A l'inici del treball de camp etnogràfic es va fer palesa la necessitat d'introduir aquest tipus d'etnografia al disseny metodològic, ja que durant la cerca d'espais on fer observació participant, plataformes virtuals com Facebook o Twitter van facilitar molt l'accés al camp. Descric el paper que va adquirir aquest tipus d'etnografia com a "imprevisiblement important" perquè en el context de pandèmia per Covid-19 que va tenir lloc en plena fase de treball de camp, va suposar un comodí. És a dir, poder seguir accedint a contingut generat pel teixit activista afrodescendent (en format virtual) va suavitzar els perjudicis ocasionats per la interrupció dràstica de les trobades presencials.

⁶⁴ Abordem aquesta qüestió a Habimana-Jordana i Rodríguez, García, (2022).

El camp

Espais de trobada de la comunitat afrodescendent

Tot i que el rerefons activista hi era present en tots els espais on vaig realitzar sessions d'observació i observació participant, els classifico en dues tipologies: espais activistes *per se* i espais de consciència.

En primer lloc, conformen els espais activistes aquells en què l'activisme antiracista constituïa l'eix vertebrador de les trobades. I així ho explicitaven les descripcions dels esdeveniments, dels grups o associacions que freqüentava (vegeu-ne un exemple a la Fotografia 1).

Fotografia 1. Cartell de propaganda de l'esdeveniment "Vermut Antirracista" organitzat per t.i.c.t.a.c. Font: Facebook

L'activisme antiracista es vehiculava a través de línies reivindicatives connaturals com l'afrofeminisme o el panafricanisme.

Vaig realitzar diverses sessions d'observació i observació participant durant el període de maig de 2019 al març de 2020 als següents espais: t.i.c.t.a.c. (taller autònom de anàlisis e intervenciones crítiques transfeministas, antirracistas y decoloniales), La Bonne Maison (a través del Colectivo Afrofeminista) (vegeu la Fotografia 2), Escuela de Feminismo Decolonial i Black Barcelona Festival (2019) (vegeu les Fotografies 3 i 4).

Fotografia 2. Descripció del Col·lectiu Afrofeminista (CLTVO Afrofeminista). Font: Pàgina Web de La Bonne Maison

Estàs aquí! / Companya de viatge / CLTVO Afrofeminista

CLTVO Afrofeminista

El Col·lectiu Afrofeminista és un grup coordinat per dones negres que treballa per l'enfortiment especialment de les pròpies dones negres i la seva comunitat.

"Entenem que aprenem a través de l'intercanvi d'experiències entre nosaltres mateixes i proposem trobades periòdiques amb temes prèviament establerts i preparats, en aquestes trobades (o tallers) totes les persones són benvingudes, no obstant això, totes les persones presents han de tenir en compte que abordem les nostres peculiaritats i els seus matisos des de la perspectiva de la dona negra".

Participen de manera freqüent a La Bonne fent activitats i tallers tant de pensament i reflexió com de creació i cures.

[Colectivo Afrofeminista](#)

Fotografies 3 i 4. Cartell Black Barcelona Festival (2019) i Llista d'objectius del Black Barcelona. Font: Pàgina Web de Black Barcelona

black
afro market · música · gastronomia
charlas · talleres · espacio infantil

Black Barcelona
encuentra

25 y 26
de **MAYO '19** de **12h a 21h**

barcelona

CONVENT DELS ANGELS Plaza dels àngels, 5
Entrada LIBRE
BlackbarcelonaFestival@gmail.com

Black Barcelona

Nuestros Objetivos

- Familiarizar al público con África y la afrodescendencia en positivo.
- Visibilizar al colectivo afrodescendiente en contextos institucionales artísticos, y culturales.
- Impulsar iniciativas vinculadas al emprendimiento afro mediante el mercadillo de venta de productos relacionados, asociacionismo y promoción de iniciativas.
- Dar a conocer las diferentes problemáticas con las que nos encontramos como afrodescendientes.
- Difundir arte, educación, moda, música, literatura, cultura urbana y acción social promovidas por la comunidad afrodescendiente.
- Crear un espacio de sanación para la comunidad afro.
- Nuestra iniciativa pretende crear un espacio intergeneracional, donde el público de todas las edades tenga cabida.
- Implementar los referentes existentes para los niños, niñas y jóvenes con el fin de que se vean reflejados y sientan que son parte de esta sociedad.

En segon lloc, "espais de consciència" és com he anomenat les trobades que tenien lloc en alguns d'aquests espais i que tenien la finalitat de reunir a dones racialitzades i/o migrades per a compartir plegades el que Haider (2020) anomenaria "ferides constitutives de la identitat" (p. 113). És a dir, el que tradicionalment els cercles feministes han anomenat espais segurs de cures o grups d'autoconsciència (Esteban, 2004b) on es creen xarxes de suport (hooks, 1984) però aplicat específicament a les dones racialitzades i/o migrades. Els he anomenat espais de consciència per l'èmfasi que hooks (2000) fa a la "presa de consciència" que té lloc en aquest tipus d'espais. Normalment, el terme *emic* utilitzat en aquest tipus d'espais per fer referència a les condicions de gènere i racialització que en delimiten l'accés era el d' "espais no-mixtos", que recorda als espais d'activisme feminista que restringeixen *a priori* l'accés als homes. En aquest cas però, "no-mixt" fa referència a la població "blanca" independentment del sexe/gènere. Per tant, normalment assistien aquest tipus de trobades dones racialitzades. Tanmateix, la restricció per gènere no operava sempre, ja que sovint hi acudien també homes racialitzats⁶⁵. Alguns d'aquests espais de consciència tenien lloc a posteriori d'alguna activitat (classe, taller...) dirigida exclusivament a aquest perfil no-mixt. A vegades tenien lloc de forma espontània amb la finalitat de reflexionar conjuntament i compartir des de la pròpia experiència personal vivències relacionades amb la temàtica de l'activitat. Altres vegades, en canvi, les trobades amb la finalitat de compartir i establir xarxes de suport constituïen una activitat en si.

En una ocasió, després d'una activitat anomenada "Feminismos negros II: historia y decolonialismo", va tenir lloc un d'aquests moments en què de forma orgànica i espontània les persones assistents van compartir experiències personals relacionades amb temàtiques tractades durant el taller. L'allau d'intervencions i el nivell d'emocions compartides van ser tan significatius que es va decidir conjuntament instaurar una trobada mensual. Així va quedar reflectit al Diari de Camp:

(...) Més endavant, però, el to va anar canviant progressivament i els i les assistents interrompien sovint per aportar exemples d'allò del que s'estava parlant a través de situacions quotidianes, anècdotes vitals. Les dinamitzadores a vegades feien el mateix i explicaven situacions i inquietuds personals (...) L'interès i les ganes per compartir experiències i inquietuds personals relacionades amb el racisme quotidià era més que palpable, la majoria d'assistents tenia ganes i necessitat d'aquell espai i aquell moment per compartir des de l'empatia i el poder entendre, com a persones racialitzades, les situacions i experiències que s'exposaven. De manera que les dinamitzadores de la sessió van proposar generar sovint (aproximadament una vegada al mes) espais com aquell amb l'objectiu de compartir tots plegats.

Registre del Diari de Camp, 29 de març de 2019

⁶⁵ James Baldwin i Audre Lorde (1984) reflexionen entorn de la masculinitat i el paper dels homes negres dins de la militància negra al debat que van concedir aquell any a la revista *Essence Magazine*.

Diferencio entre dues tipologies d'espais de consciència segons l'enfocament i metodologia que guiava les sessions. D'una banda, aquells enfocats amb una perspectiva psicologitzadora (vegeu Fotografies 5 i 6) amb objectius afins a aquest tipus de tractament ("curació"). D'altres, amb una finalitat similar, però enfocats des de la creació artística a través del dibuix o l'escriptura (vegeu Fotografies 7 i 8).

Fotografies 5 i 6. Cartells d'activitats amb perspectiva psicologitzadora organitzat per t.i.c.t.a.c. Font: Pàgina web d'Intervenciones Decoloniales

la procesión va por dentro
Encuentros sobre malestares, política, feminismo y ciudad.
Organizados a paso lento por La Electrodoméstica con la complicidad de t.i.c.t.a.c.

Sesión 4. 22/01/2019
"Psicologías críticas y malestar social desde la perspectiva antirracista y decolonial"
a cargo de Úrsula Santa Cruz
psicóloga feminista, activista decolonial

Sesión 5. 29/01/2019
Taller: "Cuerpo y descolonización. Más allá del progreso, el futuro y la promesa de felicidad + Ejercicios para pensar con el estómago"
a cargo de Lucrecia Masson
activista e investigadora antirracista y transfeminista

los martes de 18:30 a 20:30h en **t.i.c.t.a.c.**
taller de intervenciones críticas transfeministas antirracistas combativas
C/ Santa Dorotea 9, bajos
M: Plaça Espanya

Chechu García:
Experiencias corporales de sanación y resistencia

sábados de febrero
11 a 12:30h
taquilla inversa

taller para migrades y/o racializadas

t.i.c.t.a.c.
taller de intervenciones críticas transfeministas antirracistas combativas

t.i.c. t.a.c.
Carrer Santa Dorotea, 9
BARCELONA
Metro Espanya

Fotografía 7. Cartell del taller d'escritura autobiogràfica organitzat per t.i.c.t.a.c. Font: Pàgina Web d'Intervenciones Decoloniales

Fotografía 8. Descripció del taller d'escritura autobiogràfica organitzat per t.i.c.t.a.c. Font: Pàgina Web d'Intervenciones Decoloniales

Les invitamos a participar en el taller de escritura autobiográfica, concebido e impartido por Úrsula Santa Cruz Castillo, en el que se hará un recorrido por nuestras historias y biografías poniendo en palabras lo que experimentamos y vivimos con el cuerpo y los sentidos conectando con nuestras genealogías, nuestras diferentes voces, pensamientos, identidades y subjetividades.

A través de la creatividad, la imaginación, la memoria, el movimiento corporal y las emociones facilitaremos el proceso de escribir y re-descubrir desde diferentes ángulos nuestros guiones, nuestra posición ante la vida y el mundo y cómo resignificamos nuestras experiencias y resistencias de forma personal y colectiva.

Duración: 8 semanas – de 4 de abril a 23 de mayo de 2018

Día: los miércoles de 18.30hs a 20.30hs en t.i.c.t.a.c.

Pel que fa a l'etnografia virtual, incloc com a terrenys d'observació (virtual) les pàgines web i perfils a les xarxes socials dels grups i associacions mencionats anteriorment, així com d'altres amb els que no vaig traspasar la dimensió virtual ja sigui perquè eren grups d'activisme merament virtual o bé perquè no vaig tenir la possibilitat d'assistir-hi presencialment. La modalitat d'observació participant l'equiparo a la interacció que es produeix entre els internautes en aquests llocs virtuals. En aquest cas, concretament entre jo i persones de la comunitat afrodescendent de Catalunya, especialment dones. Un exemple destacat és un grup de WhatsApp creat arrel d'un espai de consciència amb l'objectiu d' "estar en contacte i fer xarxa" (vegeu Fotografia 9). S'hi comparteixen continguts d'activisme estètic (consells pel tractament del cabell afro, recomanacions de productes pel cabell, de maquillatge...), serveix també com a plataforma d'informació sobre lloguers de Barcelona i rodalies, i finalment, com a punt d'informació per a esdeveniments sobre afrofeminisme.

Finalment, s'inclouen com a part d'espais d'observació les conferències i cursos (assistits o impartits) entre l'abril del 2018 i el desembre de 2020 que impartien continguts d'interès en clau d'activisme antiracista. Etnogràficament són espais que *a priori* poden semblar poc productius, ja que les dinàmiques de comunicació que caracteritzen aquest tipus d'activitats (unidireccionalitat, contingut molt teòric, tempos d'interacció predeterminats...) limiten o fins i tot restringeixen la interacció entre els participants. Tanmateix, freqüentar aquests espais va reportar beneficis al treball de camp general, ja que el fet d'anar coincidint sovint amb certes persones em va permetre teixir una xarxa d'informants que em va facilitar l'accés al camp.

L'accés al camp "des de dins"

Compartir trets associats a la racialització afrodescendent (com el color de pell) amb la majoria de persones que acudien als espais de Camp me'n va facilitar l'accés. De la mateixa manera que a vegades certs elements no associats a la racialització permeten un *passing* (Ginsberg, 1996) que comporta certs privilegis, en els espais on he fet observació i observació participant el *passing* ha operat precisament a través de marcadors de visibilitat com el color de pell. Per descomptat que assistir assíduament a tota mena d'activitats relacionades amb l'activisme antiracista va afavorir i fer cada vegada més fructífera la meva relació amb el Camp i amb les persones que el conformaven, tanmateix, en les primeres preses de contacte, les primeres vegades a llocs nous, la clau definitiva va ser, sens dubte, part de l'herència genètica del meu pare.

Concretament ho atribuïa al color de pell i em preguntava com percebria aquest "accés directe" l'Eli, la meva germana, al tenir el cabell afro, si el percebria més "ràpid". Què significava "ràpid"? Què determinava si un accés era més ràpid? Si existia un procediment més ràpid, havia d'existir un procediment més lent i si considerava que l'Eli, per tenir el cabell afro, podia experimentar un procediment més ràpid significava que a mi, per contraposició, al no tenir el cabell afro, me n'adjudicava un de més lent. I, de cop, el que *a priori* havia semblat un accés fàcil ara es complicava (des de dins, des del meu punt de vista, ja que des de fora jo seguia allà, acudia aquests espais regularment i ningú me'n qüestionava l'accés). I altre cop l'ambivalència, el gris, prenia les regnes de la situació. D'una banda, l'alleujament de sentir-me reconeguda en un determinat espai per unes característiques que a altres espais estigmatitzen, limiten i fan mal. Però d'altra banda, sentir que no és suficient per pertànyer-hi del tot. Reflexionava molt sobre això al Diari de Camp:

Crec que em començo a sentir menys segura de mi mateixa i "més petita" sobretot a partir de quan comencen a parlar del tema del cabell. M'adono que al no compartir el mateix tipus de relació amb el cabell que la resta em sento més insegura (...) em sento incòmode o "petita" per sentir-me diferent respecte a elles a l'adonar-me de lo molt blanc que és el context en què he nascut i m'he criat (...) Em sento malament per sentir que soc "més blanca" que elles en un sentit no fenotípic (que pel cabell també i en comparació amb les no-mixtes també pel color de pell).

Registre del Diari de Camp, 29 de març de 2019

L'ambivalència, novament, suant i emanant de la pell.

Aquesta incomoditat –tan familiar– d'habitar dos mons alhora i al mateix temps cap també va tenir lloc en la tensió que molt sovint confronta acadèmia i activisme. Si bé d'una banda la meua presència i participació en aquests espais es devien a una finalitat de recerca, de l'altra, no podia ignorar com m'interpel·lava l'altra finalitat, la de l'activisme. Però em pregunto, de fet, on es troba

la línia que separa un impuls de l'altre. En tot cas, la part d'aquesta incomoditat que vaig identificar com a "restrictiva" no va ser la de percebre'm enmig de dos mons sovint força confrontats ni la dels dilemes que això comporta, sinó la del rebuig que desperten les figures investigadores en espais com els del Camp. En aquest sentit, la "solució" o l'equilibri va arribar de la mà d'una vella còmplice del treball de camp etnogràfic: el temps. A mesura que perseverava la meua presència i participació en aquests espais, disminuïen també les cabòries respecte aquest tema al registre del Diari de Camp.

El fet que l'espai sigui el mateix que el del primer taller al que vaig assistir fa que faci balanç d'aquest primer any, estableixi comparacions entre aquell moment i aquest i m'emocioni al comprovar que em sento més segura tractant i estudiant aquests temes, que he normalitzat més el fet de freqüentar aquests espais i fer-ho des del meu cos racialitzat afrodescendent. De seguida ho anoto a la llibreta que duc. Hi anoto el següent: "Diferència entre el primer dia que vaig venir aquí i avui: més tranquil·la, menys insegura. Crec que he sabut trobar l'equilibri entre acadèmia i activisme."

Registre del Diari de Camp, 6 de març de 2020

Amb tot, des de la distància i discerniment que dona la mirada retrospectiva, considero que tant l'accés com l'estada al Camp van ser relativament fàcils en part gràcies a la constant que guia permanentment aquesta recerca (ser part del que s'investiga) i en part gràcies a la persistència i empeny en ser-hi sempre que es podia. No obstant, tota cara té la seva creu i, sovint, en el transcurs d'aquesta recerca, el que han pogut ser potencialitats s'han tornat hàndicaps, i viceversa. Precisament per la idiosincràsia d'aquesta recerca el verdader repte és no ignorar aquests claroscurs sinó reconèixer-los (i reconèixer-nos-hi dins) i transformar-los en aliats al servei d'una investigació (auto)reflexiva, compromesa i lliure.

Tècniques de recollida de dades

En aquesta recerca, s'han aplicat les tècniques que són intrínseques a aquest mètode d'investigació qualitativa: l'observació (en modalitat "neutre" i en modalitat participant) i les converses o entrevistes etnogràfiques.

L'observació en modalitat "neutre", és a dir, exempta d'intervenció i participació, s'ha aplicat sobretot en espais de trobada on les dinàmiques de funcionament estaven molt preestablertes (cursos, conferències...). Com apuntàvem unes línies més amunt, etnogràficament l'observació en aquests espais és poc productiva degut a les pautes tan delimitades sobre el funcionament de les sessions, la qual cosa obliga inevitablement a descartar el rol d'observadora participant i aplicar

el de mera observadora. Tanmateix, l'observació en aquest tipus d'espais ha estat productiva en altres sentits com el de bagatge teòric rebut sobre continguts estretament vinculats amb els principals eixos temàtics d'aquesta recerca, o el generar xarxa d'informants dins el Camp.

L'observació participant s'ha realitzat en espais menys ortodoxos (associacions activistes, tallers, espais de consciència, teatre...) i, consegüentment, la interacció amb el Camp i els agents que el conformen ha estat més fèrtil. Tot i així, la participació com a etnògrafa ha estat en certa manera també força limitada al funcionament de les activitats (activitats que estan estipulades quant a temps, objectius i segueixen una dinàmica sempre força similar de presentació, discussió i cloenda) no donant gaire cabuda a l'espontaneïtat (tan rica i preuada etnogràficament parlant). Tanmateix, aquesta riquesa fruit de l'espontaneïtat no era del tot absent: sovint tenien lloc moments que jo anomenava "temps o moments perlats" (de perla, perquè eren certament molt valuosos) que ocorrien de cop i volta, sense avís previ, i contenien informació d'alt interès. Aquests moments eren idonis per a desvetllar certes preguntes (entrevistes etnogràfiques) amb l'objectiu de desfil·lar cabdells de temàtiques d'interès per a l'estudi. Directament relacionat amb els "moments perlats" introdueixo un altre concepte, fruit també del meu argot del Diari: els "llocs-llar". Són aquells espais d'observació participant que des d'un punt de vista etnogràfic resulten força rentables perquè l'etnògraf/a s'hi sent còmode/a:

Que en són d'importants els llocs-llar quan estàs en una zona de no-confort. En relació al treball de camp el concepte de lloc-llar és molt interessant perquè conscientment o inconscientment ens en creem un (o varis) i tenen una incidència molt important durant el nostre treball de camp. Sovint d'ells en surten informants molt claus (...) Jo no sabia gaire què fer o a qui ajudar, de manera que em vaig quedar ajudant aquestes dues noies (...) Vam "fer migas" des del principi així que aquell lloc [la cuina] es va convertir en un dels llocs-llar del festival [Black Barcelona Festival].

Registre del Diari de Camp, 25 de maig de 2019

Quan les activitats estaven menys pautades (p. ex. els grups de consciència) els temps perlats succeïen amb més facilitat. Destaco en aquest sentit la participació com a voluntària durant el Black Barcelona Festival (maig de 2019) on tot i que actuava segons les demandes de l'organització, l'activitat frenètica i de llarga durada d'aquella jornada em va permetre registrar força moments perlats i ampliar la xarxa de contactes i informants del Camp. Sens dubte, l'episodi al festival va constituir una de les trobades més productives de tota l'etapa etnogràfica.

3.4. Les sessions d'història de vida

[El periodista] No va preguntar res que tingués a veure amb l'amor o amb el sexe, el menjar, l'exercici, els nostres cossos atrapats en mil normes. Jo tampoc vaig parlar sobre aquests temes. Llavors no entenia que tot estava relacionat.

NAJAT EL HACHMI

Introducció

La protagonista de la novel·la d'El Hachmi reflexiona, a temps passat, sobre la connexió entre els elements més quotidians, les parts més íntimes de la vida d'una persona i les desigualtats, les injustícies socials. S'adona que, precisament per ser "coses petites", pròpies de l'esfera més personal i íntima, el periodista que la va entrevistar una vegada no les va incloure al guió. A una immigrant de segona generació com ella li tocava "parlar de papers, de discriminació quotidiana, de l'aquí i l'allà (...) Ja saps, aquí encara no et consideren del país i allà creuen que ja has deixat de ser com ells" (p. 222). Com dos murs completament oposats i infranquejables, s'alça a una banda la intimitat (amb totes les seves emocions, desitjos, plaers, contradiccions...) i a l'altra, l'estructura social (amb totes les seves anàlisis i teories) immune a la realitat. Al colpidor assaig de Ta-Nehisi Coates, *Entre el mundo y yo* (2015) hi ha també una cita que reflecteix de forma molt il·lustrativa aquesta (des)connexió entre els fenòmens socials, les teories i els seus impactes als cossos. Aquesta vegada en relació al racisme:

(...) todo nuestro vocabulario –relaciones raciales, abismo racial, justicia racial, criminalización por medio de criterios raciales, privilegio blanco y hasta supremacía blanca– sirve para ocultar el hecho de que el racismo es una experiencia visceral, que hace saltar los sesos, bloquea tráqueas, desgarrar músculos, extrae órganos, parte huesos y rompe dientes. No has de perder nunca esto de vista. Has de recordar siempre que la sociología, la historia, la economía, los gráficos, los diagramas y las regresiones siempre impactan con gran violencia sobre el cuerpo (p. 23).

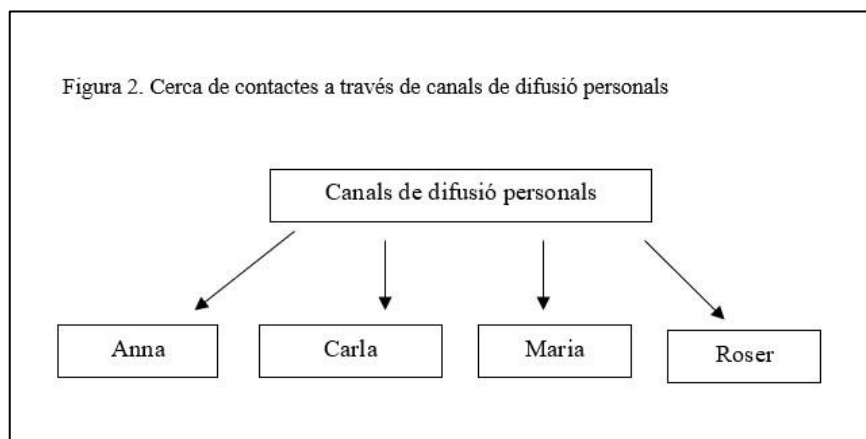
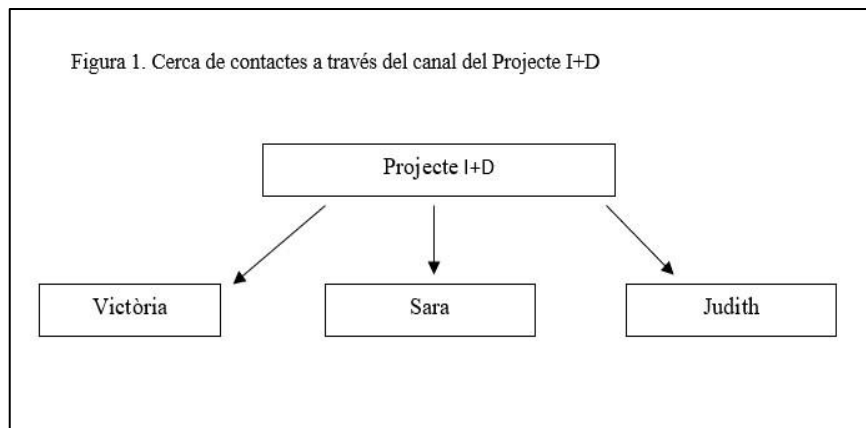
Introduint el mètode biogràfic-narratiu com a mitjà principal per a la recollida de dades l'objectiu és precisament franquejar aquests dos murs, enderrocar-los i englobar allò personal i allò social dins un mateix *tot*. Mètode que es materialitza a través de les sessions d'història de vida que, com

el seu nom indica, consisteixen en trobades més o menys seguides on es reconstrueix narrativament la vida d'una persona. L'objectiu d'aplicar aquesta metodologia és estudiar certs fenòmens socials a través de les descripcions i interpretacions de l'individu i la seva quotidianitat (Ruiz Olabuénaga, 2012). Considerada la insígnia del mètode biogràfic (Vallés, 1997), aquesta recerca l'aplica amb la finalitat d'explorar l'impacte que certes configuracions interseccionals tenen en el pla de la sociabilitat i la identitat/identificació en un perfil molt particular de descendència mixta. És a dir, de quina manera ha transcendit a les seves vides el fet de corporalitzar certes categories que la teoria ens diu que són significatives i potencialment rellevants. Segons la distinció de Vallés (1997) entre relat de vida o història de vida, aquesta recerca aplica ambdues tipologies donant lloc a una modalitat que hem anomenat *sessions d'història de vida*. D'acord amb la classificació que fa l'autor, el relat de vida es produeix a partir del relat en primera persona, és a dir, a través de la narrativa autobiogràfica que construeixen les participants. En canvi, la modalitat d'història de vida o estudi de cas té lloc des de la perspectiva *etic*, és a dir, a través de la recollida i significació que la investigadora fa del relat de vida.

Amb l'objectiu d'establir un vincle fort i íntim amb les participants i assolir els nivells de profunditat i lentitud que sols aquesta tècnica permet, es van realitzar diverses sessions d'història de vida amb cadascuna de les participants. A continuació es descriurà en què consistien aquestes sessions detallant-ne les diferents etapes: la cerca de contactes, la planificació de les sessions, la descripció del guió, de les tècniques i instruments *ad hoc* i de les tècniques d'anàlisi de la informació. Finalment, posarà punt i final a aquest apartat una síntesi de reflexions finals en clau metodològica.

Cerca de contactes

La cerca de les participants es va produir per dos canals diferents: a través del projecte I+D d'on penja aquesta recerca i a través de canals de difusió propis. El repartiment de fet és força equitatiu, ja que dels 7 estudis de cas, 3 provenen del projecte I+D+i i els 4 restants s'han obtingut gràcies a persones de la meua xarxa personal que m'han posat en contacte amb les participants (a qui jo no coneixia prèviament) (3 casos) i a través de xarxes socials (Afrofeminas i Facebook) (1 cas).

La Victòria, la Sara i la Judith les vaig conèixer durant el treball de camp del projecte I+D+i (2016-2018). En aquell moment, vam contactar amb elles a través del projecte per diferents vies. En el cas de la Victòria la persona que ens hi va posar en contacte va ser una alumna de la carrera d'Antropologia Social i Cultural (UAB) que coneixia el projecte i sabia que cercàvem perfils de joves fills i filles de parelles mixtes. Amb la Sara i la Judith hi vam contactar a través de la tècnica bola de neu. Arrel de la difusió que vàrem fer per xarxes socials i llistes de correu electrònic es va encetar un fil de contactes que ens va anar portant de mica en mica fins a un ex-professor de la Sara, en el seu cas, i fins al pare de la Judith qui, al conèixer el projecte i consultar-li a ella, va donar-nos permís per a què ens reuníssim a casa seva i realitzéssim l'entrevista (ja que és menor d'edat).

D'ençà l'experiència de l'entrevista, en els tres casos vam mantenir la relació amb missatges esporàdics via WhatsApp i correu electrònic, ja que estaven interessades en el projecte I+D+i i en seguir de prop la seva evolució. Personalment les seves entrevistes em van colpir força per la similitud d'experiències compartides. Recordo en especial l'entrevista amb la Sara de la qual vaig sortir profundament emocionada, en aquest cas no tant per empatitzar amb certes experiències o sentiments sinó precisament per adonar-me de com segueixen patint la lacra del racisme algunes persones que, a diferència de mi, han hagut d'habitar massa sovint espais pocs segurs.

De fet recordo perfectament aquell 22 d'agost de 2017, baixar per la Diagonal a l'alçada de Glòries, després de l'entrevista, i trucar emocionada a la meva germana explicant-li com d'inspirador havia sigut conèixer aquella noia i el seu fort compromís amb la causa feminista i antiracista. Així que tan bon punt vaig tenir enllestida i aprovada la proposta d'investigació de la tesi, vaig contactar amb elles per oferir-los participar-hi i unànimement les tres van acceptar. Pel vincle previ que hi tenia vaig decidir iniciar les sessions d'història de vida amb elles, d'aquesta manera, per encarar les següents (a qui no coneixia) comptaria amb cert avantatge ja que segurament hauria anat perfeccionant i polint el disseny.

A l'Anna hi vaig accedir a través d'un post que va publicar a Afroféminas compartint reflexions sobre el que implicava habitar un cos que socialment es llegeix racialitzat i sovint la col·locava a llocs *altres* i perifèrics. Per mitjà d'aquesta via també vaig contactar amb una altra noia que de primeres va accedir a participar però finalment va haver de declinar la proposta per motius personals. Vaig contactar amb l'Anna via Facebook a través d'un missatge on li vaig exposar el projecte i la vaig convidar a participar-hi a través de la seva història personal. Amb la Carla, la Maria i la Roser, en canvi, hi vaig contactar a través de persones del meu entorn personal. La tècnica d'informar a amics i coneguts sobre la cerca de certs perfils amb finalitats de recerca és una estratègia força efectiva que ja vaig aplicar durant la cerca de contactes pel projecte I+D+i amb bons resultats. En alguns casos la línia de la xarxa ha estat força directa (sols amb una persona intermediària) com és el cas de la Carla i la Maria, en d'altres, com en el cas de la Roser, han hagut d'intervenir diverses figures recreant la tècnica de bola de neu fins a topiar amb el perfil buscat. La persona intermediària entre la Carla i jo va ser una ex-companya de la carrera. Em va semblar un cas interessant d'incloure per a diversificar el perfil de procedència geogràfica quant a la dicotomia rural-urbà, ja que la socialització primària i bona part de la vida de la Carla van transcórrer en un context rural i allunyat de l'àrea metropolitana de Barcelona. En el cas de la Maria va ser una amiga de la zona on resideixo qui ens va posar en contacte. Novament per la situació geogràfica i en aquest cas també per la història de migració del pare (migració molt primerenca) vaig decidir incloure-la dins la mostra. Per arribar a la Roser, en canvi, van haver d'intervenir diverses persones, però la figura clau va ser una dona amiga de la meua família que va viure molts anys a Ruanda en el moment en què els meus pares també hi vivien. La seva implicació a molts nivells amb el continent africà la porta a teixir vincles molt diversos amb la comunitat africana resident a Catalunya. Va ser per via d'un d'aquests vincles com vaig aconseguir contactar amb la Roser. Igual que en els casos de la Carla i la Maria, la procedència geogràfica (no Barcelona-centrista i rural) em va encoratjar a escollir-la com a participant.

Planificació de les sessions

Per a cada estudi de cas es van realitzar entre 4 i 6 sessions presencials d'unes 2h i mitja, aproximadament⁶⁶ que van tenir lloc entre el maig de 2019 i març de 2021. Cada sessió se succeïa d'acord a una planificació que estipulava les activitats que es durien a terme, l'ordre d'aquestes i els objectius. Generalment la planificació servia com a guia més o menys orientativa per marcar el ritme i el fil conductor de cada sessió. Tanmateix, no suposava un requisit indispensable seguir-lo estrictament, ans al contrari, d'acord amb el compromís que inspira una metodologia com aquesta (basada en el diàleg intersubjectiu), es valoren especialment l'espontaneïtat, el dinamisme i l'anar i tornar constants. Per a cada sessió s'elaborava una fitxa que es titulava amb el codi de cada participant sumant-hi al final el número de la sessió (p. ex. HdV_Victoria_Senegal-Espanya_MIE_23_1)⁶⁷.

Si bé les primeres sessions seguien més fidelment la planificació, a mesura que avançaven i el vincle entre investigadora i participants era més ric i fluid, entrava més en joc la improvisació. No obstant, independentment de com se succeïssin, s'elaboraven fitxes per a cada sessió per tal de tenir un control de les activitats (realitzades i pendents) i les temàtiques abordades.

La planificació de les sessions variava segons cada participant en funció de diversos factors (el temps amb què comptàvem per a cada sessió, el tipus de vincle, el caràcter i tarannà de cadascuna, etc.). Generalment a les primeres sessions, sobretot la primera, se seguia més rigorosament la fitxa de la planificació amb l'objectiu de partir des d'una estructura similar per a tots els casos. A continuació s'aporta un exemple de planificació de la sessió inicial que, per ser la primera, sempre era igual en tots els casos.

Títol de la fitxa i data:

HdV_Victoria_Senegal-Espanya_MIE_23_1 (17/05/2019)

Acords previs:

- Aprovació del consentiment informat
- Explicació detallada de la investigació
- Proposta de procediment de les sessions d'HdV i consens mutu (quantitat, calendarització, contingut, dinàmica)

⁶⁶ Excepte el cas de la Roser que es va veure afectat per les restriccions de mobilitat per pandèmia de Covid-19.

⁶⁷ Els codis fan referència a la informació corresponent a les següents dades: tècnica + Nom + procedència dels pares (pare i mare) + tipus de mixticitat (immigrant-endògama o immigrant-immigrant) + edat.

Activitats:

ACTIVITAT 1: AUTO-DESCRIPCIÓ

Descriure's a una mateixa.

Possibles plantejaments:

Qui és la Victòria? / Si t'haguessis de descriure, com ho faries? / En un sentit cronològic, podem parlar de diferents Victòries? En quin sentit? Què tenen en comú totes elles? En què difereixen?

Objectius:

- Conèixer quines categories relacionades amb la identitat són importants per ego per definir-se.
- Explorar categories d'identitat potencialment significatives.

ACTIVITAT 2: MAPA FAMILIAR

Dibuixar el mapa familiar i explicar la relació amb cadascun dels membres (en dos sentits: vincle de filiació i vincle afectiu).

Objectius:

- Conèixer a qui ego considera família i per què.
- Conèixer els diferents vincles de filiació de parentiu.
- Conèixer els tipus de vincles afectius que manté ego amb la "família".
- Fer una primera exploració dels vincles afectius i històries rellevants d'ego en relació alguns membres de la seva "família".

De forma transversal s'introduiran temes del guió relacionats amb la família (i si escau amics) com història familiar, quotidianitat familiar (canvis, si n'hi ha, entre el passat i l'actualitat).

A posteriori:

-Se li donarà una llibreta on prèviament hi haurà dibuixat el mapa familiar i se li demanarà que:

1.-Hi escrigui tot el que li vingui de gust i cregui que pot ser útil i interessant per a la reconstrucció d'HdV (re-dibuixar el mapa familiar i completar-lo, anotar-hi reflexions, records...)

2.-Proposi temes per a tractar de cara a la següent sessió.

Tenint en compte tot el desplegament d'instruments aplicats, les fitxes de planificació van ser una eina molt valuosa en el transcurs de les sessions. No només van facilitar molt la dinàmica i el tarannà de les sessions sinó que també van permetre simplificar i optimitzar els processos d'ordenació i organització de l'alt volum d'informació recopilada.

Pel que fa la planificació entre elles i jo també va resultar ser molt efectiva, i ho atribueixo d'una banda al vincle de confiança que vam establir, i d'altra banda, a la bona predisposició i motivació a participar a la recerca per part seva.

Guió temàtic

El conjunt de tècniques i instruments que es despleguen en el marc d'aquesta recerca parteixen d'un punt comú, el guió. Podríem dir que pel que fa al disseny de tècniques i instruments, el guió és la columna vertebral i les tècniques dissenyades *ad hoc* amb la finalitat de superar la prototípica entrevista semiestructurada en són les vèrtebres. Alhora, i seguint amb les analogies anatòmiques, el guió és el pulmó de les sessions d'història de vida perquè no només les guia sinó que les nodreix amb la varietat de temàtiques d'interès d'aquesta la recerca.

Tenint en compte que la tècnica-base és la reconstrucció d'història de vida, la varietat de temes que s'aborden és com a mínim considerable. De fet, en el cas d'aquest tipus de metodologia, el repte no és tant delimitar amb pulcritud els temes dels quals es conversarà, sinó desgranar i identificar a posteriori els que són d'interès per a l'estudi. En el transcurs de les sessions i converses amb les participants els temes que van sorgir lògicament foren molts i molt diversos, tanmateix s'exposen solament aquells blocs temàtics el contingut dels quals és rellevant per a la recerca.

Dividim aquests continguts en els dos grans eixos que capitanegen l'estudi: l'eix de socialització i l'eix d'identitat i identificació.

Al bloc temàtic referent a la socialització s'hi tracten diversos temes relacionats amb els agents de socialització, la família, l'educació formal i informal, l'oci i les xarxes relacionals. En canvi, en relació als processos de construcció i transformació identitaris, els temes que guiaven les converses se centraven en la identitat vinculada a elements o marcadors racialitzants, al gènere, a la sexualitat, al territori geogràfic, i a totes les identifications emergents i *emic* que poguessin sorgir. És important recalcar que les relacions dialèctiques, insígnia d'aquesta recerca, també hi són presents tant en la relació entre els diferents blocs temàtics com en la manera de pensar els processos identitaris (identifications múltiples, configuracions interseccionals i co-constitutives de la identitat).

Tècniques i instruments de recollida de dades

En el marc d'una metodologia basada en el diàleg i el vincle intersubjectiu entre investigadora i participants, l'entrevista de tipus interactiu (Ellis et al., 1997) es posiciona com la tècnica principal. És a dir, una entrevista que proporciona un nivell de comprensió molt profund i íntim en vivències i temes d'alta càrrega emocional (p. 121). Tanmateix, tal i com hem descrit anteriorment, replicar l'entrevista seguint la dinàmica habitual (pregunta-resposta i el guió com a base instrumental) no és suficient en un context de reconstrucció d'història de vida com el que es planteja en aquesta recerca. Així doncs, d'ençà que es van identificar les limitacions de l'entrevista a les primeres sessions d'història de vida, es van dissenyar noves tècniques i instruments *ad hoc* amb l'objectiu de complementar-la que es van anar aplicant a les diferents sessions en forma d'activitats.

Per il·lustrar el mapa de tècniques que vesteixen aquesta recerca ens hem d'imaginar l'entrevista interactiva com un satèl·lit, un ens omnipresent que abarca –o més ben dit, d'on sorgeixen– la resta de tècniques. Si bé el focus es col·loca en la narrativa i en com aquesta es construeix (Ricoeur, 1999; Ripamonti, 2017), la manera de recollir-la variarà en funció de la modalitat. D'aquesta manera, diferenciem i dividim les tècniques segons la modalitat de narratives il·lustrades i narratives escrites.

Narratives il·lustrades

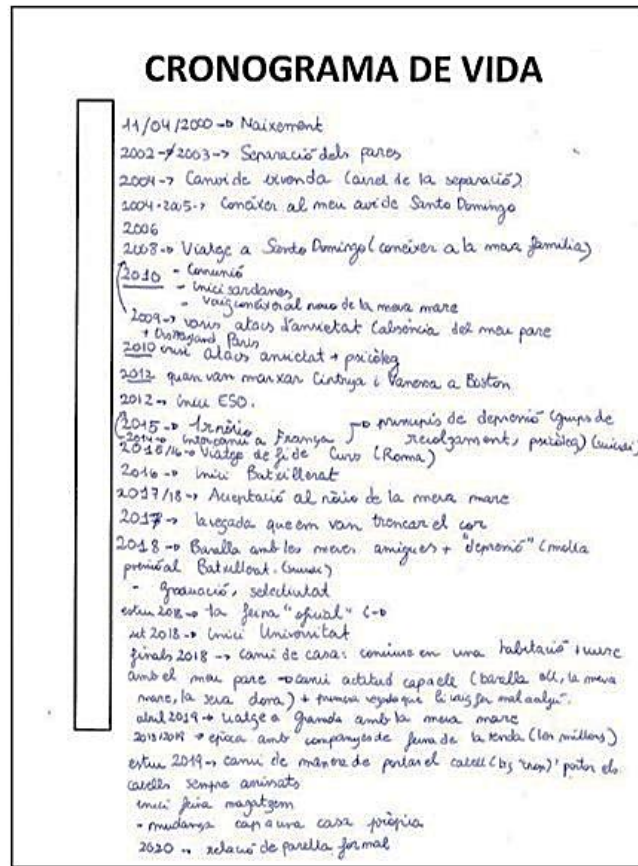
Les narratives il·lustrades, inspirades en l'etnografia visual (Pink, 2006), s'han elaborat a partir de les següents tècniques:

Cronograma de vida

Com el seu nom indica, aquesta tècnica visual consisteix en plasmar gràficament i seguint un ordre cronològic determinades fites o esdeveniments de la vida. Coneguda també com a diagrama de vida, es tracta d'una de les tècniques més icòniques dins el mètode biogràfic (Söderström, 2020).

La tècnica del **cronograma de vida** s'aplicava generalment a la segona sessió amb l'objectiu d'obtenir un mapa general dels esdeveniments que la participant identificava com a més importants. Servia a manera de croquis inicial des d'on començar a descabdellar diversos fils de temes d'interès per a la recerca.

Figura 3. Exemple de Cronograma de vida elaborat per l'Anna

Il·lustracions de les xarxes relacionals

La recerca basada en l'art és una espècie de paraigües on hi tenen cabuda metodologies molt diverses en les quals s'entén i s'utilitza alguna forma d'art com a mètode (Finley, 2008). En aquest cas s'ha utilitzat el dibuix com a tècnica per a recollir narratives referents a les xarxes relacionals i indagar d'aquesta manera en els diversos entorns de socialització de les participants.

D'una banda s'ha aplicat la tècnica del dibuix centrada en l'anàlisi de les xarxes familiars, i d'altra banda, s'han realitzat dues activitats en què, si bé l'objectiu també era aprofundir en les xarxes relacionals de la participant, s'han tingut en compte també altres contextos de fora de la família. El **dibuix de la família** s'elaborava normalment a la primera sessió amb l'objectiu d'accedir des d'un bon principi a informació bàsica relacionada amb aquest important agent de socialització. Com hem vist a l'exemple de planificació d'una primera sessió (pàgines 85-86), l'única premissa que se'ls donava era que dibuixessin el seu **mapa familiar** representant-hi aquelles persones que consideressin família i que posteriorment descrivissin el tipus de vincle (de filiació i afectiu) que hi

mantenien. Aquesta activitat permet conèixer a qui la participant considera família i per què, així com el tipus de vincle afectiu que hi manté. Al mateix temps, serveix per aprofundir en el concepte de família tant des del punt de vista *emic* (a través del dibuix) com des del punt de vista *etic* mitjançant el diàleg tot preguntant explícitament sobre els vincles de parentiu consanguinis i d'afinitat. L'anàlisi de la família des d'una perspectiva *etic* es complementava més endavant en sessions posteriors a través d'una de les activitats que feien a casa (l'**arbre genealògic**).

Figura 4. Exemple de dibuix de la família elaborat per la Judith

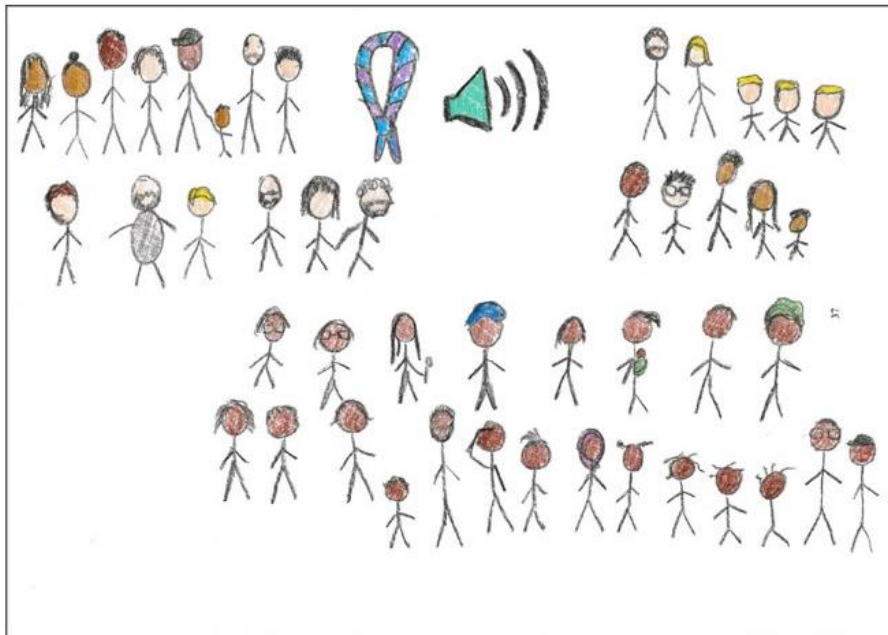
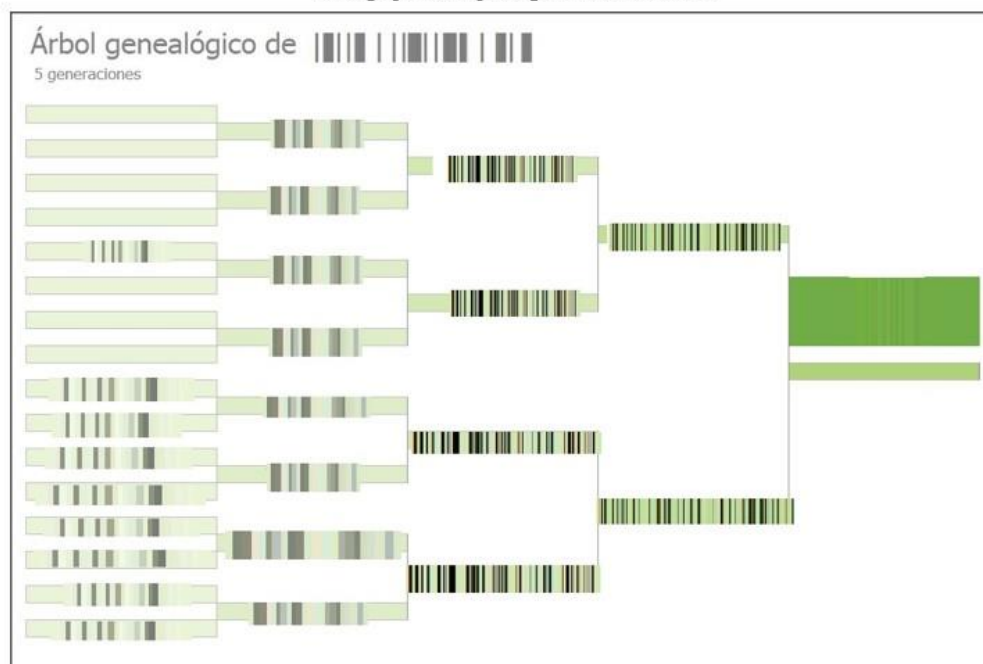

Figura 5. Exemple d'arbre genealògic elaborat per la Carla (imatge pixelada per a garantir l'anonimat)

D'altra banda s'ha aplicat la tècnica del dibuix per explorar contextos relacionals més enllà de la xarxa familiar. Orientada per professionals de la psicologia social, a qui vaig acudir a la cerca d'assessorament per qüestions ètiques, vaig aplicar la tècnica del dibuix com exercici de reflexivitat (Gauntlett, 2007) per indagar en les valoracions que la participant feia dels diferents vincles que mantenia dins i fora de la família. Concretament, en una activitat que vam anomenar **Co-constitució** la participant valorava la incidència que exercien certs vincles en clau positiva i negativa a la seva autoestima. A través d'un dibuix on la participant apareix representada al centre, se li demana que anoti el nom de persones que l'han influït en el transcurs de la seva trajectòria vital. S'elaboren dues fitxes, en una s'hi anoten els noms de les persones que l'han influït o l'influeixen d'una manera positiva, i en l'altra s'hi registren aquells vincles que la participant valora com a negatius. Aquesta dicotomia d'influències positives i negatives, s'operacionalitza a través del tipus de missatges que ego rep per part d'aquestes persones i que considera que han estat claus a l'hora de configurar la seva identitat. És a dir, el focus es col·loca en la influència que exerceixen certs vincles (i missatges) de la xarxa social d'ego en la construcció de la seva pròpia identitat. Una vegada més l'elaboració de la fitxa en format escrit (i visual) és el punt de partida per a donar cabuda al diàleg i analitzar de quina manera la participant construeix el discurs. En aquest cas, un discurs centrat en la influència dels referents positius i negatius i la seva repercussió en la construcció de la identitat.

Figura 6. Exemple de Co-Construcció positiva elaborada per la Sara
(imatge pixelada per a garantir l'anonimat)

Qui ha participat en la creació de la teva autoestima?

Escriu el nom de les persones significatives que t'han transmès missatges positius que recordis i aquests missatges.

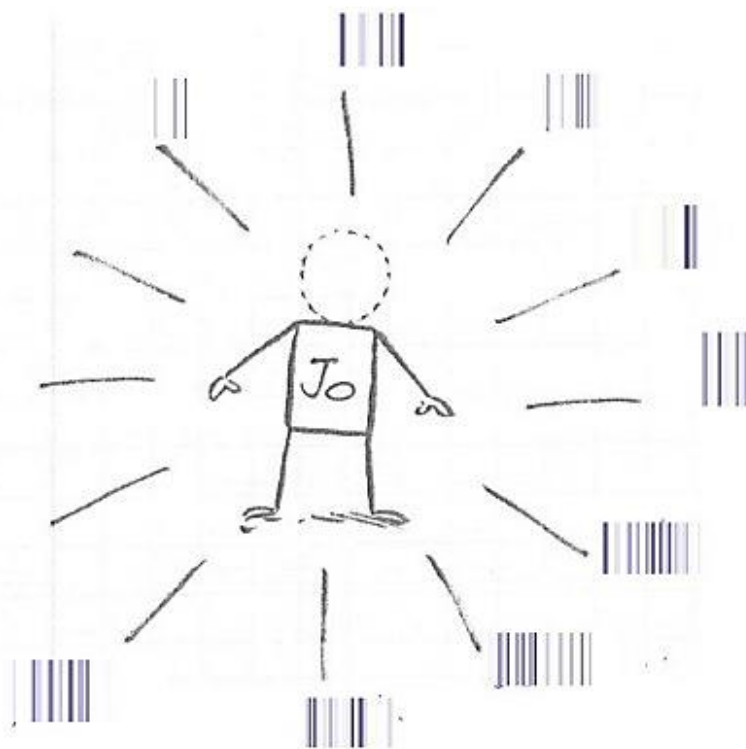
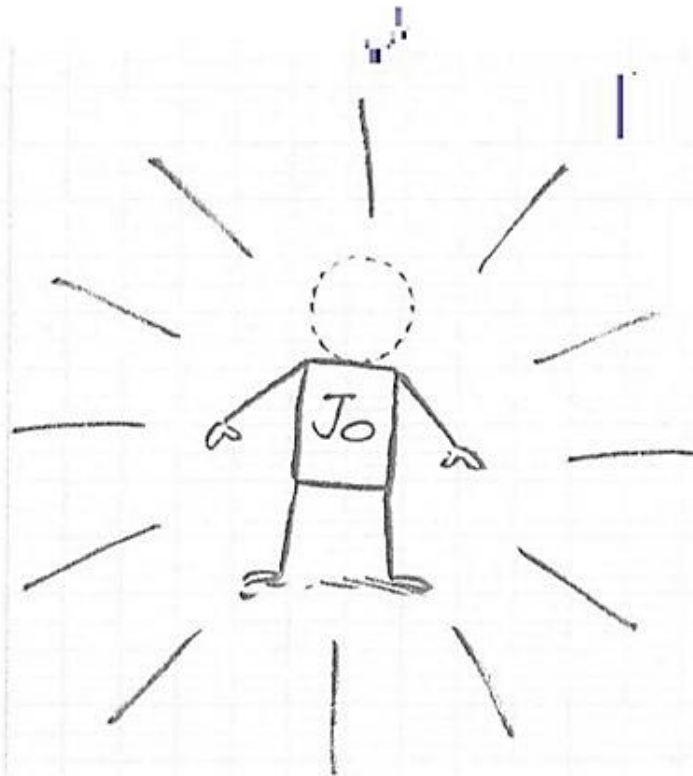

Figura 7. Exemple de Co-Construcció negativa elaborada per la Sara
(imatge pixelada per a garantir l'anonimat)

Qui t'ha transmès missatges negatius, destructius en
diferents moments de la teva vida?

Escriu a cada línia el nom d'aquestes persones i els
missatges.

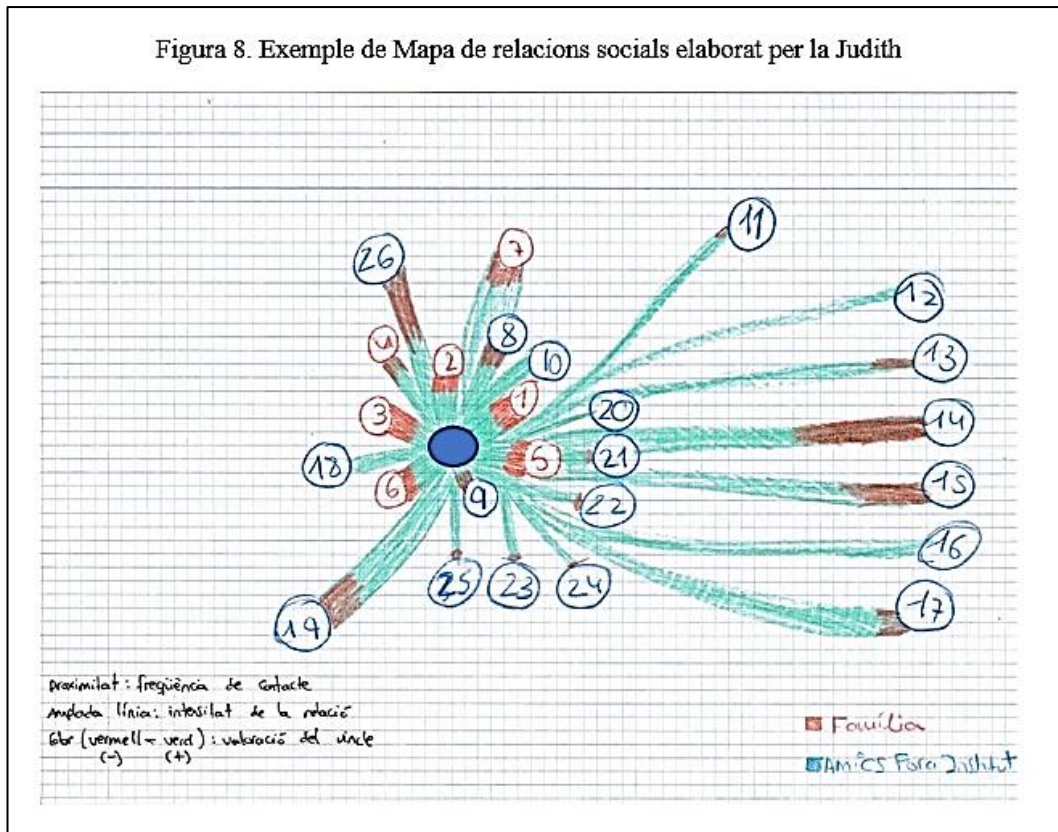
Una altra activitat que permetia a la participant descriure els diferents vincles que conformaven la seva xarxa relacional era la que vam anomenar **Mapa de relacions socials**. Pel que fa al temps cronològic, aquesta activitat se centra exclusivament en el temps present. Novament auto-representant-se al centre, la participant traça des d'aquest punt cèntric diferents línies relacionals, una per a cada vincle afectiu i els valora segons uns ítems. Prèviament al dibuix del mapa, la participant agrupa els vincles que plasmarà en grups segons criteris *emic* que argumenta posteriorment durant la descripció de cada mapa. Així doncs, s'obté un mapa per a cada grup de vincles on a cada persona se li assigna un número. Els ítems o variables que es representen al mapa són les següents:

- Distància: com a indicador de la freqüència de contacte d'ego amb aquell vincle. Més proximitat equival a més freqüència i menys proximitat fa referència a un contacte menys freqüent i potencialment més esporàdic. D'aquesta manera, aquells vincles que apareguin representats a una distància pròxima a ego correspondran a vincles que la participant freqüenta. Per contra, aquells que estiguin dibuixats a més distància d'ego, correspondran a vincles amb qui la participant manté menys freqüència de contacte.

- Intensitat de la línia: com a indicador de la influència que aquell vincle exerceix sobre ego (es tenen en compte tant els vincles que la participant considera positius com els negatius). Aquesta variable es representarà a través de l'amplada de la línia. Per tant, una línia gruixuda serà indicador d'un vincle més intens, i en canvi, una línia fina advertirà una relació més etèria i lleugera.

- Color: com a indicador de l'afinitat i la valoració en termes afectius que ego fa d'aquell vincle. S'estableix el color verd per a indicar les relacions que ego consideri positives i el color vermell per aquelles negatives. Es contempla la possibilitat d'utilitzar els dos colors en una mateixa línia/vincle, així com un repartiment de la quantitat que se li atribueix a cada color a criteri d'ego, és a dir, no necessàriament 50% -50%.

Figura 8. Exemple de Mapa de relacions socials elaborat per la Judith

Relief Map

Els Relief Map (o mapes de relleu) són una tècnica que permet recollir i visualitzar percepcions subjectives sobre com es poden sentir els individus en certs llocs en funció dels eixos vinculats amb el privilegi i la opressió. Es tracta d'una eina dissenyada per la investigadora Maria Rodó-Zárate amb la finalitat d'analitzar des d'una perspectiva interseccional dades que havia recollit en entrevistes i grups de debat amb joves durant la seva recerca doctoral (Rodó-de-Zárate, 2016).⁶⁸ Lluny de ser un gràfic que quantifica l'experiència viscuda, els Relief Maps són una representació de la interseccionalitat com experiència viscuda (Rodó-de-Zárate, 2016, p. 152). En aquests mapes de relleu s'hi representen tres dimensions de l'experiència (social, geogràfica i psicològica) i quatre tipologies de llocs (llocs d'opressió, llocs d'interseccions controvertides, llocs neutrals i llocs de relleu) que il·lustren gràficament els vincles entre les experiències i les ubicacions escollides per les participants (p. ex. casa, feina, escola, espais d'oci) per mostrar on s'experimenta més o menys benestar i malestar.

⁶⁸ Per a una ampliació i aprofundiment en els treballs de l'autora sobre aquesta eina vegeu Rodó de Zárate (2014), Rodó-de-Zárate (2016), Rodó-Zárate (2021).

La interseccionalitat apareix representada a través de les diferents categories de la llegenda diferenciades per colors (dimensió social). Quines i quantes categories s'hi representen dependrà de l'abordatge i finalitat de l'estudi, però sens dubte, des d'una perspectiva interseccional és indiscutible que es contemplin i introdueixin diversos eixos que permetin posar el focus a l'estructura com a base de la reproducció de les dinàmiques de la desigualtat social. L'eix (x) representa la dimensió geogràfica i, per tant, s'hi col·loquen els diferents espais que es volen analitzar. Novament, en funció de l'interès de l'estudi, aquesta vegada en clau geogràfica, s'escolliran uns espais o uns altres. Finalment, l'eix (y) correspon a la dimensió psicològica. A cada extrem d'aquest eix vertical s'hi troba una valoració en termes emocionals (benestar a la part inferior i malestar a la superior) i s'hi representa la valoració subjectiva de cada espai en funció dels eixos estructurals representats per colors. Segons la intensitat de l'emoció es valorarà l'experiència viscuda ubicant-la al Relief Map més pròxima o més llunyana a les emocions de benestar o malestar.

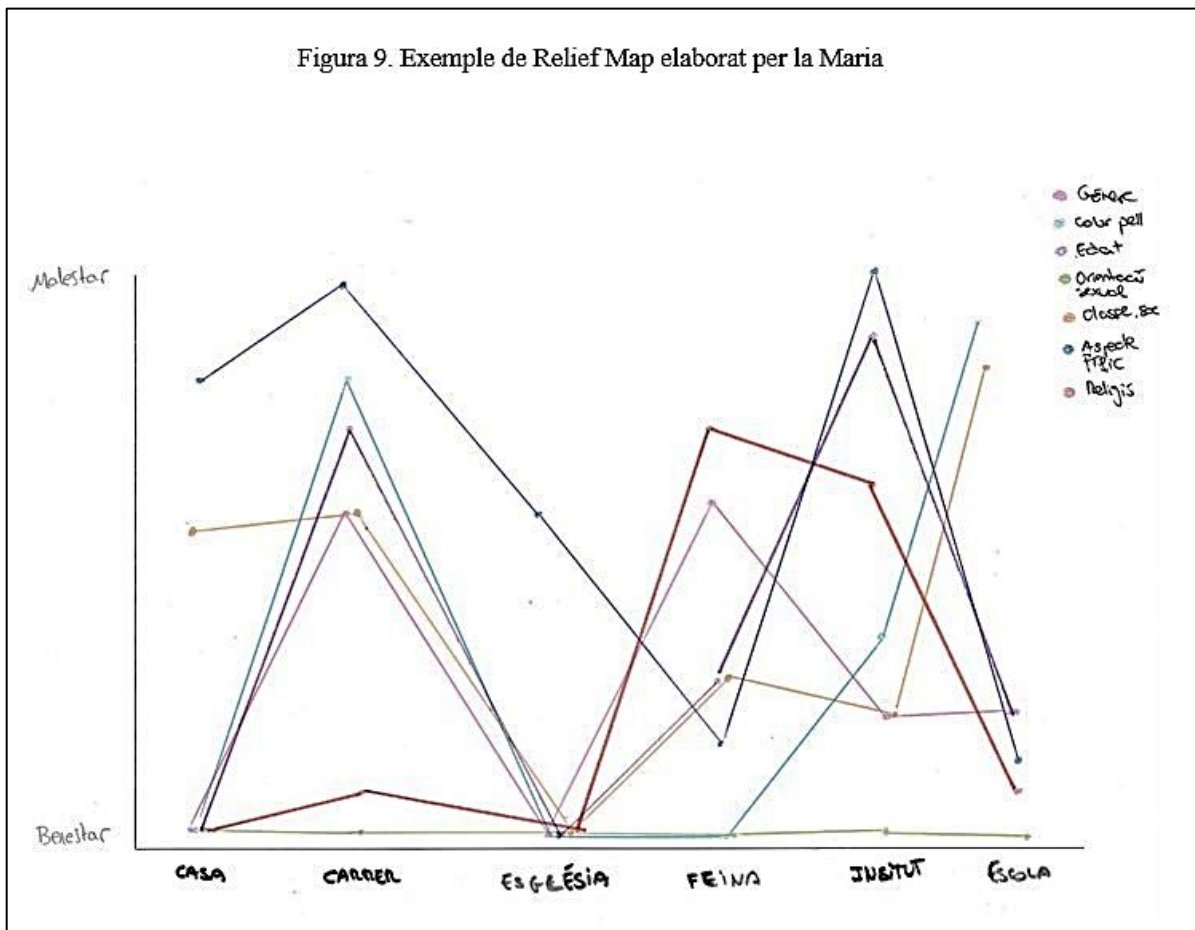
Amb tot, al connectar els eixos categòrics (diferenciats per colors) amb les percepcions emocionals (y) i amb l'espai (x), s'obté una visualització de les experiències interseccionals que permet diferenciar, com hem assenyalat, fins a quatre tipus d'espais. Per una banda, trobem els espais d'opressió que corresponen aquells llocs formats per accentuacions, és a dir, espais on hi tenen lloc experiències de malestar. Per una altra banda, trobem els espais d'alleujament (o relief) que són les valls. El relleu en forma de vall ens informa que es tracta de llocs on, o bé no s'hi experimenten discriminacions o malestars (Rodó-Zárate, 2021, p. 171), o bé suposen una font de benestar o alleujament en contraposició a una altra ubicació-identificació que oprimeix. En tercer lloc, trobem els llocs d'interseccions controvertides on si bé s'hi experimenta malestar per alguna(es) identitat(s), també actuen com a fonts de benestar o alleujament per altra(es). Finalment, els espais neutres són llocs on cap identitat és rellevant (Rodó-de-Zárate, 2016, p. 150).

La tècnica del Relief Map també va "patir" les conseqüències d'aplicar-se com a instrument *ad hoc* una vegada iniciada la fase de recollida de dades. El disseny es va veure modificat en el transcurs dels primers casos, concretament pel que fa als eixos categòrics de la llegenda. En un principi (els tres primers casos) la llegenda contemplava sols els eixos del gènere, l'etnicitat, l'edat, la orientació sexual i la classe social, però més endavant (a partir del quart cas), arrel de detectar noves categories emergents en les sessions i participants prèvies, es van introduir també els eixos de l'aparença física i la religió⁶⁹.

⁶⁹ Sols en el segon estudi de cas (Judith) es va poder replicar la tècnica introduint-hi les noves variables.

Al tractar-se d'un instrument aplicat en el context del mètode biogràfic, la "fotografia" que s'obté contempla temps passats i presents. És a dir, la premissa que se'ls dona a les participants a l'hora de representar el seu mapa és que evoquin llocs que en el transcurs de la seva trajectòria vital hagin sigut significatius. Tot i que la realització del mapa és totalment lliure, se'ls demana que a la representació dels llocs tinguin en compte l'espai domèstic, algun(s) espais de la trajectòria educativa i espais d'oci, d'aquesta manera s'obté informació significativa i global pel que fa a agents de socialització que són clau i la seva connexió amb l'opressió i el privilegi.

En el marc d'aquesta recerca el Relief Map esdevé una eina idònia que hi encaixa eficientment ja que permet posar en valor un relat que és indissociable de la interseccionalitat: tota experiència prové de creuaments diversos d'opressions i privilegis. A més a més, es converteix en un recurs molt útil pel que fa a la fluïdesa i ritmes narratius, ja que incita i facilita a les participants el relat de certs temes especialment sensibles que d'una altra manera seria més difícil de tractar. Alhora, al representar certes ubicacions rellevants des del punt de vista de la participant, podem seguir indagant i coneixent la seva xarxa relacional en connexió amb certs espais.

Narratives escrites

L'escriptura conforma l'altra modalitat de tècniques dissenyades amb l'objectiu de complementar l'entrevista. Igual que les tècniques visuals, s'opta per l'escriptura com a via per accedir i complementar la narrativa oral que reconstrueix la història de vida. Tanmateix, a diferència de les activitats visuals que tenen lloc *in situ* durant les sessions, les narratives escrites es recullen a partir d'activitats que es realitzen fora de les sessions, idealment en espais d'intimitat que afavoreixin la introspecció. L'objectiu d'aquesta premissa és explorar i posar en valor l'escriptura com un acte d'intimitat (Anzaldúa, 1987; Lorde, 1984) que permeti a la participant la possibilitat de submergir-se a nivells de reflexió i desinhibició més profunds.

Diari-registre

L'activitat anomenada **Diari-registre**, tal i com el seu nom indica, consisteix en el registre en un diari d'una setmana de la vida de la participant. La indicació que se'ls donava era que hi anotessin tot allò que consideressin representatiu del seu dia a dia fent-hi constar els horaris, la descripció de les activitats, els espais i les persones amb qui les compartien, així com la valoració subjectiva que en feien. És una tècnica força utilitzada en estudis amb infants (Ames et al., 2010) ja que el fet de tractar-se d'un exercici força pausat facilita el desenvolupament d'un relat més ric. No obstant, pel cas que ens ocupa, l'objectiu que ha portat a aplicar aquesta activitat ha estat l'interès per aprofundir en la noció de quotidianitat al conèixer els principals espais quotidians que freqüenten les participants, així com els vincles que hi mantenen i la valoració que en fan.

Espectura íntima

Les activitats anomenades **Espectura íntima** sorgeixen de l'admiració pels llegats d'autores com Gloria Anzaldúa, Audre Lorde, autores que, a través de l'escriptura autobiogràfica, han evidenciat la dialèctica indissociable entre allò personal i allò social i polític, i el seu poder transformador⁷⁰.

A l'inici de la primera sessió amb cada participant se'ls regalava una llibreta per a què hi plasmessin les reflexions que conformen aquest tipus d'escriptura. En el context d'aquesta recerca s'han diferenciat dues vessants d'escriptura íntima. Que correspongui o no a una activitat orientada i amb unes premisses determinades és el que diferencia una vessant d'una altra. Per a l'activitat orientada se'ls demanava que escrivissin a la llibreta reflexions, sentiments, experiències entorn del què significava per a elles habitar el seu cos. En canvi, la part d'escriptura íntima exempta de

⁷⁰ Un dels plantejaments més recurrents a *Sister Outsider* (2007 [1984]), de la mà d'Audre Lorde, fa referència a la importància d'escriure i parlar des d'una mateixa: "si no ens definim nosaltres mateixes, serem definides pels altres, en favor del seu ús i en detriment propi" (p. 45).

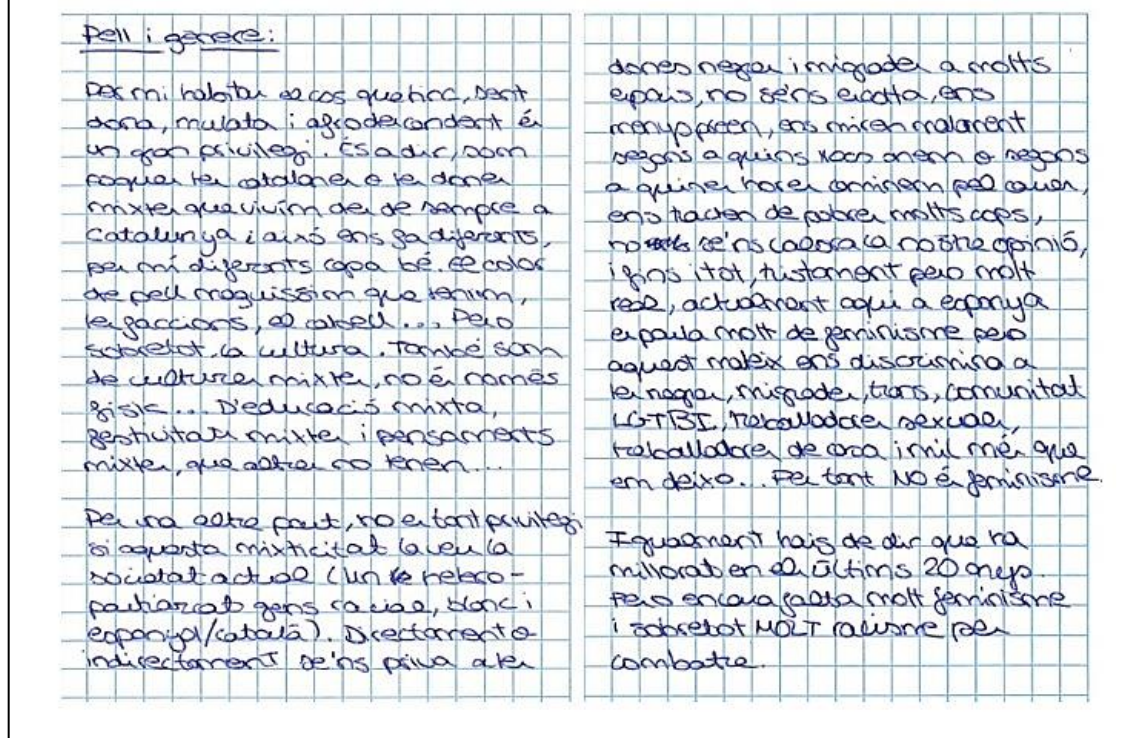
pautes consistia en anotar a les llibretes tot allò que consideressin d'importància per a l'estudi. Independentment del número de sessió a la que ens trobéssim i de la planificació de les diferents activitats, aquest tipus d'escriptura la podien dur a terme en qualsevol moment. Si hi accedien, a la pròxima sessió després de l'escriptura d'alguns fragments, en llegíem el contingut i s'hi aprofundia a través de preguntes (per part meva) o ampliant-ne el contingut oralment i *in situ* (per part d'elles). Altres vegades, sobretot si es tractava de temes d'alta càrrega sensible, el contingut dels escrits no traspassava en l'indar de l'escriptura.

D'una banda, l'activitat orientada permetia explorar l'auto-percepció identitària de les participants en relació a certes categories d'interès per a l'estudi (per la perspectiva del coneixement situat) com el gènere, la corporalitat o la racialització, així com la connexió entre aquestes nocions i altres d'emergents. D'altra banda, l'escriptura íntima no orientada permetia aprofundir en temes tractats durant les sessions, desvetllar-ne de nous i identificar noves categories *emic*.

Fotografia 10. La llibreta (Victòria) que se'ls donava a l'inici de les sessions
Font: Elaboració pròpia

Figura 10. Exemple d'Espectura íntima escrita per la Carla

Finalment, en un darrer nivell també s'inclouen les **fotografies** com a tècnica complementària a l'entrevista interactiva. De la mateixa manera que les tècniques i instruments aplicats a les narratives il·lustrades i escrites han actuat sovint com a motor del diàleg i el vincle entre investigadora i participants, alhora que com a importants fonts d'informació, les fotografies també són un recurs idoni per acomplir amb aquesta fi. De fet constitueixen, juntament amb el cronograma de vida, un dels recursos més comuns dins el mètode biogràfic (Pujadas, 1992; Ruiz Olabuénaga, 2012).

Sobretot pel que fa a les narratives pretèrites, l'ús de la fotografia com a eina evocadora de l'experiència (Lakoff i Johnson, 2004) ha permès accedir a un tipus d'informació que és molt rica pel detall amb què la participant construeix el relat. En aquest sentit, en un nivell més performatiu, el recurs de la fotografia li concedeix a la participant un rol actiu i participatiu que sens dubte repercuteix positivament en la dinàmica de les sessions i en el vincle entre investigadora i participant, ja que al tractar-se de fotografies personals, escollides per elles mateixes, la nostàlgia i la intimitat hi són molt presents tot guanyant terreny a la distància, la fredor o els rols preestablerts poc naturals que solen imperar en escenaris d'entrevista habitual.

El recurs de la fotografia s'introduïa a partir de la segona sessió i normalment no era exclusiva d'una sola sessió: se'ls ofería la possibilitat de portar-ne en el transcurs de les següents sessions,

si els venia de gust compartir nous records i vivències. Tanmateix, a la segona o tercera sessió es duia a terme una activitat centrada específicament en les fotografies. Concretament, se'ls demanava que portessin una o varies fotos dels següents tipus: en primer lloc, una fotografia on apareguessin elles soles que els hi agradés (pel lloc, pel moment, per si s'hi agradaven...); en segon lloc, una altra on apareguessin acompanyades per familiars en un moment que els agradés recordar; i finalment, s'aplicava la mateixa premissa però substituint els familiars per amistats. S'escollien aquestes tres parcel·les (elles, elles amb la família i elles amb les amistats) per aprofundir en els principals eixos de la recerca (nocions d'identitat, auto-imatge, xarxes relacionals...), tanmateix i un cop més, el relat era lliure, gairebé gens orientat, així eren elles des de la seva pròpia òptica qui decidien com i què narrar. Com assenyalen Taylor i Bogdan (1992, p. 147) "las imágenes que la gente toma aportan comprensión sobre lo que es importante para ella y sobre la manera en que se percibe a sí misma y a otros".

Una vegada descrits el conjunt de tècniques, activitats i instruments que desplega la metodologia biogràfica-narrativa d'aquesta recerca, volem destacar dues qüestions d'ordre més aviat reflexiu i així enllaçar amb el darrer apartat d'aquest capítol, les *Reflexions metodològiques finals*.

D'una banda, volem subratllar el valor summament clau que pren la oralitat en aquest ambient metodològic. L'antropologia amb el seu mètode etnogràfic ens interpel·la constantment amb el mantra de ser-hi sempre amb tots els sentits aguditzats: "estar siempre dispuesta a percibir y recoger información tanto del resto de sentidos (oído, gusto, olfato y tacto), como de otras sensaciones, emociones o afectaciones que iba experimentando en el campo o que me parecía que otras personas experimentaban" (Zapata, 2019), però en aquest cas, en una recerca que col·loca al centre la narrativa, la oralitat, i de retruc també el sentit de l'oïda, es converteixen en elements centrals.

Amb tot, el compendi de tècniques que vesteixen el disseny metodològic d'aquesta recerca actuen com a tècniques auxiliars a la principal, l'entrevista interactiva. Per tant, cal entendre-les i ubicar-les segons la seva naturalesa, com a acompanyants de la oralitat. En cap cas les narratives "fotografiades" que s'obtenen (il·lustracions, mapes, escrits...) s'han de prendre com a dades i fonts d'informació independents, sinó com a mitjans facilitadors per accedir a la principal font d'informació: el relat narrat des de la oralitat. Per exemple, un cas molt il·lustratiu és el Relief Map. Sense un relat que descriu (i desxifri) en primera persona el mapa, aquesta eina perd tot el sentit i utilitat metodològica, ja que tota possible interpretació o inferència serà incompleta, esbiaixada i, per tant, "irreal"⁷¹.

⁷¹ Un exemple molt esclaridor va tenir lloc durant una sessió amb la Judith, concretament la sessió on va dibuixar el seu Relief Map. Un cop el va haver dibuixat a primer cop d'ull vaig identificar que el lloc de l'escola primària podia ser un lloc

D'altra banda, considerem important reflexionar sobre la reflexivitat –valgui la redundància– i el valor que pren en aquest disseny metodològic. Efectivament no és casual que els dos elements de l'expressió redundant (reflexionar i reflexivitat) comparteixin arrel etimològica, i és que la reflexivitat sorgeix de (i consisteix en) un profund exercici de reflexió. De fet, no podem obviar el paper tan important que juga la reflexivitat en la gènesi de la recerca (en forma d'exercici d'equació personal), la qual cosa irremeiablement i orgànicament es tradueix en el tipus de disseny metodològic que estem presentant i les tècniques que s'hi despleguen. Assenyalàvem unes línies més enrere la importància de la oralitat en el transcórrer de les sessions i en l'execució de les diferents activitats. La reflexivitat, al seu torn, també juga un paper crucial, és l'embrió del relat. En el procés de construcció del relat la oralitat correspon a la darrera fase. És a dir, les participants evoquen, construeixen i interpreten l'experiència viscuda i en última instància la verbalitzen. La reflexivitat, en canvi, és el carburant que cou aquests processos mentals previs a la verbalització. Ambdós són indispensables per a la consecució de la reconstrucció d'història de vida, li són intrínsecs.

En el transcurs de les sessions es va prestar especial atenció a aquest component de reflexivitat, a com es manifestava i quines implicacions tenia. La temporalitat va permetre marcar una clara distinció entre tres tipus de reflexivitat: la prèvia, la reflexivitat *in situ* i la reflexivitat transversal. La primera, com la descrivíem unes línies més amunt, correspon a la reflexió genuïna i intrínseca a la reflexió autobiogràfica. Sense una reflexió prèvia no és viable una producció narrativa, n'és el ciment. La segona, la reflexivitat que hem anomenat *in situ* ocorria en el moment present i estava estretament lligada a la construcció *in situ* del relat, correspon a la reacció automàtica a l'experiència narrada. D'alguna manera actua com a prolongació de la primera (pensar, verbalitzar i pensar sobre allò verbalitzat). En el context d'una metodologia basada en el diàleg aquest tipus de reflexivitat té lloc contínuament, es produeix amb tanta freqüència que esdevé un contínuum convertint, en aquest cas les sessions d'història de vida, en un exercici de reflexivitat en si. La reflexivitat transversal, en canvi, com el seu nom indica, es produeix de forma transversal en el transcurs de les sessions, es construeix i es torna més complexa progressivament i sols se'n pren consciència a través d'una perspectiva retrospectiva (Habimana, 2021, p. 144).

de font de força malestar, sobretot pel que fa els eixos d'etnicitat i aparença física. Em vaig fixar en l'eix de l'etnicitat i en com el traç passava d'una marcada accentuació (malestar) a l'escola primària a un descens a l'escola secundària. Al descriure el mapa va relatar episodis de discriminació i racisme a l'escola primària que responien al traç tan accentuat del malestar en aquest lloc. Quan va situar-se a la següent etapa per ordre cronològic, l'escola secundària, jo vaig cometre l'error d'avançar-me i donar per descomptat que els episodis de racisme a l'institut havien disminuït. Però gràcies a la narrativa i a la seva interpretació del mapa en primera persona, sabem que el descens en la valoració negativa de l'experiència de l'etnicitat a l'institut es deu a un exercici d'empoderament per fer front a certes situacions d'opressió vinculades amb el color de pell. Reprendrem aquest cas al capítol de *Discussió de resultats* a la pàgina 110.

3.5. Tècniques d'anàlisi de la informació

Tot i que el convenciment inicial (que va durar uns anys i així s'explicitava a les proves de seguiment anuals) fos aplicar programes informàtics d'anàlisi de dades, la idea es va anar desdibuixant fins a descartar-se definitivament. Per l'alt volum de material recopilat així com pel propi enfocament metodològic de la recerca, es va considerar que una anàlisi basada en les estructures preestablertes que ofereixen aquests programes no encaixava i no era coherent amb com s'havia estat desenvolupant el procés de recerca fins aleshores. Una recerca basada principalment en el mètode biogràfic on la narrativa experienciada es troba al centre i l'èmfasi es col·loca en com les participants la (re)construeixen requereix un tractament analític que hi sigui coherent i curós. És a dir, si des del pla metodològic s'havien dissenyat un conjunt d'estratègies i tècniques per accedir a la informació des d'una perspectiva molt específica, calia que l'estratègia d'anàlisi seguís en la mateixa línia. Així doncs, es va optar pel mètode tradicional (anàlisi a partir de la codificació a mà).

En aquest cas, aplicar l'anàlisi informatitzat que permeten programes com Atlas.ti o Nvivo equivalia a perdre matisos i profunditat d'anàlisi. En canvi, optar pel mètode tradicional permetia analitzar la informació en format tangible i desgranar-lo en primera persona. D'aquesta manera, la implicació i el vincle amb el procés d'investigació –tan present en etapes anteriors– seguia viu si l'anàlisi naixia de pròpia mà.

Utilitzar el mètode tradicional ha consistit en analitzar els materials obtinguts d'una banda al treball de camp etnogràfic, i de l'altra a les sessions d'història de vida. És a dir, pel que fa al treball de camp etnogràfic, s'han analitzat el Diari de Camp i les plataformes virtuals (etnografia virtual); i referent a la metodologia biogràfica-narrativa, s'han analitzat les transcripcions de les gravacions durant les sessions (el format oral), així com els documents il·lustrats i escrits (perfil sociodemogràfic, mapes de xarxes relacionals, Relief Maps, dibuixos, diari d'escriptura íntima...) (el format gràfic).

El procediment que s'ha seguit per a l'anàlisi de tot el material recopilat ha estat el següent: s'han codificat els diversos materials generant un llibre de codis inductius (del material a la teoria). A partir dels codis obtinguts s'han elaborat nous grups de codis globals que abarquessin varis codis inicials. Per exemple, racisme intern/interioritzat (codi global) > infravaloració pròpia; rebuig al propi color de pell i/o cabell (codis inicials). Empoderament per militància antiracista (codi global) > autoestima als espais d'activisme; vincles i xarxa relacional positiva als espais d'activisme; reconciliació amb la negritud (codis inicials). D'acord amb la mirada "curiosa i coherent" que mencionàvem a l'inici d'aquest apartat, tan pròpia d'un enfocament hermenèutic, cal tenir en compte que la codificació es troba permanentment subjecta al context de la narrativa. Si bé el

procés d'anàlisi en una metodologia qualitativa sempre té en compte el context, pel cas d'una metodologia com la que presenta aquesta recerca aquesta qüestió és absolutament indiscutible. Per exemple, el segon cas aportat a tall d'exemple, la "reconciliació amb la negritud", s'ha inclòs dins del codi global "empoderament per militància antiracista" tot i no dur l'annex "activisme" com els altres codis amb qui comparteix codi global. Tanmateix, el context narratiu on apareixia aquest codi sempre feia referència a entorns o activitats que afavorien la reflexió antiracista però no necessàriament s'organitzava des de l'activisme.

L'interès i l'exhaustivitat amb què s'han analitzat els diferents materials va en consonància amb la rellevància dels diferents nivells metodològics. És a dir, els materials obtinguts del mètode biogràfic-narratiu impliquen una anàlisi més exhaustiva que el contingut ressenyat al Diari de Camp. Amb tot, els objectius, interessos i subjectes d'anàlisi s'han abarcat des del mètode biogràfic-narratiu, l'etnografia sols ha exercit un paper auxiliar.

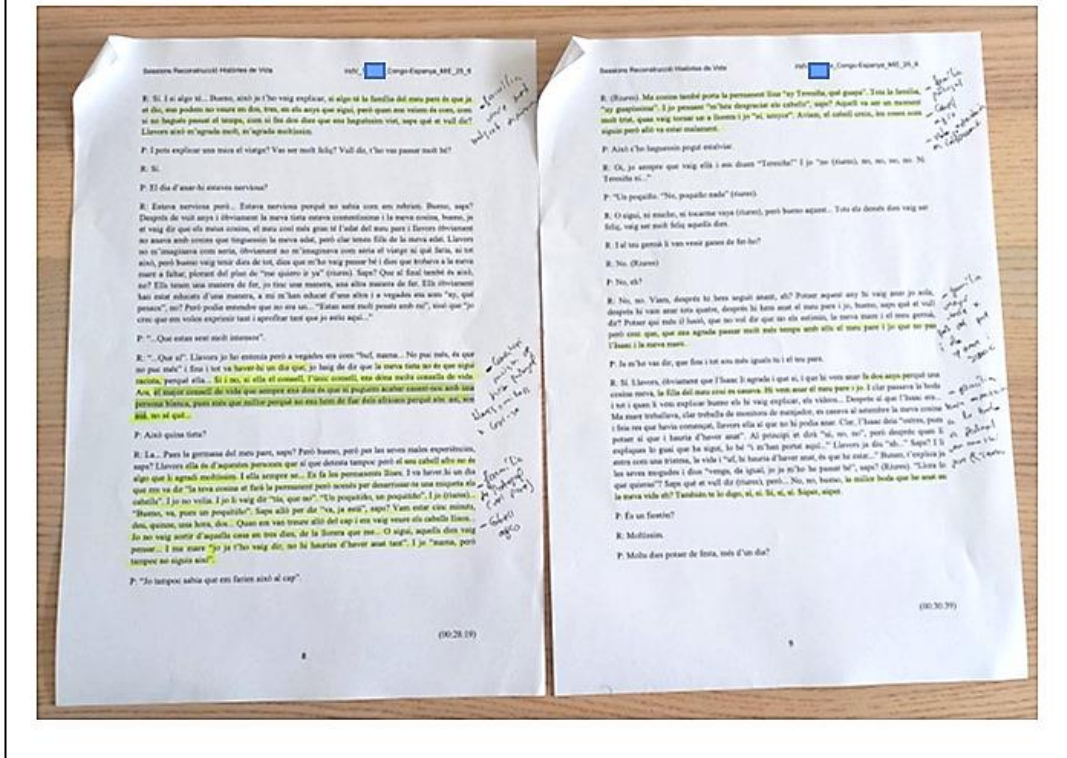
Així doncs, pel què fa als estudis de cas s'han analitzat des de la seva pròpia singularitat, alhora però, a través de la codificació de tots ells, s'han anat configurant els principals resultats⁷². Per analitzar cada estudi de cas s'han reunit els diversos continguts obtinguts de cada tècnica, s'ha elaborat un diari de codis a partir dels quals s'han anat codificant les narratives i, a partir dels codis coincidents, s'han establert connexions entre els diferents continguts. Cal tenir present que la informació obtinguda d'una tècnica no s'ha de prendre com un resultat total sinó com una part de tot el conjunt de dades obtingudes en les altres tècniques i en diàleg amb aquestes. A l'anàlisi, aquest diàleg ha estat possible gràcies als mapes de connexions que vinculaven els diversos codis coincidents.

La finalitat de no aplicar tècniques de sistematització informatitzades era evitar l'excessiva sistematització de la informació i la distància amb el seu contingut –amb les històries en aquest cas–, tanmateix, "sistematitzar" en el sentit més literal d'ordenació es va convertir en tota una necessitat per l'alt volum de material recopilat⁷³. De fet, la codificació en mode tradicional (a mà, subratllant i anotant els codis als marges) és una forma de sistematització, la forma de sistematització primigènia.

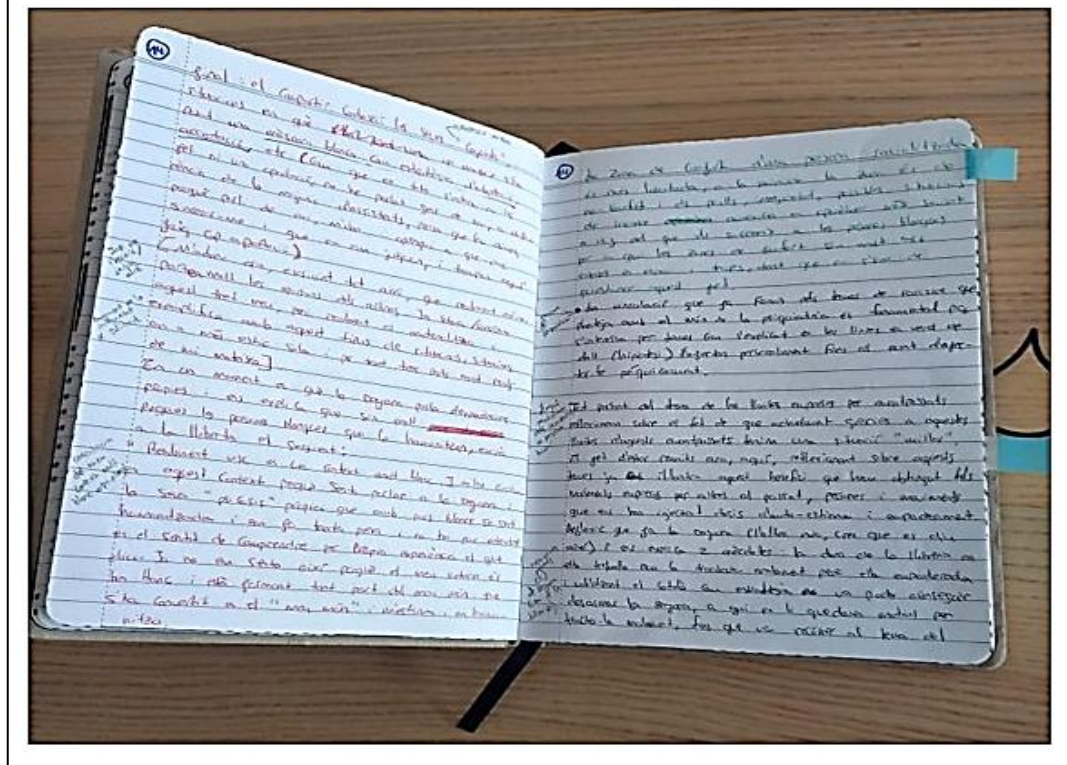
⁷² Vegeu al següent capítol l'apartat de *Resultats*.

⁷³ Com a informació anecdòtica però molt il·lustrativa: vaig comprar dues carpetes de les grans, plenes fins dalt dels plàstics arxivadors que s'utilitzen per guardar-hi documents. Vaig pensar que una seria suficient per guardar-hi tots els documents que obtindria al finalitzar les sessions d'un cas (les fotografies impreses, els escrits, els dibuixos...). Sorpresa: no va ser així. Al quart cas ja vaig haver d'estrenar la segona carpeta i una vegada iniciada la fase d'anàlisi, amb tot el gruix de transcripcions i codificacions, en vaig necessitar un parell més.

Fotografia 11. Codificació en mode tradicional de transcripcions enregistrades amb la gravadora durant una sessió d'HdV amb la Maria. Font: Elaboració pròpia

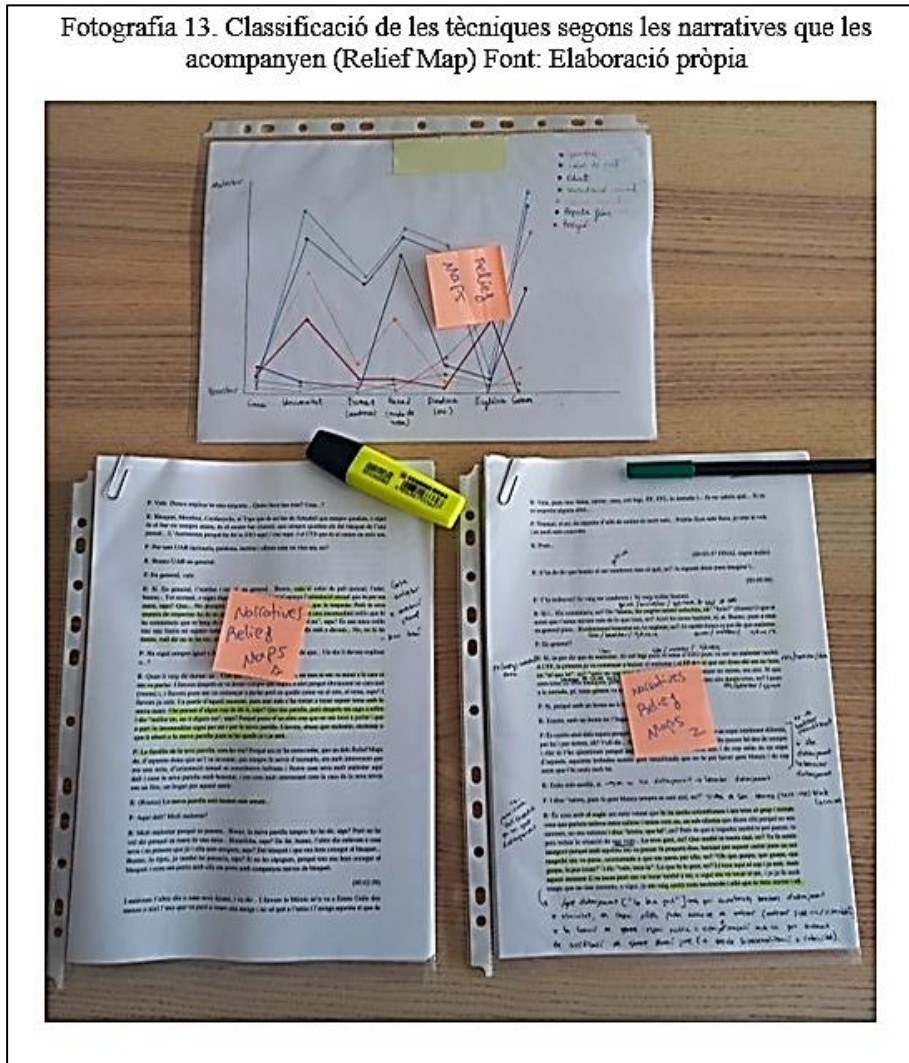

Fotografia 12. Codificació en mode tradicional del Diari de Camp. Font: Elaboració pròpia

Seguint un ordre de sistematització de la informació es van classificar les narratives per activitat. Per exemple, les transcripcions de les narratives referents als Relief Maps es van classificar en subcarpetes juntament amb el dibuix del Relief Map.

Fotografia 13. Classificació de les tècniques segons les narratives que les acompanyen (Relief Map) Font: Elaboració pròpia

Fins i tot es van elaborar nous materials per reunir diversos continguts referents a una tècnica en un sol document i així fer més visual, accessible i pràctica la informació d'aquella tècnica. Per exemple, seguint amb els Relief Maps, es van elaborar quadres-resum on es desglossaven els benestars o malestars segons els diferents llocs i els eixos interseccionals (a les línies horitzontals els eixos i a les columnes verticals els llocs) i amb asteriscos es plasmaven sota el quadre les narratives referents a les descripcions d'aquells fragments.

Fotografia 14. Exemple de Quadre-resum del Relief Map de la Judith.
Font: Elaboració pròpia

				Cau	
Gènere	Benestar moderat*a)	Força benestar	Benestar moderat	Benestar	Poc benestar*b)
Color de pell (emicitat)	Benestar*a)	Malestar*b)	Malestar moderat*c)	Benestar moderat*d)	Força benestar
Edat	Poc benestar*a)	Força malestar*b)	Força benestar	Mig*c)	Força benestar
Orientació sexual	Benestar moderat*a)	Benestar moderat*b)	Benestar moderat*c)	Benestar	Benestar
Classe social	Benestar	Benestar moderat*a)	Benestar*b)	Mig*c)	Benestar
Aspecte físic	Poc benestar*a)	Malestar*b)	Mig*c)	Força benestar*d)	Força malestar*e)
Religió	Mig*a)	Benestar moderat*b)	Benestar moderat*c)	Força benestar	Benestar moderat*d)

ANALISI NARRATIVA RELIEF MAP. 11dV. Som Senegal-Espanya. MIE. 16.3.3

Gènere

a) Malestar causat per manca de discurs feminista per part dels avis:
"casa meua no, no tant però els meus avis, o sigui, la meua àvia i el meu avi sí que a vegades tenen més problemes amb tot el tema feminisme i tal i fan alguns comentaris que dius "aguanta, aguanta, aguanta"."

b) Malestar sistèmic/sistemàtic causat per percebre una reproducció dels rols de gènere excessivament tradicional:
"però sí que van molt, molt... Molt atrassas en aquest sentit, o sigui són molt las chicas más calladitas, no sé qué, són molt antiquats el pensament aquest i sí que això em va de esto perquè per exemple aquí a l'estiu pues anem amb... Tampoc és que anem amb escotes allà súper però sí sa marreta de tirants o lo que sigui, sí fa calor pues no aniràs tota tapada. I allà sí que et miraven dissimuladament quan anaves així o que "vigila amb lo que et poses o vigila amb el que dius que ets una noia, no sé qué..." i dius "home..." dius "...no"."

Color de pell

a) Creença que en comparació amb la seva germana (que és més petita) ella ha patit més racisme i li afecta més:
"jo crec que ella no ho viu tant (...) ho tenen acceptat i la seva classe ella hi ha dues persones més de color (...) o sigui estan molt acostumats, tots els seus amics (...) tampoc crec que li anés a afectar gaire."

b) Malestar sistèmic/sistemàtic per rebre constantment bromes en relació al seu color de pell:
"Perquè clar una broma és una broma i fins i tot a mi a vegades em fan gràcia però sí que a l'haver-hi tanta confiança i tal a vegades sí que es passaven molt que dius hi

3.6. Reflexions metodològiques finals

Com a punt final per tancar aquest capítol dedicat a la metodologia de la recerca, trobava necessari plasmar el seguici de reflexions que m'han acompanyat en el transcurs de tota la investigació. Especialment durant el disseny metodològic i l'execució d'aquest a través de l'etnografia i, especialment, les sessions d'història de vida.

Personalment dissenyar una recerca que neix d'allò personal per abraçar allò que també és personal però d'algú aliè ha estat una experiència que m'ha interpellat profundament. Un disseny metodològic com aquest, que neix del cos en molts sentits, però sobretot en un sentit molt emocional, i que a més es repta no deixar enrere aquest component corporal i emocional, sinó que es proposa acollir-lo i transformar-lo en coneixement al servei de la recerca, implica un

compromís, un involucrar-se *de veritat* que no ha estat fàcil. A mesura que avançaven els diferents processos que sostenen la recerca (processos cognitius, emocionals, relacionals...) sentia que el significat d' "antropologia encarnada" de la Mari Luz Esteban anava prenent un significat cada vegada més profund, més proper i palpable. Ara, a temps passat, reconec i descriu la meua experiència amb l'antropologia encarnada a través d'aquesta recerca com un antropologia que neix del cos, hi posa el cos i sosté (o ho intenta) sostenir altres cossos.

Metodològicament aquests *sentirs* s'han traduït en un mirall de biaixos, limitacions i potencialitats, fidels companys en el transcurs de tota la investigació. Els anomeno "mirall" perquè contínuament s'han anat intercanviant les posicions: el biaix que sovint creia que suposava una limitació de cop es convertia en una potencialitat i, al revés, aquell element o situació que em feia sentir segura perquè creia que sens dubte actuava en benefici de la recerca, de cop i volta m'adonava que en certa manera també implicava un inconvenient que podia afectar al rigor científic. Rescato un exemple que m'ha perseguït des d'abans i tot de l'inici del procés de recerca: ser investigadora i en certa manera també ser o sentir-me "subjecte investigat" al compartir tant amb el subjecte d'estudi. A vegades, aquestes similituds en forma d'experiències compartides repercutien positivament a la recerca (en el vincle amb les participants, a l'hora d'accedir a certs espais...), però alhora, a l'altra cara del mirall hi apareixien l'angoixa i la inseguretat quan el límit que separa el rol d'investigadora dels altres rols més personals es desdibuixava o quan a mesura que els vincles s'enfortien sentia que perdia la perspectiva com a investigadora.

Amb tot, la part més complicada ha estat la de lidiar amb el component més emocional, sobretot quan fer-ho significava sostenir catarsis pròpies juntament amb les alienes i, per complicar-ho més encara, des del garbuix de rols d'investigadora que (s')investiga. En el transcurs de les sessions, a mesura que s'enfortia el vincle amb les participants, també creixia exponencialment l'envergadura emocional de les trobades. I, de retruc, els dilemes ètics de treballar des de i amb les emocions sense tenir una preparació específica al respecte. Sobrepasada per la magnitud emocional que assolien certes sessions on es tractaven temes altament sensibles, vaig recórrer a professionals de la psicologia social per a què m'assessoressin i ajudessin a reconduir aquest tipus de situacions. D'una banda per a no fer-me mal a mi mateixa (protegir-me), i d'altra banda i sobretot, per saber sostenir i acompanyar degudament a les participants i les ferides que en aquests moments de catarsi s'obrien⁷⁴.

Tanmateix, el component psicològic o emocional d'aquest tipus de metodologia no només va desencadenar "crisis". Una vegada més passa que tota cara té la seva creu. L'altra cara de la

⁷⁴ Agraïeix a la Leonor Maria Cantera Espinosa i a la Margot Pujal Llobart la seva generositat en guiar-me en aquests processos.

condició emocional d'aquesta recerca revela un dels descobriments més insòlits que m'enduc: el poder terapèutic i transformador de (re)obrir ferides i compartir-ne el dolor. En els set estudis de cas es produeix *un abans i un després* rotunds a les sessions d'història de vida, totes elles (i m'incloc) reconeixien una transformació en termes de curació pel que fa a ferides ocasionades per la opressió o, fins i tot, ferides emocionals (Rodó-Zárate, 2021) fruit de les interseccions entre els privilegis i les opressions⁷⁵.

La corrent feminista radical, impulsora de la segona onada feminista, va popularitzar un lema que personalment comparteixo: "el que és personal és polític". Ara, conscient i convençuda de la incidència que té el pla social i polític en la salut mental, la reelaboro: "el que és personal és polític i el que és polític és salut mental".

⁷⁵ A *Interseccionalitat. Desigualtats, llocs i emocions* Maria Rodó-Zárate (2021) defineix les ferides emocionals com aquelles causades pel fet de "ser identificada com a opressora o privilegiada per un eix interseccional quan s'acumula dolor i patiment per un altre" (p. 24).

4. DISCUSSIÓ DE RESULTATS

4.1. Introducció

Les narratives experienciades dels set estudis de cas de noies afrodescendents, filles de parelles mixtes i residents a Catalunya, constitueixen l'objecte d'estudi d'aquesta recerca. Concretament, el focus es col·loca en la incidència i repercussió que els ha generat la mixticitat afrodescendent en projectes i processos vitalment rellevants com l'identitari i la socialització. Des d'una perspectiva interseccional s'ha analitzat de quina manera es constitueixen, conflueixen i s'imbriquen categories vinculades als eixos de poder (Cho, Crenshaw i McCall, 2013). Així, a través d'una anàlisi de dinàmiques interseccionals entre el gènere, l'etnicitat i altres eixos de mútua constitució, s'ha ressenyat el seu abast en l'auto-percepció i auto-identificació, el sentit de pertinença, les experiències d'estigmatització i discriminació així com les estratègies per fer-los front.

Aquest propòsit de recerca posa de manifest la complexitat del valor ontològic que adquireixen les experiències –en aquest cas la mixticitat– quan són copsades des de l'òptica de la recerca: la mixticitat com experiència viscuda i desgranada interseccionalment repercuteix en el projecte identitari i socialitzador; al mateix temps, els entorns, els espais i les relacions que es construeixen en el transcurs de l'experiència vital, afecten la pròpia condició de mixticitat. Ambdós processos es retroalimenten i es co-constitueixen. Així doncs, l'anàlisi s'ha efectuat tenint en compte aquesta complexitat dialèctica i no considerant aquests processos a nivells diferents, sinó en un circuit en constant retroalimentació. Precisament aquesta imatge de confluència entre dos plans tan significatius m'evoca un axioma que ha estat del tot inspirador en el transcurs d'aquesta recerca: "l'experiència és interseccional i la interseccionalitat és experienciada" (Rodó-de-Zárate, 2014, p. 171). D'aquesta manera, les narratives de les experiències recollides en aquesta recerca ens acosten a la interseccionalitat perquè ens permeten comprendre de quina manera –i fins a quin

punt– les categories socials modelen sentits existencials com el ser, el sentir(-se), el ser tractat i el relacionar-se.

Les narratives de la Victòria, la Sara, la Judith, l'Anna, la Clara, la Maria i la Roser reten compte d'aquesta complexitat a través de les seves històries de vida que són úniques i irrepetibles. També els testimonis i experiències d'altres noies que tot i que en menor grau també formen part d'aquesta recerca. Testimonis, aquests, recollits sobretot als espais de consciència. Aquesta recerca recull aquestes històries des de la seva pròpia singularitat, en cap cas pretén unir-les i convertir-les en un *tot* d'on extreure algun tipus de resultats, o encara menys establir-hi comparacions. Tot i així, tal i com s'ha exposat a l'anterior apartat, la fase d'anàlisi va permetre posar de relleu certes connexions, elements comuns que, tot i que configurats en la singularitat de cada història i cada veu, permetien resseguir i identificar certs patronatges. Patrons, en definitiva, que lluny de ser resultats o conclusions categòriques, constitueixen camins que guien la reflexió i la discussió cap als desenllaços d'aquesta tesi. Són desenllaços sols en el context d'aquesta recerca. En un context més ampli, en les línies de recerca sobre mixticitat, interseccionalitat i processos de racialització, tan sols són els punts de partida de nous interrogants.

A partir de tres eixos principals (*Identitats i identifications ambivalents*, *Processos d'estigmatització i discriminació* i *Discursos i pràctiques d'agència*) desenvoluparem els principals resultats obtinguts de l'anàlisi de connexions entre les narratives dels set estudis de cas. L'anàlisi en clau identitària i de socialització hi serà present de forma transversal en cadascun dels tres eixos.

4.2. Identitats i identifications ambivalents

“Ni d’aquí ni d’allà”: la doble hostilitat horitzontal

Aquí soc la negra, però allà la blanca. El meu color de pell sempre m’ha fet sentir com una “outsider”. (...) La vida seria molt més fàcil si fos clarament part de la norma en almenys un dels meus dos mons, però ja no hauria sigut jo.

JUDITH
(Senegal-Espanya, 16 anys)

La hostilitat horitzontal és un concepte que s'utilitza per a descriure els conflictes interns que poden sorgir dins dels grups oprimits a causa de prejudicis cap a alguns dels seus individus (White i Langer, 1999). Concretament en contextos de mixticitat, la hostilitat horitzontal s'aplica per assenyalar el rebuig que l'individu mixt pateix per part de la població minoritària no-mixta, sovint qüestionant la seva autenticitat o puresa. Un estudi particularment rellevant aquí és el de Campion (2019), que aborda la qüestió de la hostilitat horitzontal en afrodescendents de parelles mixtes (de blancs i negres) al Regne Unit, assenyalant el fet que no se'ls considera negres “autèntics”. En aquest estudi, l'anomenem doble perquè, tot i que normalment el concepte s'apliqui posant el focus a la població minoritària, identifiquem també un rebuig per part de la població majoritària. D'aquesta manera, **“doble” ens permet al·ludir al rebuig duplicat que poden sentir els descendents de parelles mixtes per part de la població d'origen d'ambdós progenitors.**

Aquest procés d'alterització i hostilitat cap a l'individu mixt opera a partir de marcadors de visibilitat associats a la categoria de “raça”. La mixticitat, com a frontissa entre la gamma “blanca” i la “negra” sovint es tradueix en una no-identificació, un no-pertànyer enlloc, o ocupar el lloc del no-ser en l'argot fanonià. Les següents narratives exemplifiquen aquest fet:

“No ets negra però tampoc ets blanca i no ets de cap lloc” (Judith, Senegal-Espanya, 16 anys).

“Ets la negra blanca i la blanca negra”, sempre se m’ha repetit molt aquest comentari. “Ets negra però en el fons no ho ets”. I s’ha reproduït tant d’una banda com de l’altra” (Victòria, Senegal-Espanya, 23 anys).

“A la [Maria] no sabem on posar-la. Sí, està amb nosaltres però el seu pare és de fora” (Maria, Congo-Espanya, 25 anys).

Soc molt negra per ser blanca i molt blanca per ser negra. Llavors estic al mig i pateixo racisme d'un costat que és el blanc i pateixo la reacció per la part negra perquè evidentment tinc més privilegis que una persona més negra que jo. Jo ho veig un inconvenient perquè els negres no em veuen com a negra, em veuen com a blanca, i els blancs no em veuen com a blanca, em veuen com a negra. Llavors, clar, estàs en plan de "bueno, què passa aquí? què faig?" I t'intentés emmotllar com sigui (Sara, Brasil-Colòmbia, 22 anys).

En el transcurs de la investigació l'expressió "ni d'aquí ni d'allà" es repetia contínuament en al·lusions a la condició de mixticitat. En una ocasió, vaig anotar al meu Diari "la màxima que més es repeteix sempre és "ni d'aquí ni d'allà", és la insígnia d'aquesta recerca". Sobretot sorgia en els relats on es feia referència al xoc que havia suposat visitar el país d'origen del pare o mare immigrant i ser llegida en clau d'etnicitat com a "blanca" (*toubab*, *umuzungu*⁷⁶, *blanquita*...). En aquests contextos el no sentir-se part d'enlloc adquiria un significat rotund, ja que prèviament havia existit l'expectativa o esperança de ser reconegut com a part del grup al país d'origen del pare o mare immigrant, encaixant així amb el perfil no-autòcton que se'ls hi atribueix des de la població majoritària. El cas de la Victòria va ser especialment interessant en aquest sentit ja que durant el període en què realitzàvem les sessions d'història de vida va viatjar a Senegal, el país d'origen del seu pare. A la primera sessió després del viatge vam tractar en profunditat aquest tema. La hostilitat horitzontal en aquest cas operava a través de categories ètnic-racials (*tubago*), la llengua, la religió i la filiació de parentiu (patrilíneal):

"És que, com pot ser que tinguis la filla *tubago* que no parla ni l'idioma ni és musulmana? Això ho has fet molt malament". Li fotien com tota la responsabilitat, tota la bronca. Com que ell és l'home tot el pes recau en ell perquè jo hauria de ser musulmana perquè el meu pare ho és i hauria de saber l'idioma perquè el meu pare parla aquell idioma (Victòria, Senegal-Espanya, 23 anys).

Tanmateix en el seu cas no era la primera vegada que era considerada com a "blanca" ja que una part del seu context quotidià sovint la considera com a tal. Es tracta d'un dels seus cercles d'amistats conformat per nois i noies els pares dels quals o bé ells mateixos provenen de països de l'Àfrica subsahariana i resideixen a Mataró. La puntualització de que "sovint" la consideren blanca és important perquè ens informa del caràcter dinàmic, ambivalent i fluctuant de l'alterització. D'una banda hem fet referència a la hostilitat horitzontal que equival a una forma d'alterització que rebutja i per tant, d'alguna manera, exclou. No obstant, no podem caure en l'error de fer "fotografies estàtiques" d'aquests processos ja que com a tals estan subjectes als

⁷⁶ *Toubab* i *umuzungu* signifiquen persona blanca/occidental a l'Àfrica subsahariana i en l'idioma kizuaire, respectivament. L'idioma kizuaire correspon a l'idioma que comparteixen les regions de la República Democràtica del Congo, Burundi, Uganda, Ruanda i Tanzània.

contextos i, per tant, són canviants. Com assenyala Giliberti (2013, 2018) aquests processos tenen una relació directa amb l'espai social en el que els actors s'observen i són observats així com en el moment històric-social. Seguint amb la narrativa de la Victòria, la identificació que la col·locava sovint al lloc *altre* com a blanca per part del seu cercle d'amics de Mataró, es transforma en un *formar part del grup* quan es produeix la disjuntiva exclouent de formar part "o bé d'una banda o bé de l'altra" entre els cercles més pròxims. És a dir, si considerar-la blanca significava incloure-la al conjunt de la població majoritària, era preferible considerar-la negra. Premissa que es produeix també a "l'altra banda": "[fent referència als seus cercles d'amistats] normalment els blancs m'ubiquen cap a la seva banda i els negres intenten ubicar-me cap a la seva". Veiem, doncs, que l'ambivalència és una constant que fluctua de la doble hostilitat horitzontal fins a l'acceptació i inclusió en funció del context.

A partir del cas de la Victòria (que va ser el primer) vam seguir indagant en aquesta qüestió ja que ens adonàvem que, en la **correlació entre la identificació externa i el sentit de pertinença, el nivell de proximitat i intimitat de les relacions** hi podia jugar un paper clau.

Espais, vincles i (no)sentit de pertinença

Tot i que la màxima que més es repetia en relació al (no)sentit de pertinença era la de "ni d'aquí ni d'allà", havíem identificat una possible correlació directament proporcional entre la proximitat i intimitat dels vincles relacionals i la no-alterització. En aquest sentit, aplicar tècniques que incloguessin informació referent als espais i als vincles relacionals (els Relief Map o el Mapa de relacions socials) ens permetia aprofundir en aquesta qüestió.

El Relief Map i el Mapa de relacions socials són tècniques que es complementen. Si bé la fotografia que s'obté del Relief Map afavoreix una narrativa de l'experiència molt il·lustrativa en clau de relacions i la seva repercussió en processos d'inclusió o exclusió, el Mapa de relacions socials permet indagar en profunditat en els vincles relacionals i els entorns d'on provenen. D'aquesta manera, les narratives obtingudes d'aquestes tècniques ens proporcionen informació molt útil sobre com els vincles que les participants mantenen amb el seu entorn condicionen les seves experiències amb la mixticitat i el sentit de pertinença.

L'anàlisi de les narratives referents a aquestes dues tècniques reafirma aquesta correlació posant de relleu certs elements que totes les narratives tenen en comú. Pel que fa a un sentit de pertinença vinculat a l'etnicitat, l'espai domèstic es converteix, tant per l'entorn com pels vincles que hi tenen lloc, en un espai de font de benestar, un espai on no es produeix cap mena d'alterització basada en categories racials. En aquest sentit i en l'argot dels Relief Maps, l'espai

domèstic actua com un lloc de relleu, és a dir, com espai compensatori pels malestars que experimenten en altres espais per l'etnicitat (espai públic, centres educatius, espais d'oci). La informació recollida a través de la tècnica dels Mapes de relacions socials apuntava cap aquesta mateixa línia: la casa com un espai de refugi i confort on l'autoestima vinculada a la identitat i a sentir-se part d'un grup no trontollava com sí que ho feia en altres contextos. A més, però, el Mapa de relacions socials permetia desgranar nous espais que no apareixien al Relief Map i assenyalar així nous matisos importants. Per exemple, als Relief Maps s'hi representava l'espai dels centres educatius valorant-los com espais homogenis. En la majoria dels casos, l'eix de l'etnicitat assolía graus alts de malestar en aquests espais. Tanmateix, a través del Mapa de relacions socials, a l'aprofundir en el tipus de vincles i les persones amb qui els mantenien, obteníem, filant més prim, nous espais que ens permetien nous matisos. Seguint amb l'exemple dels centres educatius, de forma homogènia eren valorats com espais fonts de malestar en termes de discriminació i racisme, però alhora, les participants hi identificaven espais de benestar –que per contrast amb el malestar general suposaven espais d'alleujament– a través dels vincles pròxims amb les seves amistats (p. ex. l'espai del pati). En la mateixa línia que l'espai domèstic, les participants es referien a aquests vincles i aquests espais com llocs de refugi on no se sentien *l'altra*.

Arribades a aquest punt és interessant aturar-nos i prestar atenció a un assumpte que és rellevant en tota aquesta qüestió, el racisme daltònic (*color-blind racism*) (Bonilla-Silva, 2013). Les narratives, en aquest cas dels cercles pròxims de les participants, al·ludeixen la retòrica pròpia del racisme daltònic ja que reconeixen “no veure’ls-hi el color”, no veure-les com altres persones amb qui comparteixen marcadors de visibilitat associats a l’afrodescendència com el color de pell o el cabell. I, consegüentment, les veuen i tracten com a iguals. En definitiva, la visibilitat com a criteri d’atribució de graus d’humanitat (Fanon, 2009 [1952]); Walker, 1983; Dal Lago, 2000). Aquesta qüestió és summament important ja que demostra com **socialment perviuen certes categoritzacions i percepcions associades a la ficció de la “raça” que són font de desigualtat**, qüestió que reprendrem al pròxim apartat.

Seguint amb l’anàlisi dels vincles relacionals en connexió amb els espais i la seva repercussió en experiències més limitadores o més inclusives de la mixticitat, assenyalem el que tot just ressegueix el punt de partida d’una possible nova línia de recerca. Es tracta de la repercussió de la geografia de l’entorn (copsada per les dicotomies de poble-ciutat) en els processos de racialització atribuïts externament. És a dir, i per enllaçar-ho amb la perspectiva daltònica, com la socialització en un entorn més rural o més urbà pot condicionar la capacitat de “veure el color” i, consegüentment, el tracte rebut en base al principi del colorisme.

Les narratives de les participants que s'havien criat en entorns demogràficament més petits descrivien experiències molt semblants pel que fa a la seva relació amb la condició de mixticitat afrodescendent. Tant la Clara com la Roser han nascut i s'han criat en pobles d'entre 5.000 i 8.000 habitants. Les dues coincideixen al reconèixer que els respectius entorns han sigut molt positius a l'hora de conformar-se una identitat positiva en relació a la mixticitat afrodescendent perquè en general no s'assenyalava la diferència "érem tots iguals" (Clara, Espanya-República Dominicana, 19 anys). Tanmateix, el matís de "en general" és important perquè, tot i que els relats de la socialització a un entorn de poble assenyalen una certa percepció daltònica, la categorització racialitzant persisteix latentment, activant-se en moments puntuals:

T'he dit que a l'escola no em va passar mai res i sí que és veritat que quan feia p-5 un nen a l'hora del pati em va dir "negra". I això em va... De fet és l'única vegada que algú m'ha dit "negra" així en plan insult. Sí, sí que hi ha aquell moment en què algú et fa diferent (Roser, Guinea Equatorial-Espanya, 40 anys).

Un altre element que compartien aquests relats era el descobriment i la incomoditat de ser percebudes i col·locades al lloc *altre* al sortir d'aquest entorn segur que era el poble. Com assenyala Sayad (2010) el racisme s'activa quan se surt del cercle íntim ètnic-nacional-familiar.

[Entrenador]: "[Clara], tú corres". I em vaig quedar així i vaig dir "¿cómo que corro?" I em va dir "tú solos puedes correr". I dic "la pelota la tengo que botar o algo, ¿puedo tirar?" "No, no, tú solo puedes correr". I dic "¿por?" I em diu "porque eres negra y eres la que más corre" (...) I llavors l'entrenador va contagiar a les jugadores i al principi sí que em sobtava quan em deien "negra" (Clara, Espanya-República Dominicana, 19 anys).

És cert que al poble m'hi sento molt bé, o sigui és el meu entorn, és on em sento bé. Hi va haver una diferència, o sigui, vaig notar un canvi de quan, de viure aquí tota la vida a moure'm, a sortir d'aquí. No ho sé, al principi les primeres vegades que em deien "parles molt bé el català", això em sobtava. Bueno és això quan algú et marca la diferència, no m'havia passat mai. I al principi sí que em va sobtar. O que se't dirigeixin en castellà quan notes que té un accent català que és massa (Roser, Guinea Equatorial-Espanya, 40 anys).

Expressions com les que utilitza la Roser "algú et fa diferent", "et marca la diferència" són molt significatives ja que reten compte del marcador de diferència, en aquest cas basat en la visibilitat d'una categoria racialitzant que alteritza i que suposa, com veurem en el següent apartat, el punt de partida de la discriminació i estigmatització racistes.

Amb tot, en aquesta anàlisi que pren **la geografia de l'entorn com a element condicionant** és important tenir en compte el context històric del projecte migratori del/la progenitor/a migrant (la dècada de finals dels 60, en el cas de la Roser, i la dècada dels 80, en el cas de la Clara) i les conseqüents percepcions de la migració per part de la societat receptora en aquella època. Si bé

als entorns de poble l'arribada de migrants provinents dels sud global constituïa sovint una situació inèdita i sense precedents, als entorns urbans el contacte amb aquesta migració era més comuna. Amb tot, el fet de ser les primeres i úniques persones negres als seus pobles, respectivament, els atorgava cert avantatge al no ser percebudes des de l'òptica de "massa d'immigració" com sí que podia succeir en contextos urbans on el volum de població migrada era més alt, o a partir de la dècada dels 2000 amb la globalització de la migració. Com explica la Roser, "no hem tingut cap problema. Jo crec que el meu pare tampoc. Probablement tenen més problemes les persones que viuen aquí a [nom del poble] ara, els que arriben ara" (Roser, Guinea Equatorial-Espanya, 40 anys).

Com assenyala Song (2003), la identificació o encasellament a la que els altres ens sotmeten repercuteix significativament en l'auto-percepció. Així ho constata la relació que les participants descrivien amb l'entorn i els tipus de vincles que hi establien on identifiquem que la mirada externa i l'assignació identitària que se'n deriva no només afecta al sentit de (no)pertinença, sinó que també té repercussions molt significatives en la construcció identitària pròpia (auto-identificació, auto-imatge, autoestima...). Una (auto)identitat/identificació que, com avançàvem a l'inici d'aquest apartat, navega per l'ambivalència.

En aquest sentit, un altre patró comú a tots els relats era el reconeixement d'una trajectòria que partia de l'auto-rebuig en temps passats a l'auto-acceptació amb el pas del temps pel que fa aquells elements o marcadors de visibilitat racialitzants (color de pell, cabell, cognom...). Podem resseguir, doncs, una clara trajectòria de la mixticitat com a experiència que va del rebuig a la resignificació.

Jo de petita no volia ser morena, volia ser blanca i no prenia el sol per ser més blanca, ara m'estic tot el dia al sol per estar més morena (...) ara quan me trec les trenes és com afro libre i que surti lo que surti. Ara m'he tornat més natural, més jo mateixa (Sara, Brasil-Colòmbia, 22 anys).

Quan era petita sobretot pensava "ojalà haver nascut blanca, seria tot més fàcil" (Judith, Senegal-Espanya, 16 anys).

Tot va començar cap al començament de l'adolescència que és quan vaig creure que amb el cabell llis em veuria més atractiva fins que va arribar un punt en el que no podia sortir al carrer sense el cabell llis. Anava a la perruqueria quasi cada setmana durant cinc anys aproximadament. Va ser un infern, no m'acceptava a mi mateixa, odiava el meu cabell i com que veia que les noies que el tenien com jo ho feien, ho repetia. Va arribar un punt en el qual em vaig cansar. Allisar-me'l me'l va espatllar i per mi suposava una pèrdua de temps. Llavors d'un dia per l'altre vaig començar a seguir comptes d'Instagram on veia noies que havien fet el canvi conegut com el *Big*

*Chop*⁷⁷ i vaig decidir tallar-me tot el que tenia espatllat. Va ser la millor decisió de la meua vida, em sentia diferent, nova, una altra persona havia fluit en mi (Anna, Espanya-República Dominicana, 19 anys).

Em preguntava si realment una persona blanca s'està sentint com m'estic sentint jo ara mateix. Perquè és que no crec que sigui diferent, vull dir, jo no m'estic veient diferent, simplement més melanina, punto. Pel color de pell me rallé muchísimo i va ser com de les èpoques que vaig detestar una mica bastant el meu color de pell (...) Amb els cabells pensava "vale, cabells arrissats, la meua amiga [nom de l'amiga] també els té arrissats, per què no li toquen els seus rínxols i m'estan tocant el meu afro? No ho entenc, no ho entenc". No ho entenia i em feia ràbia. I ho vaig arribar a detestar. Fins que vaig fer el clic. Aquí dono les gràcies que els meus pares tractessin sèriament això amb mi (...) Ara penso que soy como más doradita y me encanta (riures), m'agrada molt (Maria, Congo-Espanya, 25 anys).

Al darrer apartat tornarem a aquesta qüestió per desgranar en profunditat de quina manera l'estigma pot acabar-se convertint en emblema com a estratègia per fer front a certes formes de discriminació.

Reiterem, un cop més, que de tot allò vinculat amb el projecte identitari no en podem fer "fotografies estàtiques". Per això sempre es parla de la *deriva identitària*, ja que la identitat, com a procés en constant transformació, mai arriba a cap port. Així doncs, tot i que les narratives dels set estudis de cas comparteixin una experiència similar pel que fa a la reconciliació i acceptació de la seva herència mixta, en cap cas és el punt i final. De fet la complexitat i els matisos sempre s'imposen per davant dels patrons. Ho exemplifica el cas de l'Anna qui, tot i reconèixer una evolució positiva pel que fa a la seva relació amb el cabell afro i el color de pell, insistia en què "encara quedava molt camí per recórrer" i que l'autoestima, en aquest sentit, no seguia una linealitat sinó més aviat cicles. A través de l'escriptura íntima, tot fent una anàlisi del present reconeixia que:

Sempre he odiat posar-me més morena per tal que no hi hagués tanta diferència entre la pell blanca i la meua, ja que quan més fosc ets més et qüestionen la teua nacionalitat. Sempre m'he posat molta crema, protecció cinquanta i quan vaig a la platja sempre em poso a l'ombra, perquè tot i que sembli que ho faig per motius estètics, té un rerefons i és que vull semblar el menys de fora possible. Avui en dia encara ho faig i malauradament ho seguiré fent com a conseqüència de microracismes que he patit al llarg de la meua vida.

⁷⁷ El *Big Chop* que podríem traduir com "el gran tall" fa referència al tall de cabells que s'empren amb l'objectiu d'anul·lar els efectes químics de les tècniques i tractaments aplicats amb l'objectiu de modificar els rissos generalment associats al cabell afro. És el punt d'inflexió de la transició cap al cabell natural.

L'ambivalència, doncs, es fa present en múltiples desencaixos que tenen lloc en diversos espais i a través dels vincles relacionals que han conformat els principals entorns de socialització de les participants. Indubtablement l'etnicitat (definida a partir dels marcadors de diferència racialitzants) juga un paper determinant com a modelador de l'experiència identitària, tal i com s'ha argumentat. Tanmateix, des d'una perspectiva interseccional no podem deixar de tenir en compte altres eixos que també configuren la mixticitat com a experiència. Sense tenir en compte altres eixos interseccionals la lectura de la mixticitat seria del tot esbiaixada, fictícia. Recordem que l'exercici de desgranar l'experiència de la mixticitat en eixos interseccionals correspon a un exercici d'abstracció, una estratègia analítica per il·lustrar que tota experiència està travessada per diversos eixos estructurals (Collins, 1990; Rodó-Zárata, 2021). Identifiquem, doncs, quins altres eixos constitueixen, juntament amb l'etnicitat, l'experiència de la mixticitat de les participants.

Desencaixos interseccionals i auto-identificacions ambivalents: del *passing* a l'estigma i entremig el comodí

El concepte dels desencaixos interseccionals sorgeix de la mà de Rodó-Zárata (2021) per explicar els desajustos que es produeixen quan els cossos no encaixen a un determinat lloc degut a algun(s) eix(os). Concretament posa l'èmfasi en la capacitat que tenen aquests desencaixos de conscienciar sobre la desigualtat i l'opressió, per això sempre que s'hi refereix hi afegeix l'adjectiu de "productius" (p. 69). Aquesta característica de productivitat en un sentit d'agència la reprendrem més endavant. Ara per ara ens centrem específicament en el desencaix produït pel creuament de certs eixos en determinats espais i la seva repercussió en les auto-percepcions vinculades a l'ambivalència.

Les narratives referents als desencaixos interseccionals s'han recollit sobretot a partir de la tècnica dels Relief Maps. El format visual i el potencial reflexiu d'aquesta tècnica faciliten la identificació d'aquest tipus de desencaixos, i afavoreixen relats rics que descriuen les percepcions i experiències al respecte. En aquest sentit, els Relief Maps permeten lectures gairebé infinites sobre les diferents interseccions entre eixos i les seves connexions amb els llocs, tanmateix, seleccionem aquelles que es relacionen més estretament amb el fil conductor d'aquesta discussió. Alhora, l'anàlisi dels desencaixos interseccionals s'extrapola més enllà de les narratives dels Relief Maps, ja que també trobem referències a aquest tipus de desencaixos en relats construïts a partir d'altres tècniques.

Per la seva connexió amb l'opressió, els desencaixos interseccionals es troben directament relacionats amb els malestars sistèmics i sistemàtics, és a dir, "aquells malestars que estan relacionats amb posicions d'opressió en algun sistema i/o que es donen de manera recurrent en

els llocs de la vida quotidiana" (Rodó-Zárate, 2021, p. 107). L'etnicitat, tal i com hem anat argumentant, apareix –i és relatat– en els Relief Maps de les participants com un eix font de malestar sistèmic en la majoria d'espais, sobretot a l'espai públic i als centres educatius. No obstant, per fer una lectura més aproximada és imprescindible que l'anàlisi d'aquests desencaixos no s'articuli únicament en singular a través de l'etnicitat i inclogui també altres variables, és a dir, altres eixos i els nous desencaixos que se'n deriven.

Un dels relats que millor il·lustra l'ambivalència prové de la Sara (Brasil-Colòmbia, 22 anys) i de la seva descripció de l'espai públic com un espai ambivalent on els malestars (sistèmics/sistemàtics) i benestars (d'alleujament) s'entrecreuen, activen i desactiven en funció de diversos factors. Tal i com relata la Sara durant l'elaboració del Relief Map, l'etnicitat, quan és compartida, es converteix en font de benestar ("és com un consol, empatia") a l'espai públic perquè contrasta amb la hostilitat que hi acostuma a sentir. És a dir, a l'espai públic, d'una banda percep la etnicitat com un malestar sistèmic/sistemàtic, però d'altra banda, aquest es converteix en un lloc on hi sent benestar d'alleujament quan hi estableix "vincles còmplices" amb persones amb qui comparteix elements d'etnicitat:

Quan veus a una persona que també és negra dius "hòstia..." Llavors el que moltes vegades fem és apropar-nos i llavors comences a tenir una conversació i ja fas una amistat vulguis o no. O a vegades simplement vas pel carrer i te saluda. Et saludes amb la gent "Ei nen" perquè no sé com es diuen. Coses de negres (riures) (Sara, Brasil-Colòmbia, 22 anys).

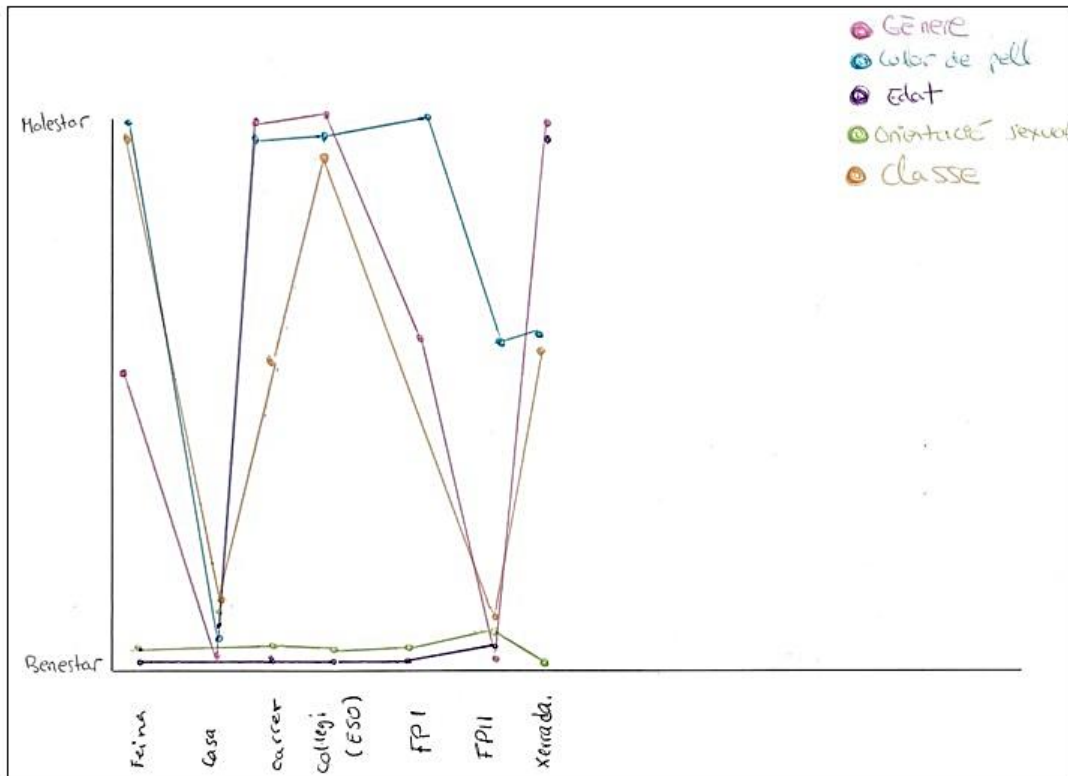
Tanmateix a l'equació també hi entra en joc l'eix del gènere que, segons explica la Sara, pot suposar un malestar sistèmic/sistemàtic des d'una lectura clàssica dels espais en clau de gènere (Pateman, 1983). És a dir, l'espai públic com un espai de poder masculí amb un fort component de cosificació del cos femení, constitueix un espai d'evident malestar sistèmic/sistemàtic que es veu agreujat quan l'entramat interseccional està articulat també per l'eix de l'edat (jove) i el component d'exotització i d'hipersexualització del cos femení negre (Nagel, 2003; Collins, 1990)⁷⁸ descrit per la Sara com "un imaginari compartit que veu els nostres cossos, els cossos negres, com més accessibles":

[Referint-se a un conciutadà amb el que *a priori* hagués pogut sentir benestar d'alleujament per compartir condició de minoria ètnica racialitzada] Que la teva gent també et tracti malament et fa sentir insegura. Em va parar, acostumada a que em parin per ella [la seva gossa] i "oh, que guapa, que guapa! La puc tocar?" I jo li vaig dir "vale". I lo típic que fa la gent, no? Li toquen el cap i ja està. En aquell moment li va tocar el cap, però a mi em va tocar també, o sigui em va tocar el pit. Em vaig sentir

⁷⁸ Per a un aprofundiment de la representació dels cossos femenins negres i "birracials" en termes d'hipersexualització vegeu hooks (1997). Sobre prejudicis i estereotips envers la sexualitat negra, vegeu també Rodríguez-García (2004, p. 39-45 i 131-144).

molt incòmoda i em vaig tirar cap enrere per desempallegar-me'n. I ell "oh, però com et dius?" I jo "deixa'm passar, sisplau". I ell "oh, és que vull una novia com tu". I jo "jo ja tinc novio, deixa'm passar. No t'ho torno a dir més" (Sara, Brasil-Colòmbia, 22 anys).

Figura 11. Relief Map elaborat per la Sara

Aquests desencaixos es tradueixen, com descrivia la Sara, en "decepció". Una decepció que repercuteix negativament en el seu anhel d'establir certes aliances i complicitats: es debilita i torna confusa la seva identificació amb el panafricanisme (moviment en què basa bona part de la seva auto-identificació) i al seu lloc augmenten "el neguit i el recel al carrer" que ja de per si constitueix un espai hostil (Figura 11).

El relat de la Clara també constitueix un exemple molt esclareidor pel que fa al prisma tan camaleònic a través del qual podem analitzar la repercussió que tenen les experiències dels(als) llocs en els processos identitaris. Fins i tot el lloc de relleu (alleujament) per excel·lència, l'espai domèstic, pot ser llegit com espai d'interseccions controvertides, ja que alguns eixos poden ser valorats com a fonts de malestar sistèmic/sistemàtic. Per a la Clara la casa constitueix un espai d'opressió que li produeix un alt malestar en l'eix de la orientació sexual:

És per la meua mare, no accepta la meua orientació sexual [bisexual] però sí que la respecta, però la seva manera de respectar-la és no parlar del tema. A mi em causa molta incomoditat i sempre hi ha coses que m'he de callar. [Al conèixer la seva orientació sexual] crec que van ser tres setmanes, un mes, que ni em va mirar a la

cara, no em parlava. A partir d'aquell moment mai més he tornat a tocar aquest tema amb la meva mare. Alguna vegada he pensat en dir-li que tinc parella [una noia], però sempre em cago i em dic "no, millor no li diguis res" perquè no vull que em deixi de parlar un altre cop (Clara, Espanya-República Dominicana, 19 anys).

A les narratives dels Relief Maps de la Maria (Figura 12) i la Judith (Figura 13) també identifiquem l'espai domèstic i les relacions que hi tenen lloc com espais d'interseccions controvertides. En el cas de la Maria el malestar és causat per raó de gordofòbia: "em molesta molt que em facin comentaris com "no hauries de menjar tant", "aquesta roba... ¿no fa que se't marquin molt les cuixes?". Em molesten molt perquè jo no he decidit estar així (Maria, Congo-Espanya, 25 anys). I en el cas de la Judith són malestans causats per l'autoritarisme adultocentrista: "tu ets petita, així que calla", o per pressions estètiques que reflecteixen adultocentrisme (primera cita) i gordofòbia (segona cita):

Comentaris dels meus pares de "les nenes de la teva edat no haurien de vestir-se així". Saben que si em diuen algo se'm posa al cap i si surto estaré incòmode tot el dia i no m'ho tornaré a posar mai més.

La meva mare té molt complex amb les seves cames i jo sé que tindrè les mateixes cames que ella. Sempre m'havia sigut igual, jo em sentia bé així i m'era igual. Però ara el seu complex me l'ha passat a mi dient-me "no t'engreixis, vigila amb això que després et sentiràs malament".

(Judith, Senegal-Espanya, 16 anys).

Figura 12. Relief Map elaborat per la Maria

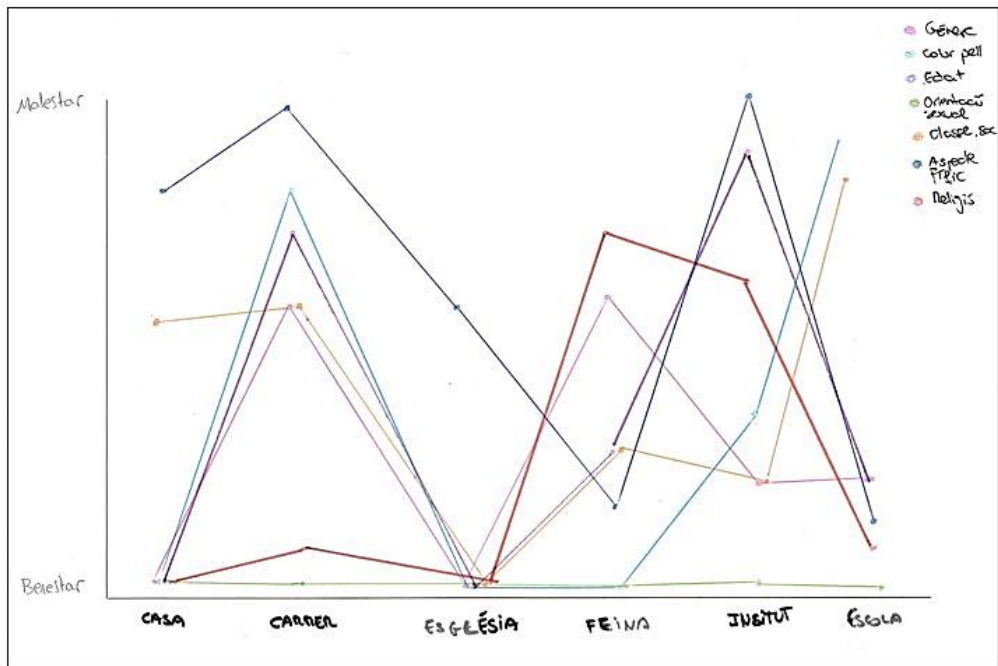
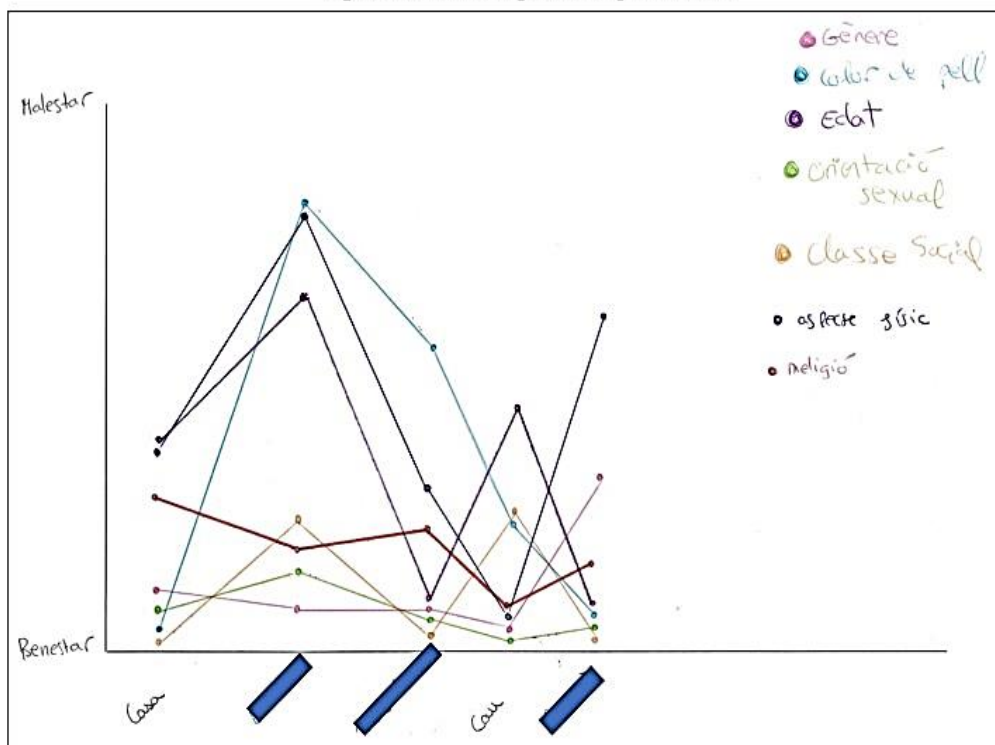

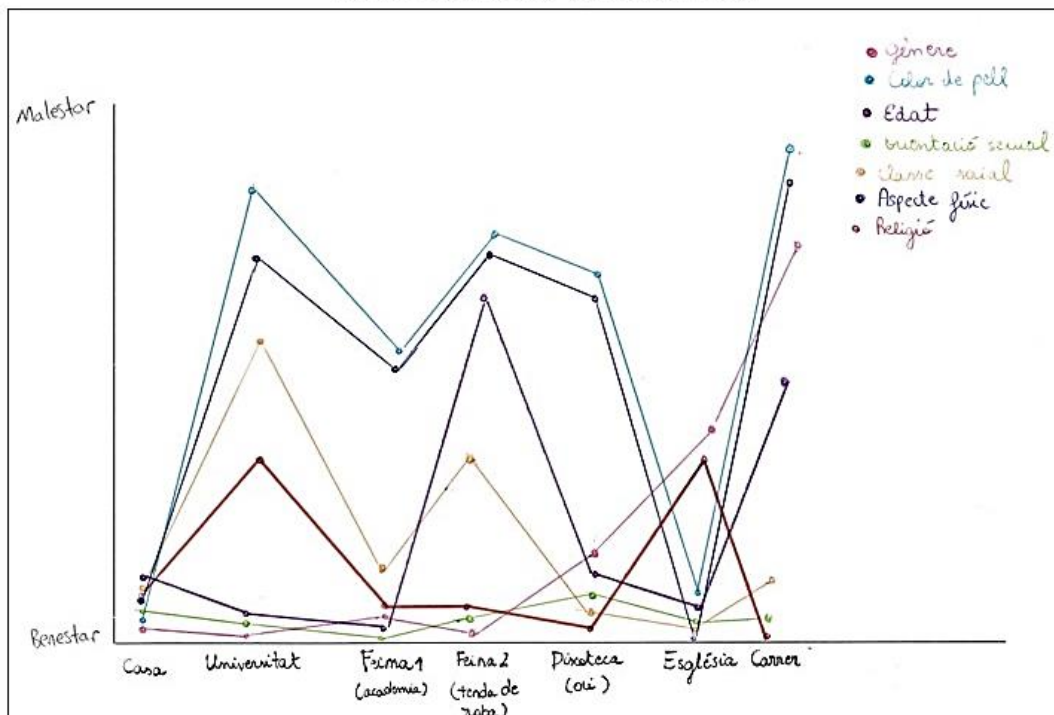
Figura 13. Relief Map elaborat per la Judith

Sense treure el focus en l'etnicitat, fixem-nos en l'eix de l'aspecte físic (recollit sols en alguns mapes, ja que va ser introduït a partir del tercer estudi de cas). Veiem com tant en el dibuix de la Maria i la Judith (Figures 12 i 13), com en el de l'Anna (a sota) (Figura 14) l'eix de l'aspecte físic segueix molt de prop el de l'etnicitat, fins i tot, com succeeix en el cas de la Maria, és representat com la font de més malestar. Si bé la relació entre els diferents eixos sempre és indissociable – recordem que el fet d'analitzar-los separatament respon a una estratègia analítica –, en el cas d'aquestes dues variables la relació de mútua constitució és més que evident. En aquest cas, l'exercici d'abstracció de pensar-les com a categories separades és especialment necessària per tal d'aconseguir una aproximació més acurada en l'anàlisi de la dimensió corporal. Una dimensió que, per l'enfocament que pren aquesta recerca, adquireix amb una càrrega simbòlica molt significativa. D'aquesta manera podem copsar específicament com els elements corporals no-racialitzants s'entrecreuen amb els elements racialitzants i els consegüents resultats en les percepcions de l'experiència. Com podem veure en el Relief Map elaborat per l'Anna, ambdós eixos ressegueixen un recorregut pràcticament idèntic pel que fa a les valoracions emocionals de cada lloc i les experiències que hi associa:

Pel color de pell i l'aspecte físic no em sento identificada amb ningú. Ser a tot arreu la única noia racialitzada em fa sentir diferent. Són sensacions meves, però ho sento així i em fa sentir malestar (Anna, Espanya-República Dominicana, 19 anys).

Figura 14. Relief Map elaborat per l'Anna

Els desencaixos ocasionats per l'aspecte físic en co-constitució amb l'etnicitat il·lustren el sentit de no-pertinença que descrivíem a l'inici d'aquest apartat. Concretament ocasionat pel fet de no poder-se sentir identificada amb ningú, "ser la única" i sentir que el seu cos no encaixa en certs espais. Com podem llegir a la cita, l'Anna basa aquests malestars en "sensacions". Aquest aspecte és summament significatiu i ens permet abordar una qüestió molt important. En el transcurs de les sessions l'Anna posava molt l'accent en les sensacions, sovint en forma de disculpa al no poder justificar els malestars amb fets o situacions concretes. Aquest detall anecdòtic ens permet posar el focus en la dimensió psicològica del racisme, una dimensió que pren molta importància en les experiències de discriminació però que tanmateix sovint s'infravalora o fins i tot es menysprea. Considerem que les sensacions són fonamentals en l'anàlisi del racisme perquè són precisament dimensions invisibles com la psicològica les més "perilloses", ja que passen inadvertides i, per tant, poden ser utilitzades políticament per subestimar les reivindicacions que assenyalen racismes quotidians.

Seguint amb l'eix de l'aspecte físic, en el cas de la Maria, les narratives recollides al llarg de les sessions indiquen que aquest eix constitueix un condicionant clau, "una llosa" en les seves experiències. Altre cop la connexió gairebé indissociable entre l'eix de l'etnicitat i el de l'aspecte físic es feia molt present en les sessions amb la Maria. Molt sovint reflexionava sobre la incapacitat de "separar una cosa de l'altra". Si bé en el seu cas la gordofòbia constitueix el vector principal a través del qual s'articula la opressió per l'eix de l'aspecte físic, la condició de co-constitució amb altres eixos interseccionals (com l'etnicitat o el gènere) ho complica tot més: "mai sé si al carrer em miren perquè soc gorda, perquè soc negra o per les dues coses (...) A més a més al carrer, pel simple fet de ser dona, no estàs mai segura".

Novament, tal i com succeïa amb l'espai domèstic, alguns d'aquests espais on tenen lloc desencaixos en algun(s) eix(os) es converteixen en espais d'interseccions controvertides, ja que per una banda poden suposar font de malestar sistèmic/sistemàtic, però per una altra banda poden actuar com espais d'alleujament. En aquest sentit, i recuperant dos mapes que tenen en comú el mateix espai (el mapa de la Maria i el de l'Anna) (Figures 12 i 14, respectivament), trobem que l'església per una banda actua com un espai de refugi i alleujament respecte a les opressions experimentades en altres espais, però alhora proveeix malestar en alguns dels eixos. Seguint amb el fil de la gordofòbia, la Maria feia referència a aquesta ambivalència de l'església de la següent manera:

Per molt que siguin cristians no són perfectes, òbviament. He hagut de rebre comentaris com "t'has engreixat una mica". T'ho diuen amb tot l'amor del món però no fa falta (...) Tant la meva família com els meus amics [de l'església] són les persones que més em poden desestabilitzar psicològicament, però total, total, total (Maria, Congo-Espanya, 25 anys).

Recuperant les narratives sobre la dissociació identitària de no sentir-se "ni d'aquí ni d'allà" i desgranant-les des de la perspectiva dels desencaixos interseccionals, identifiquem que la classe social també hi és present. En la dissociació que sentien les participants al ser llegides com a *altres* tant al context autòcton com al país del pare o mare immigrant la classe social hi pren part com element inherent als pressupòsits etnicistes que vinculen categories racials amb estatus. Concretament aquells casos en què havia tingut lloc un viatge al país del pare/mare immigrant força recent (Victòria i Judith), les participants relataven desencaixos amb les categories racials que se'ls hi atribuïen les quals comportaven categories d'estatus i classe social. En tots els casos les associacions seguien el mateix patró: als països del pare o mare immigrant s'associava la categoria racial de "blanc" amb classe social pròspera, fet que contrasta amb l'associació que experimenten aquí quan se'ls hi atribueixen categories racials de negritud vinculades a la pobresa. En definitiva, l'etnicitat articulada per categories racials (p. ex. *tubago* o negra) modifica les percepcions de la classe social.

A l'entorn del meu pare jo era considerada *tubago*. El fet de que tinguis una part d'aquí és com que et dona un privilegi. Per exemple, em puc ficar a la Mesquita a la part dels homes i ningú em dirà res. Però en canvi amb les dones d'allà això és impensable. I penso que encara que, per exemple, una noia negra que s'ha criat aquí [occident] com per exemple alguna de les meves amigues amb els seus pares immigrants, si es vol ficar a la part dels homes a la Mezquita o si vol anar a una reunió d'homes, jo crec que li posarien molt difícil, encara que s'hagués criat aquí [occident]. Ells són conscients de que al haver-te criat aquí a occident amb algú occidental en aquest cas doncs fa que no vegis les coses com ells i aleshores doncs et deixen accedir. És com un comodín. Si fos el pilla-pilla seria com sucre (riures) (Victòria, Senegal-Espanya, 23 anys).

Ara amb el tema dels refugiats i tot això sempre em pregunten si el meu pare va venir amb patera (...) Aprofiten el color de pell per parlar sobre la meva situació econòmica, que si dec ser pobra o no. A l'escola notes com moltes vegades relacionen directament el fet ser negra amb què hauria de tenir un nivell baix en cultura o en general. O lo de "ets molt llesta per ser de fora" o "ets molt llesta per ser negra". Crec que són coses que no diuen per fer mal, és ignorància (Judith, Senegal-Espanya, 16 anys).

Una vegada identificats els eixos i punts controvertits és convenient posar el focus en els significats i els usos que en fan les participants. Amb tot, la manera en què habiten tot aquest conjunt d'ambivalències ens permet seguir indagant en la relació que mantenen les participants amb la mixticitat. Segons el lloc que ocupen dins del contínuum ambivalent diferenciem entre les experiències de *passing* i les d'estigma i, entremig, hi trobem el "comodí" (com expressava la Victòria). Més endavant, al darrer apartat, traslladarem el focus de com *habituen* aquests desencaixos a com *responen*: com s'hi enfronten, quines estratègies utilitzen per apaivagar-ne els efectes i, fins i tot en alguns casos, per resignificar els estigmes.

En primer lloc, hem anomenat experiències de *passing* aquelles que impliquen una consciència dels privilegis de la mixticitat. Els anomenem *passing* perquè en la mateixa línia en què ho fa aquest concepte, també volem posar l'accent al fet d'utilitzar conscientment certs atributs o elements en favor del privilegi. De l'anàlisi del conjunt de narratives deduïm que **el *passing* pot correspondre d'una banda a la condició de mixticitat en si, és a dir, la mixticitat com un valor positiu i de privilegi**. Com mostra aquest extracte de narrativa:

Vaig descobrir que per les beques [a l'estranger] això d'una família mixta va molt bé. Són molts punts perquè valoren que hagis conviscut amb més d'una cultura alhora. Creuen que tens un nivell d'adaptació més alt. A molta gent li van fer preguntes sobre la seva exposició oral i a mi no. A mi directament em van obrir el formulari i em van començar a preguntar sobre multiculturalitat, si creia que m'havia beneficiat i tal... I clar, això si te n'has d'anar a un altre país compta. I per exemple, ara fa poc que m'estava preparant per unes altres beques, quan les preguntes eren del rotllo "quin nivell d'adaptació a una altra cultura creus que tens?" jo pensava "ja està, això ja ho tinc" (Judith, Senegal-Espanya, 16 anys).

O bé, d'altra banda, correspondre a un *passing* configurat per elements etnicistes socialment no associats a la racialització (Ginsberg, 1996) com poden ser l'ús de l'idioma autòcton, un determinat accent o el dret a la ciutadania. En clau d'integració aquest tipus d'experiències es relacionen directament amb processos d'inclusió. Els següents extractes reflecteixen aquesta idea atribuint al català aquest valor o marcador de prestigi:

Molta gent se ficava amb mi perquè no parlava català. O sigui el primer mes me'n recordo "és que no parles català, no pots venir amb naltros perquè no parles català". Dic "vale, tranquil·la, ja ho solucionarem". Tres mesos i ja parlava, ja tenia el "pase" (Sara, Brasil-Colòmbia, 22 anys).

Noto clarament com la relació canvia quan ja em fan d'aquí per parlar català (...) Recordo que de petita no contestava si em parlaven amb castellà perquè sabia que si parlava català em tractarien com d'aquí (Anna, Espanya-República Dominicana, 19 anys).

El tema del dret a la ciutadania com a *passing* suscitava sempre moltes reflexions als espais de consciència, ja que eren trobades on hi confluïem dones amb trajectòries i orígens molt diversos. Els debats o reflexions solien girar entorn a la frivolitat que podia suposar tractar el racisme només des de la vessant de l'activisme estètic (Bela-Lobedde, 2018) i no tenir en compte la dimensió legislativa i la violència institucional que exerceix emparant-se en la Llei d'Estrangeria, la qual denega sistemàticament el dret a la ciutadania a moltes persones. És a dir, més enllà dels marcadors de visibilitat associats a categories racials, els processos d'exclusió també es produeixen des de nivells institucionals. Per tant, "estar en regla" en aquest nivell està relacionat amb una forma de *passing*.

En segon lloc, les experiències d'estigma, a diferència de les de *passing*, estan directament relacionades amb processos d'exclusió que contribueixen, tal i com hem anat veient, a la dissociació identitària i al no-sentit de pertinença. En aquest cas fonaments etnicistes racialitzants com el color de pell o l'origen del pare o mare immigrant es converteixen en elements condicionants molt rellevants, com mostren les següents narratives:

[Explicant una experiència que li havia succeït al seu germà] Un dia un senyor li va dir "és impossible que siguis nascut aquí però parles molt bé el català". I ell li va contestar que era nascut aquí, que havia nascut a l'hospital de Vic. I el senyor que no, que no, que era impossible. No s'ho va creure (Roser, Guinea Equatorial-Espanya, 40 anys).

Quan vaig amb el meu pare ningú dubta de que és el meu pare. Ara bé, quan vaig amb la meva mare tothom dona per fer que soc adoptada⁷⁹ (Judith, Senegal-Espanya, 16 anys).

Anant a comprar amb la meva mare em passa tot sovint. A ella li parlen en català i a mi en castellà. Responc en català però segueixen en castellà. Mira, de fet fa poc ens va passar i jo segons tingui el dia... Li vaig dir "em pots parlar en català perquè soc catalana" i ella "no, no te preocupes si a mí no me hace nada". I dic "bueno, mira ¿sabe qué? Que voy a dejar esto aquí porque no voy a consumir nada". Y punto, y me voy. Jo sé que la meva mare ha arribat a passar vergonya i em diu "[Maria], un altre cop?" I jo "és que no mama, no i no, no em dona la gana" (Maria, Congo-Espanya, 25 anys).

La majoria de narratives desglossades en aquesta anàlisi correspon a aquest tipus d'experiències perquè l'etnicitat racialitzant hi és present com a element limitador que constreny les opcions identitàries. Al ser l'eix principal que vertebrava i guia aquesta discussió ja ens hem anat referint a aquesta qüestió al llarg d'aquest capítol. No obstant, a tall de síntesi, aquesta vegada ens hi referirem a partir d'un concepte d'Ahmed (2018) "estar permanentment en qüestió" (p. 163).

⁷⁹ Aquesta cita literal pertany a la Judith, tanmateix relats com aquests van sorgir també en altres participants. En els espais de consciència també s'havia tractat aquest tema ja que constituïa una experiència molt comuna entre noies filles de parelles mixtes.

Concepte que neix de l'*eterna pregunta*: d'on ets? Una pregunta d'alta càrrega simbòlica amb efectes limitadors tant pel projecte socialitzador com l'identitari. La Judit, la Roser i l'Anna ho exemplifiquen d'aquesta manera:

Estic farta de que sempre em preguntin d'on soc. Arriba un punt que ni jo mateixa ho sé. No sé si soc més d'aquí si soc més d'allà... Crec que seria més fàcil si fossin [pare i mare] els dos de fora o els dos d'aquí (Judith, Senegal-Espanya, 16 anys).

Sempre aquesta curiositat per saber i per ubicar-te. Quan et diuen "però tu d'on ets?" "De [nom del poble]". "No, vull dir... Bueno sí, però vull dir, vull dir..." I no s'atreixeixen. "Sí, d'aquí, ets d'aquí, però, però..." (Roser, Guinea Equatorial-Espanya, 40 anys).

M'han qüestionat tant d'on soc que he tardat en trobar-me. Ja que fa poc, menys d'un any, que començo a descobrir qui soc, d'on realment vinc, a acceptar els meus orígens i a trobar referents que m'ajudin sentir-me identificada (Anna, Espanya-República Dominicana, 19 anys).

Finalment, la figura del comodí, pel seu caràcter camaleònic i ambivalent, és la que ens permet il·lustrar millor la tesi que s'ha anat desenvolupant en aquesta primera part de la discussió dels resultats: que **les participants conceben i habiten la mixticitat des d'un prisma ambivalent**. El concepte va sorgir com a categoria i codi emergent en les narratives de la Victòria, qui concebia i descrivia la mixticitat com un "comodí" que a vegades podia utilitzar a favor seu, però que altres vegades "se't gira en contra". És a dir, **la mixticitat com un espai controvertit on es disputen els privilegis i els estigmes intrínsecs a la pròpia condició de mixticitat**. Més endavant, durant les sessions d'història de vida amb la Judith, en una ocasió va utilitzar el concepte de "limbo" (llindar) per a referir-se a la mixticitat, a com ella l'entenia genuïnament i "no com els altres em fan sentir". Un llindar que remet en part a la màxima "ni d'aquí ni d'allà": "sento que [la mixticitat] és una espècie de limbo que no encaixa enlloc amb avantatges i inconvenients". Aquesta noció de la mixticitat com a llindar remet a la idea de comodí que expressava la Victòria en el sentit que ambdós conceptes entenen la mixticitat com un tercer espai a cavall entre privilegis i estigmes. En definitiva, "el comodí" es configura com una característica ontològica de la mixticitat.

Amb tot, les narratives que al·ludien a aquesta característica de la mixticitat ho feien mitjançant dues lectures que es relacionen directament amb els dos extrems del contínuum. És a dir, **d'una banda, una lectura de la mixticitat com a comodí en clau positiva, de possibilitat. I d'altra banda, una lectura negativa pel fet d'estar "sentenciada" a estar permanentment en qüestió**.

4.3. Processos d'estigmatització i discriminació

La persistència de la noció de "raça" que condiona el ser i el sentir-se

Com hem anat argumentant, l'ètnicitat articulada a partir de categories racials constitueix, juntament amb altres eixos, la principal font dels desencaixos narrats per les participants. Amb tot, els marcadors de visibilitat associats a la ficció de la "raça" suposen el principal motiu pel qual les participants narren experiències i sentiments de no-pertinença i dificultat per a configurar identitats i identificacions sòlides i positives.

De tota la índole d'experiències recollides, **les que retraten conseqüències més flagrants són les experiències en què aquests marcadors de visibilitat associats a la "raça" actuen com a element catalitzador**. Experiències que anomenem d'estigmatització i discriminació racistes.

Independentment del context de criança i socialització, les històries de vida dels set casos narren experiències d'aquest tipus força primerenques (infància). En aquest sentit, la geografia de l'entorn en clau de la dicotomia de poble-ciutat no eximeix d'episodis més o menys puntuals en què elements racials (principalment el color de pell) han sigut la base per a justificar actituds de rebuig i discriminació. Com assenyalàvem en el punt on tractàvem aquesta dicotomia, en els contextos de poble l'alterització basada en categories racials s'activa puntualment tot substituint la percepció daltònica i es materialitza en forma d'insults racistes, rebuig, etc. La Clara i la seva germana bessona –que va voler participar a l'última sessió d'història de vida– van reflexionar sobre aquesta qüestió. Tot i que reconeixien que l'entorn rural en el que es van criar va afavorir una experiència de la mixticitat positiva per efecte del *color-blind* (Bonilla-Silva, 2013), també admetien que en ocasions puntuals eren víctimes d'actituds racistes per part d'amics o coneguts del poble. La percepció daltònica de "no veure el color de pell" els afectava també a elles mateixes fins al punt de descobrir(-se) la negritud a través de la mirada i l'assenyalament externs. Com ens explica la Sara:

Recordo que jo estava sola i també hi havia el [nom d'un noi del poble] amb dos nois més també grans i no sé què em van dir que em van fer enfadar. I jo sempre he sigut d'idees molt clares, des de ben petita, i els hi vaig contestar. Al final va caure un "que ets una negra, negra de merda, ves-te'n al teu país", sabent que jo havia nascut allà [al mateix poble], o sigui que era un comentari que havien sentit d'algun lloc. I aquí vaig ser conscient i vaig dir "hòstia, soc negra" (germana bessona de la Clara, Espanya-República Dominicana, 19 anys).

Amb tot, el racisme, un ens estructural i latent que s'activa i manifesta en moments determinats, suposa d'una banda el catalitzador de pràctiques d'estigmatització i discriminació, però alhora, és l'escenari que connecta l'estigma atribuït externament amb la presa de consciència d'habitar l'alteritat. Aquesta presa de consciència és especialment significativa i en alguns casos fins i tot és catalogada com a una de les experiències més xocants i traumàtiques de la infància quan es tracta de la "primera vegada". Tant en el context de les sessions d'història de vida com en els espais de consciència, van sorgir relats de *primeres vegades* que les participants descrivien com "revelacions", "despertars" "dosis de realitat", "punts d'inflexió" o "punts de no retorn" pel que fa a la consciència d'habitar una corporalitat llegida com a *altra* en un sentit pejoratiu, a través d'un insult en què la negritud s'associava a l'estigma.

[Una assistent del taller sobre feminismes negres organitzat pel Colectivo Afrofeminista a la Bonne Maison] ha explicat que la primera vegada que li van dir "negra" ho va viure com un xoc, no s'esperava que pogués ser vista així perquè ella es considerava una noia marró. Confessa que si li haguessin dit "marró" no li hagués molestat tant tot i que el to de l'insult sí, però que li diguessin "negra" la va trastocar. Explica que aquí va ser quan va descobrir que els altres la podien posar al mateix calaix que el seu pare o qualsevol altra persona que ella considerava negra. Va descobrir que a ulls dels altres ella era negra.

Registre del Diari de Camp, 29 de març de 2019

Al mateix temps descrivien aquestes experiències com moments de crisi i confusió en clau d'identitat. La *nova* identitat que l'entorn els hi atribueix i que no encaixa amb la seva auto-percepció desencadena, com hem estat desenvolupant a l'anterior apartat, un sentiment de dissociació identitària. I altra vegada, la dimensió geogràfica en consonància amb els vincles relacionals que s'estableixen als diferents espais posa de manifest la correlació que assenyalàvem anteriorment: proximitat i intimitat dels vincles equival a no-alterització que ara, en clau d'estigmatització i discriminació, es tradueix en menys experiències d'aquest tipus. D'aquesta manera **espais que no propicien dinàmiques relacionals de proximitat o intimitat (p. ex. l'espai públic) són identificats per les participants com a llocs on més fàcilment experimenten racisme.** En el conjunt de les narratives, especialment les obtingudes a partir dels Relief Maps, l'espai públic (el carrer, el transport públic, espais d'oci com discoteques i bars...) és considerat un lloc font de malestar on perceben que els marcadors de visibilitat associats a la categoria de "raça" són més visibles i assenyalats.

A l'anàlisi dels espais, els vincles i el (no)sentit de pertinença ja hem fet referència al rol tan significatiu que tenen els centres educatius quant a espais on les participants relaten haver-hi viscut experiències de discriminació i racisme que les han marcat profundament. Ara, en aquest punt, ens centrarem en altres espais, aliens a l'espai domèstic que és l'espai de refugi per

excel·lència pel que fa a experiències de racisme. Les participants cataloguen l'espai públic (en general) i els espais que el conformen (que cadascuna desglossa de forma diferent segons la seva pròpia experiència) com els espais on han percebut els pitjors malestars. Ho atribueixen principalment al fet de ser noies/dones, d'una banda, i de l'altra, als trets visibles del seu fenotip pels quals són llegides com a "negres", "immigrants" o "de fora".

En alguns casos els relats se centraven més en el gènere per definir el desencaix que percebien al sentir que no formaven part d'aquests espais, almenys no d'una forma segura. Definien aquests desencaixos en termes de vulnerabilitat, inseguretat, por i hostilitat.

En altres casos les narratives sobre les experiències espacials a l'espai públic incorporaven la perspectiva interseccional al tenir en compte més d'un eix d'opressió a la vegada, així com al fer explícita la inviabilitat d'imaginar-los separatament. En aquest sentit, reflexions com les de la Sara, l'Anna o la Maria són especialment significatives a l'abordar la qüestió de la hipersexualització dels cossos considerats "exòtics" des de l'hegemonia blanca i occidentalocèntrica (Lugones, 2008; Rodríguez-García, 2004; Rodríguez et al., 2016).

Jo puc entendre que un viejo verde tingui un pensament de merda perquè es va criar en una societat que era la que era però no ho respectaré. Ho puc entendre però no ho respecto. O sigui jo no respecto que jo vagi per una plaça amb la meva pandilla i un iaio viejo verde em digui "oh morenita!". O que em babegin. O quan em diuen "oh, es que eres caliente seguro" (...) Ser latina ja directament significa "oh, sangre caliente". I quan dic "Colòmbia i Brasil" bueno "mezcla explosiva en la cama, bum, bum, bum". Aquests estereotips de com que soc latinoamericana ja sé ballar, ja sé follar, ja se cuinar, ja sé... I quan ets mezcla bueno, ja flipen molt, flipen molt (Sara, Brasil-Colòmbia, 22 anys).

Nosaltres tenim més dificultats per ser negres perquè clar nosaltres estem exotitzades. Quan surto de festa per com m'han tractat els nois sento que veuen com una cosa exòtica, en plan "oh, ets la primera noia que..." saps? I encara que no sigui directament, et fan sentir així (...) A mi això m'ha afectat, sempre he pensat que jo no podria tenir una relació *sèria* amb ningú perquè només em voldrien com això, per una estona i que es cansarien de mi (...) És aquest estereotip de "ay, es que son muy fogosas" o "no quieren nada serio" i pel fenotip. Ho vaig veure amb la meva amiga que és negra, és africana i lligava molt però mai acabava de tenir una relació *sèria* amb cap noi. Jo crec que no la prenen en *sèrio* (Anna, Espanya-República Dominicana, 19 anys).

Moltes vegades quan vaig pel carrer i et xiulen els avis, jo penso "per què m'estàs xiulant a mi i no a la blanca que hi ha darrera meu o a la blanca que acaba de passar? No ho entenc, no, no. No m'agrada. I com que no m'agrada i no ho entenc m'enfado i responc moltes vegades (Maria, Congo-Espanya, 25 anys).

La "hipervisibilitat" que experimenten en aquest tipus d'espais contrasta amb el confort de no ser visibles o assenyalades en espais i relacions de proximitat (casa, cau, espais d'activisme, la família, les amistats...). Novament, **l'anàlisi dels contrastos de com es perceben i són percebudes en el context d'un lloc (i en unes relacions) o en un altre és fonamental per copsar el valor dinàmic i contextual de la interseccionalitat.** Contrastos tan accentuats com aquests reten compte de la importància de teixir anàlisis que incorporin la relacionalitat entre llocs (Rodó-Zárate, 2021). És a dir, sense deixar d'analitzar les experiències de forma situada i concreta, hem d'incorporar l'anàlisi dels diferents espais interconnectats, ja que l'experiència interseccional en un espai repercuteix en un altre. En aquest cas, la hostilitat que perceben a l'espai públic i que desxifren com a racisme contrasta amb però al mateix temps transcendeix a altres espais. El cas de la Judith ho exemplifica:

Quan faig comentaris a casa sobre coses que m'han passat com, per exemple, entrar a una botiga amb les meves amigues [blanques] i que només em segueixin a mi, quan dic que pateixo racisme els meus pares li treuen importància. Sobretot la meva mare: "no ho haurà fet per això, no ho haurà fet amb aquesta intenció". Amb lo de la botiga "això és perquè sou joves" i jo "les tres som joves però només m'han seguit a mi" i ella "no, no és per això". Ho camufla, li treu importància. Quan ho diu el meu pare sí perquè al ser immigrant hi ha un component més, el no haver nascut aquí (...) Però a mi em diuen "com vols que et diguin algo a tu si tu ets més catalana que qualsevol d'ells". I jo "però que aquesta no és la qüestió, que a mi em tracten diferent pel meu color de pell i ja està". Però sí, ella sempre li resta importància: "és que no hauries de pensar malament tan ràpid de la gent" (Judith, Senegal-Espanya, 16 anys).

L'estigmatització i discriminació que experimenta a llocs de l'espai públic repercuteixen directament a altres espais, en aquest cas l'espai domèstic que, si bé aïlladament el categoritzava com espai de confort –sobretot pel que fa l'eix de l'etnicitat–, analitzant-lo en relació al racisme sofert a l'espai públic es converteix en un espai controvertit.

L'anàlisi dels contrastos entre llocs i les relacions que s'hi estableixen també ens aporta informació molt rellevant sobre aquells espais que, per contrast amb el malestar experimentat en certs llocs, actuen com a refugis (llocs de relleu). En relació a l'estigmatització i discriminació racistes que pateixen a l'espai públic, la identificació d'aquests llocs de relleu és fonamental per comprendre dinàmiques d'agència i processos d'empoderament. Qüestió que es relaciona directament amb el que Rodó-Zárate (2021) anomena benestars d'alleujament:

Aquests benestars s'han d'entendre en un contínuum amb els malestars sistèmics/sistemàtics, ja que hi estan estretament vinculats. Són benestars derivats de lluites col·lectives o quotidianes per la creació d'espais d'alleujament de determinats malestars (...) són benestars que es relacionen amb l'agència, amb la transformació social i amb la creació de solidaritats (p. 111).

És a dir, **els malestars sistèmics i sistemàtics fruit de l'estigmatització i discriminació racistes promouen la contrapartida de generar espais i xarxes relacionals que permetin contestar-les i superar-les.** En el cas de l'Anna i la Maria trobem un punt en comú pel que fa al tipus de canalització a través de la qual transformen els malestars soferts en altres espais en benestars d'alleujament. Totes dues descriuen l'espiritualitat (Anna) i la fe (religió evangelista) (Maria) com a "salvavides" que les ajuden a enfrontar els malestars de les seves respectives quotidianitats. En ambdós casos l'església com espai d'alleujament i les relacions que hi estableixen els proporcionen benestar.

Tot i que no la freqüento gaire, per mi l'església és un espai de seguretat. Sento que allà no soc diferent i que el meu color de pell i el meu aspecte no m'importen tant (Anna, Espanya-República Dominicana, 19 anys).

L'església és un lloc de refugi total (...) és el meu salvavides (Maria, Congo-Espanya, 25 anys).

Com expressàvem a l'anterior apartat, una vegada identificats els desencaixos, en aquest cas les categoritzacions basades en una idea de "raça" que estigmatitza i discrimina, el pròxim pas és analitzar de quina manera s'hi enfronten.

Estratègies per fer front al racisme i la discriminació viscuda

Fins ara hem analitzat com els desencaixos produïts pel creuament de certs eixos en determinats contextos repercuteixen en l'ambivalència que (s'auto)perceben les participants i de quina manera el racisme en sentència les conseqüències més flagrants. A través dels seus relats hem pogut aproximar-nos a com habiten aquests desencaixos i quins significats els hi donen. Unint els punts que tenen en comú les narratives dels set casos obtenim una configuració i significació de la mixticitat afrodescendent ambivalent: si bé, com apuntàvem anteriorment, en el transcurs de les seves trajectòries vitals ha tingut lloc una resignificació de la mixticitat en termes positius, pel que fa a la vinculació amb el racisme, ha suposat una experiència limitadora, que constreny les opcions identitàries i, fins i tot, reporta estigmatització i discriminació.

Tanmateix, l'anàlisi no seria completa si ens limitéssim a "fotografiar" els efectes d'aquests desencaixos sols en termes de limitació, estigma i exclusió. Si ho féssim estaríem oferint una visió esbiaixada i reduint les participants i les seves experiències entorn a la mixticitat al victimisme. Com a *protagonistes* (Giliberti, 2018) i posseïdores absolutes de les seves trajectòries de vida, les set participants dels estudis de cas recollits en aquesta recerca han anat desenvolupant i articulant al llarg de les seves vides tota mena de respostes per (a)(en)frontar els desencaixos limitadors respecte a la condició de mixticitat afrodescendent. Amb tot, els desencaixos són fonts de

coneixement privilegiades que, com hem argumentat, permeten explicar crisis i incomoditats identitàries i posar de relleu les bases sobre les que se sostenen i reproduïxen certes dinàmiques d'estigmatització i discriminació. Al mateix temps, però, també permeten posar el focus en la capacitat d'agència ja que **sovint els desencaixos són la fase i impuls previs a adoptar certes estratègies per a contrarestar els efectes de les categoritzacions i experiències limitadores**. Com veurem a continuació, els desencaixos que comporten una conscienciació de la desigualtat i la opressió promouen estratègies de contestació que reflecteixen la noció més comuna d'agència⁸⁰. Són els desencaixos que Rodó-Zárate (2021) anomena "productius" (p. 69).

En funció d'aquest criteri, és a dir, de si les estratègies adoptades sorgeixen o no d'una posició i consciència antiracistes diferenciem dues tipologies d'estratègies. D'una banda les estratègies que hem anomenat *passives* i, de l'altra, les seves contràries, les *actives*. **Identifiquem com a estratègies passives aquelles actuacions adoptades amb la finalitat d'apaivagar els efectes de les categoritzacions estigmatitzants a través de la negació de la diferència i en última instància fins i tot del racisme**. En els estudis de cas recollits no hi ha hagut referències al darrer tipus (la negació del racisme), però sí que s'han identificat posicionaments i discursos en què s'han intentat ignorar, negar o anul·lar elements etnicistes vinculats a la diferència i socialment estigmatitzats. Les anomenem *passives* perquè aquest tipus d'estratègies, des d'una òptica antiracista, no impliquen posicionaments actius enfront al racisme. Ans al contrari, n'alimenten i perpetuen les estructures i dinàmiques que fan possible la seva reproducció.

Reprenem aquí la noció de *passing*, aquesta vegada no només entesa com a estratègia per a potenciar els elements etnicistes socialment no associats a la racialització (Ginsberg, 1996) com havíem argumentat anteriorment, sinó també des de l'altra banda: com a estratègia per a negar o invalidar aquells que sí que socialment són considerats elements racialitzants i, consegüentment, estigmatitzants (Jenkins, 1997). El *passing* entès com l'imperatiu d'ocultar conscientment certs elements delatadors i assumir una identitat blanca per escapar de l'opressió racial (Kennedy, 2001). També és conegut com el fenomen *acting white* (actuar com a blanc): "fenomen unidireccional que implica un moviment performatiu fora del grup *marcat* cap al grup hegemònic" (Sasson-Levy i Shoshana, 2013, p. 448). Aquest concepte ens evoca irremeiablement a la noció de les "màscara blanca" de Fanon (2009 [1952]); Les referències a la blanquitud com a element configuratiu de les estratègies de *passing* és molt significativa, ja que al·ludeix al desequilibri sistèmic inherent de poder entre la blanquitud, que representa la categoria racial

⁸⁰ Una noció d'agència entesa en termes en què la descriu la teoria feminista de la pràctica (de l'*agency*) (Esteban, 2004b), és a dir, en termes de resistència i contestació.

primordial –no neutral sinó també racial– (Lentin, 2020), i la negritud associada a la subalternitat i l'estigma (Giliberti, 2013, 2018).

Les narratives recopilades ens mostren que la corporalitat pren molta importància en aquest sentit ja que elements corporals associats a la negritud del color de pell o al cabell afro han estat concebuts en diverses ocasions per les participants com obstacles per assolir la inclusió i, per tant, com elements que cal "amagar"⁸¹. D'aquesta manera, identifiquem com a estratègies passives aquelles en què s'emprenen accions per a convertir marcadors de visibilitat associats a la racialització en marcadors de *passing* (p. ex. desfer l'afro mitjançant l'allisat, posar-se crema de protecció solar molt alta per "semblar el menys de fora possible" (Anna)).

Aquest tipus d'estratègies de *passing* van més enllà de l'anhel per a modificar certs trets de la corporalitat i els seus significats. En funció del context i de com l'interpreten (en termes d'hostilitat, exigència d'adaptació, etc.), les participants assenyalen diverses estratègies per "semblar d'aquí", el que Goffman (1963) anomena mimetisme subaltern (p. ex. parlar *només* en català, "forçar" referències a dades de coneixement local, no relacionar-se amb els companys immigrants...).

En canvi, **identifiquem com a estratègies actives aquelles en què té lloc un reconeixement de la opressió que estimula l'anhel per superar-la**. Si bé el *canvi* es presenta com un element intrínsec a tota acció o estratègia adoptada amb la finalitat de superar una limitació, en el cas de les estratègies actives la noció de canvi ve articulada pels principis de la justícia social (Kluegel et al., 1995; Fraser, 2011, 2012). És a dir, **el canvi implica una transformació de la posició de víctima a agent polític i emancipador que du a terme accions de reivindicació i adopta una actitud antiracista**. Normalment, entremig d'aquestes dues posicions trobem un punt d'inflexió, el "clic" que permet el canvi de la opressió victimista a la consciència i consegüent emancipació⁸².

Amb l'activisme [afrofeminista] vaig fer un clic. Vaig començar a tenir consciència. Amb l'activisme ja no ho vius amb ignorància (...) Com lo de les ulleres liles? Doncs el mateix amb l'antiracisme. De cop tot encaixa i t'adones de tot el racisme que has patit (...) Mai se sap lo que passarà demà però si algun dia tallo amb ell [la seva parella] la pròxima parella que tingui ha de tenir aquesta consciència, que ja ho tingui

⁸¹ Veure a les pàgines 117-118 els fragments dels relats de la Sara, la Judith, l'Anna i la Maria en relació a l'auto-rebuig cap als seus cabells i al color de pell.

⁸² Va ser una coincidència commovedora el fet que algunes de les noies s'haguessin referit a aquest canvi com un "clic" i que, un i dos anys després al llegir *Interseccionalitat. Desigualtats, llocs i emocions* de la Maria Rodó-Zárate (2021), descobrí que ella també s'hi referia d'aquesta manera mitjançant els "desencaixos interseccionals productius" (p. 69) fent al·lusió a Cherríe Moraga:

(...) [Cherríe Moraga] fa servir l'expressió "clic" per identificar els moments de la seva experiència vital en què va adonar-se de maneres concretes en què patia opressió i en com ella mateixa estava alienada o ignorava formes concretes de dominació (p. 70).

perquè si és començar de zero jo ja estic molt cansada (Sara, Brasil-Colòmbia, 22 anys).

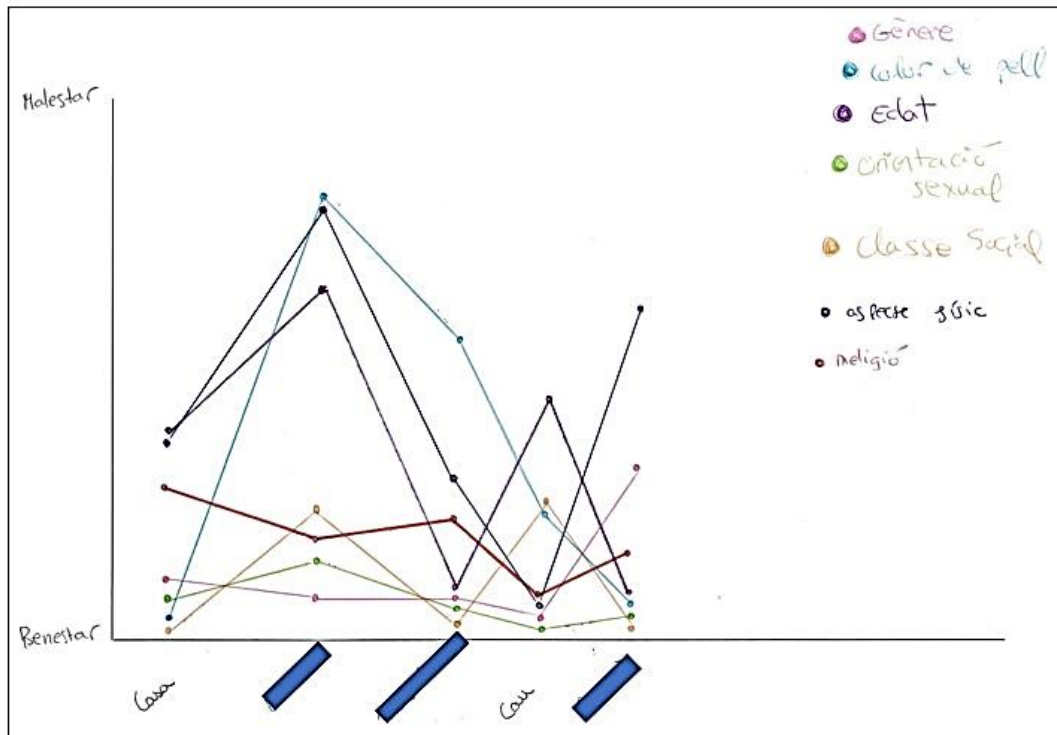
Va ser arrel de mirar xarxes socials, pàgines com Afroféminas, pàgines de perruqueres afro que t'ensenyen a estimar el teu cabell perquè jo, la meva mare és de República Dominicana i és un país molt racista, sobretot amb el cabell. I clar, jo feia el que feia la meva mare i bueno, anava a la perruqueria cada dissabte, em planxava el cabell, etc. De fet mai, no volia sortir al carrer amb el cabell arrissat, em feia molta vergonya. Fins que aquest estiu vaig fer un clic i em vaig tallar el cabell. Vaig dir "a partir d'aquí un canvi, un canvi radical, has d'acceptar-te tal i com ets", però sí que m'ha costat molt perquè la meva mare desgraciadament també és víctima d'aquest sistema diguem-ne i a vegades trobo dificultats per identificar-me amb alguna persona (Anna, Espanya-República Dominicana, 19 anys).

Altres cop l'anàlisi en clau geogràfica (d'espais, entorns...) és summament important perquè ens aporta informació molt valuosa per a completar l'anàlisi. Veiem que tant la Sara com l'Anna vinculen els "clics" amb llocs que promouen la militància antiracista, a través d'espais de trobada de la comunitat tant físics com virtuals. Al mateix temps assenyalen altres qüestions igualment rellevants, aquesta vegada en clau relacional. D'una banda, la Sara apunta a la transcendència que ocupa la qüestió de la consciència antiracista una vegada ha fet el "clic", fins al punt de convertir-se en condició *sine qua non* a l'hora d'escollir parella. D'altra banda, l'Anna destaca una qüestió ineludible pel que fa l'estudi dels processos identitaris: els referents. El fragment pertany a la primera sessió, tanmateix, la importància dels referents i com li ha marcat mancar-ne és una qüestió recurrent a la resta de sessions.

En l'argot dels Relief Maps les experiències de racisme i discriminació poden suposar un malestar limitador que es pot convertir en malestar productiu si fomenta la reflexió i l'acció (Rodó-Zárate, p. 70). En aquest sentit, és crucial prestar atenció a la narrativa que acompanya al Relief Map, ja que és el relat qui conté els matisos que ens permeten comprendre que darrere de certes ubicacions del mapa s'hi troben experiències d'introspecció, reflexions, actes... Al capítol del *Disseny metodològic*, al peu de pàgina número 71 (p. 101) he fet referència a un exemple que ara es torna especialment escaient: la vegada en què descrivint el seu Relief Map la Judith va explicar que el descens en el malestar del racisme sofert entre l'escola primària i la secundària responia a les estratègies que havia adoptat amb l'objectiu de que no li afectessin tant els comentaris racistes, i no al fet que els actes de racisme haguessin disminuït (ans al contrari, ja que explicava que a l'institut havien augmentat).

Tornem a mostrar el dibuix del Relief map elaborat per la Judith a tall de suport il·lustratiu. Els espais que es troben en la segona i tercera posició representen l'escola primària i l'institut, respectivament. Veiem com entre un espai i l'altre la línia de l'etnicitat (representada en color blau cel) ressenyeix un descens que, gràcies al relat, sabem que respon a una estratègia per afrontar el racisme i apaivagar-ne el malestar:

Figura 13. Relief Map elaborat per la Judith

A l'institut és encara més, potser perquè és més gent i cada dia cau alguna brometa.

Em passa més però m'afecta menys perquè m'he fet forta, ho relativitzo.

Jo crec que tot el que vaig passar a [nom escola] m'ha ajudat a encarar-ho ara diferent.

(Judith, Senegal-Espanya, 16 anys).

Altra vegada, veiem com d'important és la relacionalitat entre els diferents llocs, en aquest cas entre els centres educatius i les respectives experiències de primària i secundària.

Tornem altra vegada al cas de la Sara⁸³ i a dues experiències de discriminació racista que va patir en dues ocasions diferents al transport públic. Les narratives corresponents a aquestes experiències permeten reflectir el caràcter dinàmic i actiu que caracteritza a les estratègies actives.

[Relatant una experiència de racisme que va viure al tren] M'estaven mirant tota l'estona malament. Eren dos, o sigui un noi i una noia (...) Llavors me van començar a mirar i de cop i volta diuen "los monos a la selva, te mataremos hija de puta, vete de España puto mono" (...) Llavors al marxar ella me va estirar els cabells (...) La meua reacció va ser enfrontar-m'hi i li vaig agafar també els cabells.

Pues una senyora, estàvem al tren [ella i la seva parella d'aleshores], i es va posar a fer mala cara i va començar "fa una mica de mala olor, fa una mica de mala olor" (...) i va començar a cridar "oh es que los negros estos vienen aquí... Oh, és que pudor, pudor. Segur que no m'enteneu perquè estic parlant amb català". I jo (riures) "sí que l'entenc senyora, sí que l'entenc. Lamentablement l'entenc però que sàpiga que no em posaré amb vostè perquè és major que si no li diria de tot menys guapa". "Pues dímelo, venga chula, dímelo". I jo "a mi m'han ensenyat que als majors se'ls respecta, la respectaré encara que no s'ho mereixi". I ella "oh es que los negros estos de mierda, iros a vuestro país, iros a vuestro país". Jo sé que jo vaig saber portar la situació però ell [la seva parella] no i es va cagar amb sa mare i en todo lo que podía (...) però ja està bé perquè la senyora va veure que no quedava impune (Sara, Brasil-Colòmbia, 22 anys).

En ambdues situacions la Sara opta per la reacció (l'acció o el diàleg) des del convenciment que aquest tipus d'actes no poden quedar impunes. En aquest sentit, la conformació d'identitats reactives associades a contextos adversos (Silberman et al. 2007; Song, 2003; Song i Aspinall, 2012) es relaciona directament amb aquest tipus d'estratègies. És a dir, **si bé en el cas de les estratègies passives veiem com afavoreixen el mimetisme subaltern (Goffman, 1963), les estratègies de contestació que hem anomenat actives impulsen identitats reactives.**

Les narratives recollides constitueixen un conjunt polifònic tant pel que fa a les diferències entre els diferents casos com les diferències internes de cada cas. L'adopció d'estratègies passives i actives se solapa, entrecreu, es combina... No existeix un patró fix i immutable ja que, com a persones estem plenes de contradiccions (Esteban, 2004a). Tanmateix, s'ha identificat un "patró" comú en la manera d'interpretar i respondre a l'estigmatització i discriminació que permet enllaçar cronològicament els dos tipus d'estratègies dins d'una mateixa experiència o trajectòria vital. A continuació, desgranarem aquesta qüestió analitzant-la, en concordança amb l'especificitat

⁸³ No és casualitat que recorreguem novament al cas de la Sara: el seu perfil militant i el compromís amb la causa antiracista afavoreixen la presa de consciència d'aquest tipus d'estratègies.

d'aquesta recerca, a través de l'òptica del *pas del temps*. És a dir, de quina manera, com a estratègia reactiva, l'estigma es converteix amb el pas el temps en emblema (Goffman, 1963).

4.4. Discursos i pràctiques d'agència: la transformació de l'estigma en emblema

El cuerpo es un lugar de discriminación pero también de resistencia y de contestación.

MARI LUZ ESTEBAN

Del conjunt de narratives se'n desprèn una de coral pel que fa a la resignificació de la pròpia condició de mixticitat afrodescendent en el transcurs del temps. Concretament, referent a la seva relació amb els elements associats a la racialització afrodescendent, les participants descriuen una trajectòria que va de l'auto-rebuig a l'auto-acceptació⁸⁴ i, fins i tot, a l'orgull.

Jo ara em sento molt orgullosa de ser qui soc (...) Em sento còmoda amb la meua identitat mixta (Victòria, Senegal-Espanya, 23 anys).

Ara per fi puc dir que em sento molt orgullosa de Colòmbia, em sento molt orgullosa de Brasil (...) Ara dic amb la boca ben oberta que em considero afrodescendent, afrocaribenya (Sara, Brasil-Colòmbia, 22 anys).

Em vaig rapar al u, fins fa tres anys anava rapada al u. Em vaig comprar la moto i cada mes me la passava i això ho vaig fer fins fa tres anys o quatre, potser aquest estiu ha fet quatre anys. Al final vaig decidir que volia saber com era el meu cabell perquè ja no ho recordava i si no m'agradava sempre era a temps de tornar-me a passar la moto. Volia reivindicar la raça, el meu cabell i veure com era (...) Estic orgullosa d'haver-ho fet (Roser, Guinea Equatorial-Espanya, 40 anys).

També, pel que fa a la superació d'altres identitats/identificacions que en un temps passat s'havien viscut com estigmes i limitacions, com és el cas de la Clara en relació amb l'orientació sexual i en com es permet viure-la fora dels entorns familiars:

Vaig fer el canvi de xip quan vaig entrar al nou club i al nou equip. Quan vaig arribar em van preguntar "tu tens nòvio?" I jo "no, a mi m'agraden les noies, a mi tema t'ies no em pregunteu perquè "fuera"". Vaig ser així de directa (...) Ara sempre ho parlem, mirem els equips fa tres anys i la única que era LGTB era jo i ha anat progressant,

⁸⁴ Veure a les pàgines 117-118 els fragments dels relats de la Sara, la Judith, l'Anna i la Maria on descriuen aquests processos.

cada any n'anaven sortint més i més i més (...) [En relació al Relief Map] ho he posat en benestar per això perquè me'n sento molt orgullosa (Clara, Espanya-República Dominicana, 19 anys).

En alguns casos categoritzaven aquests processos com a *reconciliacions* amb, *reconeixements* i *reivindicacions* de les identitats i identificacions que havien rebutjat en un passat i que en moltes ocasions havien sigut utilitzades externament com a base per a estigmatitzacions i accions discriminatòries. Amb tot, **la consciència dels desencaixos interseccionals és l'estímul que impulsa la resignificació de l'estigma i la converteix en emblema**. Pel cas que ens ocupa, la resignificació que comparteixen alguns dels relats és en relació al fet d'habitar la negritud.

Tant a nivell d'auto-percepció:

Per molt que sigui mestissa jo em considero més negra que blanca (Sara, Brasil-Colòmbia, 22 anys).

Com a nivell de l'entorn:

El que me rodeja bàsicament és gent negra reivindicant-se i això és lo que vull, que me rodegi gent negra reivindicant-se (Sara, Brasil-Colòmbia, 22 anys).

M'he reconciliat amb aquesta part negra (...) Ara l'estimo i m'agrada (Judith, Senegal-Espanya, 16 anys).

És a dir, en aquests casos identifiquem una auto-adscripció a una identitat negra que es converteix en emblema identitari (Feixa, 1998; Giliberti, 2013; Goffman, 1963; Hansen, 2017; Sayad, 2010) que ens evoca el paradigma del *Black is beautiful* (la negritud és bella) (Black Studio United Front, 1971; Frisby, 2019). En altres casos identifiquem que és l'orgull mestís el que s'enalteix com a emblema (Queirolo Palmas, 2012, p. 141). Ho veiem en el primer fragment d'aquest apartat, de mà de la Victòria. La Judith, en un dels exercicis d'escriptura íntima escrivia en relació a l'orgull per la mixticitat:

Ser mestissa ha sigut tota una odissea. De voler ser blanca i canviar el meu nom per un de "normal" bona part de la meva infància, a sentir-me furiosament orgullosa de la meva part africana fins a arribar a un equilibri personalment satisfactori i estabilitzant (Judith, Senegal-Espanya, 16 anys).

La resignificació de l'estigma convertit en emblema es materialitza en pràctiques com el *Big chop* (el gran tall) (com ens relaten l'Anna i la Roser) o en la transició progressiva cap al cabell natural sense talls previs o mitjançant trenes (com expliquen la Victòria, la Sara i la Maria).

Un dia m'estava a punt de planxar el cabell i em diu la meva amiga "ni se t'occorreixi planxar-te el cabell". I jo "per què?". I diu "tia, és un pal, a sobre així arrissat et queda bé, no sé què, no sé quantos". I jo "és que no queda bé perquè se m'estufa". I ella

que no i va agafar espuma, va agafar el difusor i me va dir "mira, t'has de fer això, això i això". I quan m'ho vaig fer em va agradar i a partir d'aquell dia me'l vaig deixar arrissat i tan orgullosa (...) i ho vaig combinant amb les trenes (Victòria, Senegal-Espanya, 23 anys).

Per mi el moment de fer-me les trenes és... M'enriqueix moltíssim perquè a mi m'agrada molt barrejar-me amb persones africanes, compartir (...) que si mengem, que si xerrem (...) per això quan [nom de la dona que li fa les trenes] em fa les trenes ja monta allà un sopar i hi convida les seves amigues. I quan ja ve el meu pare, perquè a ell li agrada moltíssim, llavors ja allò és una festa. Ell cada africà que es troba pel camí "todos son familia", això és algo que sempre m'ha dit i m'ha inculcat (Maria, Congo-Espanya, 25 anys).

Aquest relat de la Maria és molt significatiu ja que ens permet enllaçar amb una qüestió molt important dels discursos i pràctiques d'agència: els contextos. No necessàriament els "clics" esporàdics fruit d'una situació singular han de ser els motors que impulsen el canvi cap a la resignificació. També en els contextos habituals podem identificar agents que voluntàriament o involuntàriament ostenten un paper crucial en l'estimulació i desenvolupament de la capacitat d'agència dels individus amb qui comparteixen l'entorn. En determinats contextos podem detectar certs **agents actius que exerceixen una influència directa i positiva en els processos de resignificació (els referents)**. Del relat de la Maria se'n desprèn que els moments i espais que comparteix amb una part de la comunitat africana de la seva ciutat quan es fa les trenes incideixen positivament ("enriqueix-la") en el procés de resignificació de l'afrodescendència. I que persones de l'entorn de la dona que li fa les trenes o el seu pare, qui sempre li ha inculcat considerar als conciudadans afrodescendents com a família, actuen com a agents referents.

Altra vegada la mirada als espais es converteix en indispensable si volem obtenir una anàlisi més completa de l'experiència. Com assenyalàvem anteriorment, la identificació d'aquests contextos com a espais d'alleujament (espais de relleu) és crucial perquè els benestars que s'hi experimenten poden suposar, com estem veient, catalitzadors de l'agència, la transformació social i la creació de solidaritats (Rodó-Zárate, 2021, p. 111). Per exemple, en el cas de l'Anna, la creació de solidaritats amb persones amb qui pot compartir experiències similars pel que fa a processos de racialització, l'"ajuda" en la seva trajectòria cap a l'auto-acceptació:

Tinc unes amigues, llàstima que ara no viuen aquí, amb qui compartim algunes coses. M'ajuda veure com elles sí que s'identifiquen [negres, racialitzades] no estan gens avergonyides i estan molt conscients (...) I hi ha una amiga meua que és de la República Dominicana que és més fosca que jo, té el cabell així afro i amb ella sí que a vegades comento perquè amb ella és amb qui em sento actualment més identificada perquè ella també va fer el canvi i ella se'l deixa sense problemes, es fa diferents pentinats i tal i ho té bastant assumit (...) sí, són referents per a mi (Anna, Espanya-República Dominicana, 19 anys).

En el cas de la Sara identifiquem un espai que ha esdevingut clau en el seu procés de resignificació (i sobretot de reivindicació) pel que fa a la identificació amb la mixticitat afrodescendent: l'activisme. Per tal de copsar totes les arestes de l'activisme que ens descriu la Sara en els seus relats, entenem l'activisme tant des de la seva vessant militant (les accions que es duen a terme amb una finalitat reivindicativa) com des de l'espacial (els llocs on es duen a terme aquestes accions). Així doncs, constitueixen agents referents els espais activistes que la Sara freqüenta (grups afrofeministes principalment de Barcelona, però també –cada vegada més i sovint impulsats per ella– a Tarragona) així com accions que emprèn amb finalitat reivindicatives:

Naltres [les companyes afrofeministes de Tarragona] ara el que estem fent és aquella part afro que tant renejàvem de petites, doncs agafar-la i estimar-la (...) fa poc a la rambla de Tarragona amb permís de l'ajuntament ens vam assentar tot de noies negres amb el cabell natural. Llavors hi havia tres tipus de cabell i deixàvem a la gent tocar-nos el cabell però ficàvem un cartell que deia que ens l'estàvem deixant tocar amb la nostra aprovació i que lo que no poden fer mai és agafar i tocar-li el cabell a una altra persona (Sara, Brasil-Colòmbia, 22 anys).

Amb tot, el procés de transformació de l'estigma en emblema posa de relleu una reconfiguració de les estratègies passives les quals, mitjançant processos d'empoderament i agència (individuals i col·lectius), poden mutar en estratègies actives. D'aquesta manera, **les estratègies actives que impliquen la resignificació de la pròpia condició de mixticitat afrodescendent permeten no només desenvolupar identitats i identificacions positives entorn a la racialització, sinó també contrarestar simbòlicament i materialment els efectes limitadors de l'estigma i l'exclusió.**

5. CONSLUSIONS

Aquesta recerca doctoral recull les històries de vida de set dones afrodescendents, filles de parella mixta i residents a Catalunya. Concretament recull les narratives a través de les quals *elles* evocuen, reconstrueixen i resignifiquen les seves trajectòries de vida des de l'òptica, la distància i la subjectivitat que (com)porta el present. **Són veus, totes elles, polifòniques. Tant pel que fa a les diferents veus que podem trobar en una mateixa història de vida com entre elles, ja que cada història constitueix una veu única i irrepetible.** Subjecta a l'esdevenir natural i erràtic que és intrínsec a la vida, cada història i cada narrativa és indòmita, està feta de porositats, contradiccions i conflictes. En aquest sentit, per garantir el màxim respecte i fidelitat a aquestes històries i les seves protagonistes, posem l'èmfasi en la necessitat d'aproximar-nos-hi i comprendre-les des de l'oxímoron "la pluralitat de/en la singularitat".

D'aquesta manera, lluny d'establir comparacions que ens portin a l'estandardització del coneixement i a la teorització en el sentit més fred de "fer ciència", aquesta recerca es basa en la subjectivitat de la vivència perquè la concep com un mitjà de comprensió del món que ens envolta. La Història està feta d'*històries*, de manera que reconstruint una història de vida som més a prop d'entendre els entramats que ens conformen com a societat. Així doncs, aquesta recerca utilitza aquesta dialèctica com a base epistemològica tot posant de manifest **la viabilitat de generar recerques de tall altament qualitatiu que posen en valor l'experiència subjectiva i l'habiliten com a font de coneixement.**

A través dels set estudis de cas recollits i analitzats mitjançant el mètode biogràfic, aquesta recerca explora els processos de mixticitat afrodescendent i la seva repercussió en el projecte identitari i socialitzador. Des d'una perspectiva interseccional on s'imbriquen el gènere, la racialització –en termes de visibilitat afrodescendent– i altres eixos de mútua constitució, s'han analitzat els efectes d'aquestes conjugacions interseccionals en les experiències d'auto-percepció i auto-identificació, de sentit de pertinença, d'estigmatització i discriminació així com les estratègies per fer front a aquestes experiències. A través d'una anàlisi exhaustiva de les narratives construïdes per les set participants, s'han identificat alguns patrons comuns així com itineraris singulars; en qualsevol cas constitueixen el punt de partida de la discussió i reflexió entorn als temes que planteja aquesta recerca i guien el rumb de la seva continuïtat de cara a futures investigacions.

En una línia afí als resultats obtinguts al projecte I+D+i d'on emana aquesta recerca, es conclou que **la mixticitat no necessàriament dilueix la percepció de diferència, sobretot en aquells casos en què la mixticitat està travessada per processos de racialització constituïts per marcadors o**

elements de visibilitat percebuts com a inferiors i de baix prestigi social (Rodríguez-García et al., 2018, 2021b, 2021c; Rodríguez-García, 2022), com és el cas que ens ocupa. Les narratives experiencials dels set estudis de cas reten compte d'aquesta alterització inferioritzant de què han sigut objecte les participants al ser percebudes com a *altres* en base a marcadors de visibilitats associats a l'estigma de la negritud i a una idea de raça construïda sociohistòricament (Chun i Lo, 2015; Hochman, 2019).

En aquest context, la dimensió corporal pren una rellevància capital, ja que els marcadors de visibilitat associats a la negritud corresponen a unes característiques fenotípiques centrades generalment en el color de pell i el cabell. Com assenyala l'activista afroespanyola Desirée Bela-Lobedde (2018, p. 13), el cabell i la pell són política encarnada perquè expliquen una història de racisme. **El cos, doncs, es converteix en la causa i la conseqüència dels processos de racialització perquè si bé és el terreny on habiten els significats socials i polítics que construeixen la noció de raça, és també el lloc on s'hi materialitzen els efectes, és a dir, on el racisme es fa experiència.** Aquesta recerca reflecteix aquesta transcendència de la dimensió corporal, ja que pel que fa a la concepció del cos es produeix un desplaçament epistemològic en el qual el cos deixa de ser considerat un objecte i passa a ser subjecte (Esteban, 2004b). D'aquesta manera, el disseny metodològic també replica aquest desplaçament donant lloc a una metodologia del diàleg basada en el vincle intersubjectiu entre investigadora i participants on la narrativa experienciada a través del cos constitueix el centre epistemològic.

La màxima que més fidelment representa el que tenen en comú totes les narratives és, sens dubte, l'ambivalència. De forma coral, **els set estudis de cas descriuen la seva relació amb la condició de mixticitat, així com la configuració identitària que se'n deriva, en termes d'ambivalència.** Aquesta qüestió és summament significativa perquè permet posar de manifest que **la mixticitat respon a un fenomen dinàmic, actiu i en constant reformulació** (Rodríguez-García, 2012) i rebatre, així, les lectures estàtiques i essencialistes que limiten el fenomen a una mera qüestió additiva.

Com espai d'ambivalència, **la mixticitat afrodescendent es configura com un (no)lloc** on es disputen tensions a varis nivells que repercuteixen en la relació que mantenen les participants amb el seu entorn. Una de les principals tensions es produeix entre "els dos mons" dels quals provenen, és a dir, els respectius universos socioculturals dels seus progenitors; tensió que es materialitza en forma de doble hostilitat horitzontal. És a dir, el rebuig que perceben per part de la població o comunitat d'origen de cada progenitor i que es materialitza en un desencaix/conflicte identitària al no sentir-se part d'enlloc. Es tracta, concretament, d'una **doble hostilitat horitzontal que opera en base a categories racials vinculades a la blanquitud i la negritud**, i que tot i que s'apliquen i se signifiquen de forma diametralment oposada en cadascun dels

respectius universos, es regeixen per la mateixa lògica donant lloc a un mateix resultat: un sentiment permanent de rebuig, de no pertànyer. Amb tot, el desencaix que perceben per part de la població o comunitat d'origen de cada progenitor és fruit d'un procés de racialització que les col·loca al lloc *altre* en cada cas. Si bé per part de la població considerada blanca se les percep en termes de negritud, a la comunitat afrodescendent en general, independentment del país d'origen –que també–, són les nocions de raça vinculades a la blanquitud les que fan efectiva la hostilitat horitzontal per part de la població minoritària no-mixta, com també assenyalen altres estudis (per exemple, Champion, 2019). En definitiva, l'ambivalència com a comú denominador dels conflictes identitaris narrats per les participants, no només posa de relleu el caràcter flexible i fluctuant de la mixticitat, sinó també **el caràcter construït, contextual i dinàmic de la idea de raça i dels processos de racialització** (Chun i Lo, 2015; Hochman, 2019).

Guiada per l'aposta epistemològica de les geografies de la interseccionalitat, l'anàlisi de les narratives s'ha articulats tenint en compte la connexió indissociable que uneix el projecte identitari i els espais de socialització. D'aquesta manera, tot aplicant tècniques que incloguessin informació referent als espais i als vincles relacionals (com els Relief Map o el Mapa de relacions socials) s'ha analitzat la repercussió que han tingut certs espais de socialització en la configuració identitària. Pel que fa al complex engranatge que suposa la identitat, l'element al que s'ha prestat especial atenció ha estat el sentit de pertinença, ja que es considera un condicionant clau que predisposa la consolidació d'identitats més o menys reactives des d'un punt de vista d'adaptació amb l'entorn (Rumbaut, 2008; Silberman et al. 2007; Song, 2003; Song i Aspinall, 2012).

En aquest sentit, les narratives obtingudes d'aquestes tècniques han proporcionat informació rellevant sobre com els vincles que les participants mantenen amb el seu entorn condicionen l'experiència entorn a la identitat. Així doncs, s'identifica una **correlació directament proporcional entre la proximitat i intimitat dels vincles relacionals i una disminució o absència d'alterització**. És a dir, en **aquells entorns o espais en què les participants creen xarxes socials de proximitat, íntimes i de confiança, la percepció d'hostilitat i de rebuig es dilueix**. Concretament, pel que fa als **marcadors de visibilitats associats a l'estigma de la negritud, en els contextos de proximitat la percepció de la diferència es dilueix fins al punt de gairebé desaparèixer**, instaurant-se així la retòrica pròpia del racisme daltònic (Bonilla-Silva, 2013). Al mateix temps, **aquests entorns de proximitat suposen espais de confort que reforcen el sentit de pertinença i afavoreixen una construcció identitària d'autoestima**. En canvi, els **espais que no propicien dinàmiques relacionals de proximitat i intimitat són identificats per les participants com a llocs hostils i font de malestar on perceben que els marcadors de visibilitat associats a la categoria de "raça" són més visibles i**

assenyalats. Conseqüentment, aquests contextos són identificats per les participants com a llocs on més fàcilment experimenten racisme.

A diferència dels entorns de no-proximitat –que generalment són representats per l'espai públic– els entorns que les participants identifiquen com a pròxims corresponen a diferents tipus d'espais que varien en funció de cada cas. Si bé s'ha identificat un patró general que assenjala una connexió directa entre la proximitat dels vincles relacionals i unes experiències més inclusives entorn a la mixticitat, posant el focus en l'especificitat dels entorns on es creen aquests vincles identifiquem el que podria ser el punt de partida d'una possible nova línia de recerca en clau geogràfica. Pel que fa a la geografia de l'entorn copsada per la dicotomia poble-ciutat, trobem que el tipus de socialització que impera en cada cas reporta experiències entorn a la mixticitat molt diferents. D'una banda, **l'entorn rural, al predisposar una xarxa relacional més pròxima on aflueixen més les relacions diàdiques i de reciprocitat més directe, afavoreix experiències de mixticitat més inclusives.** Es produeix la paradoxa de que tot i que en aquests entorns la visibilitat és fins i tot més visible, al mateix temps, és menys assenyalada en termes d'estigma i, conseqüentment, es redueix la percepció de patir discriminació racista. D'altra banda, en canvi, **la socialització en un entorn urbà on la xarxa relacional sovint és més etèria reporta experiències entorn a la mixticitat menys positives.** Altre cop es produeix una paradoxa i és que malgrat que els entorns més urbans i cosmopolites ofereixen un ventall més ampli pel que fa a les opcions identitàries, la manca de vincles sòlids de reciprocitat i de suport les afecta negativament.

En concordança amb la línia de recerca oberta arrel del projecte I+D+i en el que s'inscriu aquesta investigació, s'ha posat l'èmfasi en els marcadors de visibilitat associats a la ficció de la "raça", concretament en els marcadors de visibilitats associats a l'estigma de la negritud i **s'ha fet palesa la correlació entre la percepció inferioritzant d'aquests marcadors i la dificultat per a configurar identitats i identificacions sòlides i positives entorn a la mixticitat afrodescendent.** Les narratives experiencials dels set estudis de cas analitzats en reten compte tot assenyalant-ne les conseqüències més flagrants i la seva connexió amb el racisme estructural. Amb tot, **els relats entorn a les experiències d'estigmatització i discriminació posen de manifest que en l'imaginari social segueix persistint una retòrica racista al voltant de la idea de raça que es tradueix en violències reals** (Bonilla-Silva, 1999; Delgado i Stefancic, 2001; Frankenberg, 1993; Jenkins, 1997).

Per a contrarestar les experiències limitadores de l'estigmatització i la discriminació racistes, les participants adopten diferents estratègies que hem classificat com "passives" o "actives" en funció de si sorgien o no d'un posicionament explícitament antiracista. D'aquesta manera, **identifiquem com a estratègies passives aquelles actuacions adoptades amb la finalitat d'apaivagar els efectes de les categoritzacions estigmatitzants a través de la negació de la diferència.** Aquest tipus

d'estratègies es materialitzen en comportaments que busquen mimetitzar-se amb l'entorn hegemònic a través del *passing*, estratègia per la qual s'oculten conscientment certs elements delators de negritud assumint una identitat "blanca" (Kennedy, 2001). D'altra banda, **identifiquem com a estratègies actives aquelles en què té lloc un reconeixement de la opressió que impulsa la voluntat per superar-la adoptant comportaments reaccionaris que interpel·lin les estructures i dinàmiques que fan possible la reproducció del racisme com a sistema** (Hall, 1980). En aquest sentit, és imprescindible vincular l'anàlisi de les estratègies actives amb les dinàmiques d'agència i empoderament, ja que és **a través d'aquestes d'estratègies com es produeix la transformació de la posició de víctima passiva a agent polític i emancipador**. De nou, la dimensió espacial adquireix aquí molta importància, especialment l'anàlisi dels contrastos entre llocs i la seva relació amb les vivències de la opressió. Identificar aquells llocs que, per contrast amb els llocs on s'experimenten malestars vinculats a la opressió, aporten alleujament (benestars d'alleujament), és crucial per comprendre les dinàmiques d'agència i els processos d'empoderament sorgits de la opressió (Rodó-Zárate, 2021). Sumant-nos a la línia d'aproximacions que enfoquen l'estudi de la opressió des de la reinterpretació *emic*, **destaquem la pràctica de resignificació que converteix l'estigma en emblema** (Goffman, 1963). Diferenciem, d'una banda, els processos de resignificació que converteixen l'estigma de la identitat negra en emblema identitari (Feixa, 1998; Giliberti, 2013; Goffman, 1963; Hansen, 2017; Sayad, 2010) i, de l'altra, els que ho fan a través de l'orgull mestís (Queirolo Palmas, 2012). Considerem que és crucial posar l'èmfasi en els efectes de l'agència ja que, en aquets cas, **la resignificació de la pròpia condició de mixticitat afrodescendent permet no només desenvolupar identitats i identificacions positives entorn a la racialització, sinó també contrarestar simbòlicament i materialment els efectes limitadors de l'estigma i l'exclusió**.

Aquesta recerca de tesi doctoral se submergeix en el vast univers de propostes que, des d'una perspectiva interseccional i posant en valor la subjectivitat de l'experiència, intenten aportar algunes claus a l'estudi de la identitat, la discriminació i, en general, els processos d'inclusió i exclusió social. Tant les històries de vida com la perspectiva interseccional comporten una riquesa inabastable pel que fa a les múltiples temàtiques que es poden abordar en relació directa amb aquesta recerca. De fet, un dels dilemes més angoixants en el transcurs de l'anàlisi i el disseny de resultats ha estat decidir on es col·locava el límit a l'hora d'utilitzar i incloure el material recollit.

Seguint el criteri de coherència interna i en complicitat amb la línia de recerca d'on sorgeix aquesta recerca, s'ha intentat no desviar el focus dels marcadors de visibilitat associats a la categoria de "raça" i negritud, i centrar l'anàlisi en la relació que mantenen amb els processos de mixticitat. Tanmateix, aquesta recerca és sols el punt de partida per a submergir-nos d'ara en endavant a

nous reptes i explorar nous nínxols de la mà tant del material que ha quedat al tinter com de noves veus. D'aquesta manera, partint del primer pas que suposa aquesta recerca doctoral, proposem que estudis posteriors podrien indagar en els processos de mixticitat tot prenent nous camins; ampliant la mostra a altres perfils de mixticitat no afrodescendent, incorporant homes a l'anàlisi sense abandonar la perspectiva feminista, aprofundir en la dicotomia rural/urbà, o incorporar una mirada macro i comparativa entre diferents contextos regionals per a copsar la importància dels contextos sociopolítics particulars.

Annexos

Formulari de Consentiment Informat versió en Català (Maig de 2019)

FORMULARI DE CONSENTIMENT PER A REALITZACIÓ DE LES SESSIONS D'HISTÒRIES DE VIDA PER A LA TESI DOCTORAL :

Trajectòries de vida de noïess, mixtes i racialitzades: socialització, identitat i gènere

(Teresa Habimana Jordana)

He estat informada d'un projecte d'investigació doctoral del Grup de Recerca sobre Immigració, Mestissatge i Cohesió social (INMIX) de la Universitat Autònoma de Barcelona, titulat "**Trajectòries de vida de noïess, mixtes i racialitzades: socialització, identitat i gènere**" i se m'ha preguntat si vull participar voluntàriament amb la realització de sessions de reconstrucció d'històries de vida.

Concretament se m'ha informat sobre el següent:

- 1) Que l'objectiu general d'aquest projecte és conèixer l'experiència de filles de parelles mixtes de fenotip racialitzat afrodescendent pel que fa als seus processos de sociabilització i de construcció de la identitat.
- 2) Que durant les entrevistes es preguntarà per temes com: la genealogia, la història i les pràctiques quotidianes familiars, les experiències en la trajectòria escolar, les activitats d'oci, les identitats i les experiències de racisme i discriminació.
- 3) Que la meua participació és voluntària i que acceptant participar faré entrevistes que seran gravades, en un lloc i moment que acordem ambdues parts. Que no estic obligada a respondre preguntes que no vulgui respondre. I que tota la informació que s'ofereix és absolutament confidencial: ni el meu nom ni qualsevol altra informació personal que es pugui identificar en la meua persona seran revelats enlloc. Per això, abans de l'entrevista es signarà aquest full amb efectes de consentiment i confidencialitat.
- 4) Que puc posar-me en contacte amb l'equip investigador del projecte on s'emmarca aquest projecte de tesi doctoral per a qualsevol dubte que tingui al respecte a través de la següent adreça de correu electrònic: proyctomixedyouth@gmail.com

Entenc bé tota la informació recollida també en un document informatiu que se m'ha entregat i accepto participar en aquest estudi. I per això signo aquest document de consentiment:

Data, Hora i Lloc	
-------------------	--

Nom i Cognoms	
Codi d'Entrevista	
Adreça (c/, n ^o , ciutat)	
Telèfon contacte	
E-mail contacte	
Signatura de la Participant [si <18 anys, nom i signatura pare/mare]	
Signatura de l'Entrevistadora	

Formulario de Consentimiento Informado versión en Castellano
(Mayo de 2019)

**FORMULARIO DE CONSENTIMIENTO PARA LA REALIZACIÓN DE LAS SESIONES DE HISTORIAS DE VIDA
PARA LA TESIS DOCTORAL :**

Trayectorias de vida de mujeres, mixtas y racializadas: socialización, identidad y género

(Teresa Habimana Jordana)

He estado informada de un proyecto de investigación doctoral del Grupo de Investigación sobre Inmigración, Mestizaje y Cohesión Social (INMIX) de la Universidad Autónoma de Barcelona, titulado **"Trajectòries de vida de noies, mixtes i racialitzades: socialització, identitat i gènere"** y se me ha preguntado si quiero participar voluntariamente con la realización de sesiones de reconstrucción de historias de vida.

Concretamente he estado informada de los siguientes puntos:

- 1) Que el objetivo general de este proyecto es conocer la experiencia de hijas de parejas mixtas de fenotipo racializado afrodescendiente en cuanto a sus procesos de sociabilización y de construcción de la identidad.
- 2) Que durante las entrevistas se preguntará por temas como: la genealogía, la historia y las prácticas cotidianas familiares, las experiencias en la trayectoria escolar, las actividades de ocio, las identidades y las experiencias de racismo y discriminación.
- 3) Que mi participación es voluntaria y que aceptando participar haré entrevistas que seran grabadas en el lugar y momento que acordemos ambas partes. Que no estoy obligada a responder preguntas que no quiera responder. Y que toda la información que se ofrezca es absolutamente confidencial: ni mi nombre ni cualquier otra información personal que se pueda identificar con mi persona seran revelados. Es por este motivo que antes de las entrevistas se firmará esta hoja con efectos de consentimiento y confidencialidad.
- 4) Que puedo ponerme en contacto con el equipo investigador del proyecto donde se enmarca este proyecto de tesis doctoral para cualquier duda que tenga al respecto a través de la siguiente dirección de correo electrónico: proyectomixedyouth@gmail.com

Entiendo bien toda la información recogida también en un documento informativo que se me ha entregado y acepto participar en este estudio. De acuerdo con todo lo expuesto firmo este documento de consentimiento:

Fecha, Hora y Lugar	
Nombre y Apellidos	

Código de Entrevista	
Dirección (c/, nº, ciutat)	
Teléfono de contacto	
E-mail de contacto	
Firma de la Participante [si <18 años, nombre y firma padre/madre]	
Firma de la Entrevistadora	

Plantilla Perfil sociodemogràfic

(Gener de 2019)

Nom i Cognoms	
Codi entrevista (HdV_Nom_PaísPare_PaísMare_MII/MIE_Edat)	
Edat i dia/mes/any naixement	
Ciutat/Poble, regió i país naixement	
Lloc de residència (barri, ciutat, província)	
Activitat (estudiant / feina actual i salari/ atur)	
Nivell educatiu (No / Primària / Secundària / FP-Gr.Mig / FP-Grau.Sup. / Univ.)	
Religió/Creences: Islam, Cristianisme, Laïcisme, Ateïsmes, Agnosticisme, Altres. Practicant / No practicant	
Germans/es (número, edats i sexe)	
Coneixement idiomes i quins	
Coneixement fluïd del català (Sí/ No)	
Idioma habitual amb el Pare	
Idioma habitual amb la Mare	
Idioma habitual amb la família (germans, família extensa, etc.)	
Idioma habitual amb amics	
Fenotip visible / no visible [descriure]	
Lloc de naixement Pare (ciutat, regió, país) [si immigrant: subgrup ètnic]	
Lloc de naixement Mare (ciutat, regió, país) [si immigrant: subgrup ètnic]	
Situació legal padre/madre immigrant: Nacionalidad, Residència i anys	
Pares junts o divorciats/ separats	
Nivell educatiu del Pare (No / Primària / Secundària / FP-Gr.Mig / FP-Grau.Sup. / Univ.)	
Nivel educativo de la Mare	

(No / Primària / Secundària / FP-Gr.Mig / FP-Grau.Sup. / Univ.)	
Ocupació Pare (en cas d'atur ocupació anterior)	
Ocupació Mare (en cas d'atur ocupació anterior)	
Nivell ingressos Pare (≤ 500 501-1.000 1.001-2.000 2.001-3.000 +3.000)	
Nivel ingressos Mare (≤ 500 501-1.000 1.001-2.000 2.001-3.000 +3.000)	
Règim d'habitatge: Lloguer / Propietat / Altres	
Classe / Nivell soc-ec. familiar (Baix, Mitjà, Alt)	
Religió/Creences del Pare: Islam, Cristianisme, Laïcisme, Ateïisme, Agnosticisme, Altres. Practicant / No practicant	
Religió/Creences de la Mare: Islam, Cristianisme, Laïcisme, Ateïisme, Agnosticisme, Altres. Practicant / No practicant	
Fenotip dels pares visible / no visible [descriure]	

Referències de les cites d'encapçalament

(Per ordre d'aparició):

Mbomío, Lucía (2019). *Hija del camino*. Madrid: Grijalbo, p. 357.

Stolcke, Verena (2008). A: Clua, Montserrat; Tamarit, Laura; Ribas, Fina; i Blasco, Roser. "En toda teoría hay algo de biografía". Entrevista a Verena Stolcke. *Perifèria. Revista de Recerca i Formació en Antropologia*, 9(2), 1-29, p. 1, 15.

Ahmed, Sara (2018). *Vivir una vida feminista*. Barcelona: Edicions Bellaterra, p. 25.

Rodó-Zárate, Maria (2021). *Interseccionalitat. Desigualtats, llocs i emocions*. Manresa: Tigre de paper, p. 19.

Ferrarotti, Franco (2006) A: Iniesta, Montserrat, i Feixa, Carles. Historia de vida y ciencias sociales. Entrevista a Franco Ferrarotti. *Perifèria. Revista de Recerca i Formació en Antropologia* 5(2), 1-14, p. 11.

El Hachmi, Najat (2021). *Els dilluns ens estimaran*. Barcelona: Edicions 62, p. 222.

Esteban, Mari Luz (2004a). Antropología encarnada. Antropología desde una misma. *Papeles del CEIC, International Journal on Collective Identity Research*, 12(1), p. 3.

Bibliografia

- Ahmed, Sara (2002). Racialized bodies. A: *Real bodies*. Londres: Palgrave, 46-63.
- Ahmed, Sara (2007). A phenomenology of whiteness. *Feminist Theory*, 8(2), 149-168.
- Ahmed, Sara (2018). Vivir una vida feminista. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Alba, Richard, i Nee, Victor (2009). *Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ali, Suki (2003). *Mixed-Race, Post-Race: Gender, New Ethnicities and Cultural Practices*. Oxford: Routledge.
- Ames, Patricia; Rojas, Vanessa; i Portugal, Tamia (2010). *Métodos para la investigación con niños: lecciones aprendidas, desafíos y propuestas desde la experiencia de Niños del Milenio en Perú*. Lima: GRADE, Niños del Milenio.
- Anderson, Benedict (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londres: Verso.
- Anderson, Elizabeth (2003). Feminist epistemology and philosophy of science. A: E.N Zalta (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
- Anderson, Leon (2006). Analytic autoethnography. *Journal of contemporary ethnography*, 35(4), 373-395.
- Anthias, Floya (2007). Gender, Ethnicity and Class: Reflecting on intersectionality and translocational belonging. *The Psychology of Women Review*, 9(1), 2-11.
- Anthias, Floya (2008). Thinking through the lenses of translocational positionality: An intersectionality frame of understanding identity and belonging. *Translocation: Migration and Social Change*, 4(1), pp. 5-20.
- Anthias, Floya (2012). Transnational Mobility, migration research and intersectionality". *Nordic Journal of Migration Studies*, 2, 102-110.
- Anthias, Floya (2020). *Translocational Belongings: Intersectional Dilemmas and Social Inequalities*. Londres i Nova York: Routledge.
- Anthias, Floya, i Yuval-Davis, Nira (1983). Contextualizing feminism: gender, ethnic and class divisions. *Feminist Review*, 28(1), 121-138.
- Anzaldúa, Gloria (1987). *Borderlands/La frontera: the new mestiza*. San Francisco: Spinster/Aunt Lute.
- Ardèvol, Elisenda; Bertran, Marta; Callén, Blanca; i Pérez, Carmen (2003). Etnografía virtualizada: la observación participante y la entrevista semiestructurada en línea. *Athenea Digital. Revista de pensamiento e investigación social*, (3), 72-92.

- Arias Cardona, Ana María; i Alvarado Salgado, Sara Victoria (2015). Investigación narrativa: apuesta metodológica para la construcción social de conocimientos científicos. *Revista CES Psicología*, 8(2), 171-181.
- Aspinall, Peter; Song, Miri (2012). *Mixed race identities*. Londres: Palgrave/Macmillan.
- Atkinson, Paul; Coffey, Amand (2003). *Encontrar el sentido a los datos cualitativos. Estrategias complementarias de investigación*. Medellín, Colombia: Editorial Universidad de Antioquia.
- Back, Les (1996). *New Ethnicities and Urban Culture*. Londres: UCL Press.
- Baldwin, James (1984). Revolutionary Hope: A Conversation between James Baldwin and Audre Lorde. *Essence*, 15(8), 72-74.
- Barbara, Augustin (1985). *Mariages sans frontières*. París: Centurion.
- Barcelona port d'esclaus (Novembre 2022). A: Creus, Jordi (ed.) Quan érem negres. *Sàpiens* (248), 46-53.
- Barot, Rohit; i Bird, John (2001). Racialization: the genealogy and critique of a concept. *Ethnic and Racial Studies*, 24 (4), 601-618.
- Barth, Frederik (1969). *Ethnic groups and boundaries: the social Organization of culture difference*. Boston: Little, Brown and Company.
- Baumann, Gerd (1996). *Contesting culture: Discourses of identity in multi-ethnic London*, Cambridge: CUP.
- Beaman, Jean (2019a). Are French People White?: Towards an Understanding of Whiteness in Republican France. *Identities*, 26, 546-62.
- Beaman, Jean (2019b). Black (American) Girl in the Banlieue: Doing Race and Ethnography as an American in France. A: Ocejó, Richard E. *Urban Ethnography. Legacies and Challenges*, 16. Bingley: Emerald Group Publishing, 159-172.
- Beaman, Jean; Petts, Amy (2020). Towards a Global Theory of Colorblindness: Comparing Colorblind Racial Ideology in France and the United States. *Sociology Compass* 14, 1-11.
- Bela-Lobedde, Desirée (2018). *Ser mujer negra en España*. Barcelona: Plan B.
- Bénard, Silvia. (2019). *Autoetnografía. Una metodología cualitativa*. Mèxic: Universidad Autónoma de Aguascalientes y El Colegio de San Luis.
- Benedict, Ruth (2005 [1946]). *The Crisanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Berger, Peter; i Luckmann, Thomas (2001). *La construcción social de la realidad*. Madrid: Amorrortu Editores.
- Berrington, Ann (1994). Marriage and family formation among the white and ethnic minority populations in Britain. *Ethnic and Racial Studies*, 17 (3): 517-46.

- Berry, John W.; Kim, Uichol; Minde, Thomas; i Mok, Doris (1987). Comparative studies of acculturative stress. *International migration review*, 21(3), 491-511.
- Bhabha, Homi K. (1994). *The Location of Culture*. Londres: Routledge.
- Bhabha, Homi K. (1996). *Cultures in Between: Questions of Cultural Identity*. Londres: Sage.
- Bilge, Sirma (2010). Beyond subordination vs. resistance: an intersectional approach to the agency of veiled muslim women. *Journal of Intercultural Studies*, 31(1), 9-28.
- Black Student United Front (1971). Black student Manifesto. A: *Black Power Movement* (Bethesda, MD: University Publications of America, 2003), text-fiche, pt. 4 reel 3.
- Blanco, Mercedes (2011). Investigación narrativa: una forma de generación de conocimientos. *Argumentos (México, DF)*, 24(67), 135-156.
- Blázquez, Norma (2008). *El retorno de las brujas. Incorporación, aportaciones y críticas de las mujeres a la ciencia*. Colección Debate y reflexión. Mèxic: UNAM, Centro de Investigaciones Interdisciplinarias en Ciencias y Humanidades.
- Bleier, Ruth (1988a). A decade of feminist critiques in the natural sciences. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 14(1), 186-195.
- Bleier, Ruth (1988b). The cultural price of social exclusion: Gender and science. *NWSA Journal*, 1(1), 7-19.
- Bochner, Arthur P.; i Ellis, Carolyn (2001). *Ethnographically speaking: Autoethnography, literature, and aesthetics*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Bolívar, Antonio (2012). Metodología de la investigación biográfico-narrativa: recogida y análisis de datos. *Dimensões epistemológicas e metodológicas da investigação (auto) biográfica*, 2, 79-109.
- Bonilla-Silva, Eduardo (1999). The Essential Social Fact of Race. *American Sociological Review*, 64 (6), 899-906.
- Bonilla-Silva, Eduardo (2013). *Racism without Racists: Color-blind Racism and the Persistence of Racial Inequality in America*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Boulila, Stefanie C. (2019). Race and Racial Denial in Switzerland. *Ethnic and Racial Studies*, 42, 1401-18.
- Bourdieu, Pierre-Félix (1988). *La Distinción: criterios y bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus.
- Bourdieu, Pierre-Félix (1990). *Sociología y cultura*. México Ciudad: Grijalbo.
- Bourdieu, Pierre-Félix (1991). *El Sentido Práctico*. Madrid: Taurus.
- Brah, Avtar (1996). *Cartographies of Diaspora. Contesting Identities*. Londres: Routledge.
- Brizuela González, Florencia; i López Martínez, Uriel (2018). *Descentrar la mirada para ampliar la visión. Reflexiones en torno a los movimientos sociales desde una perspectiva feminista y antirracista*. Barcelona: Descontrol.

- Brown, Melissa; Ray, Rashawn; Summers, Ed; i Fraistat, Neil (2017). # SayHerName: A case study of intersectional social media activism. *Ethnic and Racial Studies*, 40(11), 1831-1846.
- Brubaker, Rogers i Cooper, Frederick (2000). Beyond 'Identity'. *Theory and Society*, 29, 1-47.
- Butler, Johnella E. (2000). African American Studies and the 'Warring Ideals: The Color Line Meets the Borderlands". A: Manning Marable (ed.) *Dispatches from the Ebony Tower: Intellectuals Confront the African American Experience*, Nova York: Columbia University Press, 141-52.
- Butz, David; i Besio, Kathryn (2009). Autoethnography. *Geography Compass*, 3(5), 1660-1674.
- Bystydzienski, Jill (2011). *Intercultural couples: crossing boundaries, negotiating difference*. Nova York: New York University Press.
- Cabré, Anna (1999). *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Proa.
- Campion, Karis (2019). "You think you're Black?" Exploring Black mixed-race experiences of Black rejection. *Ethnic and Racial Studies*, 42(16): 196-213.
- Campion, Karis (2019) "You think you're Black?" Exploring Black mixed-race experiences of Black rejection. *Ethnic and Racial Studies*, 42(16), 196-213.
- Candel, Francesc (1964). *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- Chárriez, Mayra (2012). Historias de vida: Una metodología de investigación cualitativa. *Revista Griot*, 5(1), 50-67.
- Cho, Sumi; Crenshaw, Kimberlé Williams; i McCall, Leslie (2013). Toward a field of intersectionality studies: theory, applications, and praxis. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 38(4), 785- 810.
- Choudhry, Sultana (2010). *Multifaceted Identity of Interethnic Young People: Chameleon Identities*. Burlington, VT: Ashgate.
- Chun, Elaine W., i Lo, Adrienne (2015). Language and racialization. A: *The Routledge handbook of linguistic anthropology*. Routledge, 220-233.
- Clua, Montserrat; Tamarit, Laura; Ribas, Fina; i Blasco, Roser (2006). "En toda teoría hay algo de biografía". Entrevista a Verena Stolcke. *Perifèria. Revista de Recerca i Formació en Antropologia*, 9(2), 1-29.
- Clua i Fainé, Montserrat (2011). Catalanes, inmigrantes y charnegos: "raza", "cultura" y "mezcla" en el discurso nacionalista catalán. *Revista de Antropología Social*, 20, 55-75.
- Coates, Ta-Nehisi (2016). *Entre el mundo y yo*. Barcelona: Seix Barral.
- Cohen, Anthony Paul (1994). *Self consciousness: an alternative anthropology of identity*. Londres: Routledge.
- Coleman, David (1994). Trends in Fertility and Intermarriage among Immigrant Populations in Western Europe as Measures of Integration, *Journal of Biosocial Science*, 26(1), 107-36.

- Collet, Beate (2012). Mixed couples in France. Statistical facts, definitions, and social reality. *Papers* 97(1), 61–77.
- Collet, Beate (2015). From Intermarriage to Conjugal Mixedness: Theoretical Considerations Illustrated by Empirical Data in France. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 677(1), 129-147.
- Collet, Beate; i Santelli, Emmanuelle (2012). *Couples d'ici, parents d'ailleurs. Parcours de descendants d'immigrés*. Paris: PUF.
- Collins, Patricia Hill (1990). *Black feminism thought: knowledge, power and the politics of empowerment*. Boston: Unwin Hyman.
- Collins, Patricia Hill (2000). Gender, black feminism, and black political economy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 568(1), 41-53.
- Collins, Patricia Hill; i Bilge, Sirma (2016). *Intersectionality*. Cambridge: Polity.
- Combahee River Collective (1995). A black feminist statement. A: Beverly Guy-Sheftall (ed.) *Words of Fire: An Anthology of African American Feminist Thought*. Nova York: The New Press, 232–40.
- Convery, Christine (2013). *Black, Proud, Beautiful, Relevant, Yours: The Student Voice in Detroit's Educational Debates, 1965-1972* (Doctoral dissertation).
- Cooper, Anna Julia (1988). *A Voice from the South*. Nova York: Oxford University Press.
- Cope, R. Douglas, (1994). *The Limits of Racial Domination. Plebeian Society in Colonial Mexico City*, Madison: Wisconsin UP.
- Crenshaw, Kimberlé Williams (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory, and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 140, 139-167.
- Crenshaw, Kimberlé Williams (1991). Mapping the margins: intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299.
- Dal Lago, Alessandro (2000). Personas y no-personas. A: Silveira Gorski, Héctor C. (ed.) *Identidades comunitarias y democracia*. Madrid: Trotta, 127-144.
- Daley, Christine E.; i Onwuegbuzie, Anthony J. (2011). *Race and intelligence*. A: Sternberg, Robert J., i Kaufman, Scott Barry, *The Cambridge Handbook of Intelligence*. Cambridge: Cambridge university Press, 293-308.
- Davis, Angela Y. (1981). *Women, race and class*. Nova York: Random House.
- De Sousa Santos, Boaventura (2010). *Epistemologías del sur*. Mèxic: Siglo XXI.
- De Sousa Santos, Boaventura (2014). Más allá del pensamiento abismal: de las líneas globales a una ecología de saberes. *Epistemologías del sur (perspectivas)*, 21-66.
- Deans-Smith, Susan (2005). Creating the Colonial Subject: Casta Paintings, Collectors, and Critics in Eighteenth-Century Mexico and Spain. *Colonial Latin American Review*, 14(2), 169-204.

- Delgado, Richard; i Stefancic, Jean (2001). *Critical Race Theory. Na Introduction*, Nova York, New York University Press.
- Denzin, Norman K.; i Lincoln, Yvonna S. (2006). *O planejamento da pesquisa qualitativa: teorias e abordagens*. Artmed.
- Domingo, Andreu (2014). *Catalunya al mirall de la immigració: Demografia i identitat nacional*. Barcelona: Avenç.
- Douglas, Mary (1973). *Pureza y peligro*. Madrid: Editorial Siglo XXI.
- Douglas, Mary (1978). *Símbolos naturales*. Madrid: Alianza.
- Du Bois, William Edward Burghhardt (1999 [1903]). *The souls of black folk*. Nova York: Bartleb.
- Du Bois, William Edward Burghhardt (1996 [1900]). The Present Outlook for the Darker Races of Mankind. A: *AM Church Review* 17(2), 95-110.
- Du Bois, William Edward Burghhardt (1906). *The Health and Physique of the Negro American*, 11. Atlanta: Univ. Publications.
- During, Simon (2005). *Cultural Studies: A Critical Introduction*. Londres: Routledge.
- Edwards, Rosalind; Suki Ali; Chamion Caballero; i Miri Song (2012). *International perspectives on racial and ethnic mixing and mixedness*. Londres: Routledge.
- Edwards, Rosalind; Caballero, Chamion; i Puthussery, Shuby (2010). Parenting children from 'mixed' racial, ethnic and faith backgrounds: typifications of difference and belonging. *Ethnic and Racial Studies* 33(6), 949-967.
- El Hachmi, Najat (2021). *Els dilluns ens estimaran*. Barcelona: Edicions 62.
- Elkin, Frederick; i Handel, Gerald (1988). *The Child and Society: The Process of Socialization*, (5a ed.) Nova York: Random House.
- Ellis, Carolyn (1991). Sociological introspection and emotional experience. *Symbolic Interaction* 14, 23-50.
- Ellis, Carolyn (1995). *Final negotiations: A story of love, loss, and chronic illness*. Philadelphia: Temple University Press.
- Ellis, Carolyn (2004). *The ethnographic I: A methodological novel about autoethnography*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Ellis, Carolyn; i Bochner, Arthur P. (2000). Autoethnography, personal narrative, reflexivity: Researcher as subject. A: Denzin, Norman Kk.; Lincoln, Yvonna S., (eds.), *Handbook of qualitative research*, Thousand Oaks, CA: Sage, 733-68.
- Ellis, Carolyn; Kiesinger, Christine E., i Tillmann-Healy, Lisa M. (1997). Interactive interviewing: Talking about emotional experience. A: Rosanna Hertz (ed.) *Reflexivity and voice*, Thousand Oaks, CA: Sage, 119-149.

- Ellis, Carolyne; Adams, Tony, E.; i Bochner, Arthur P. (2011). Autoethnography: an overview. *Historical social research/Historische sozialforschung*, 273-290.
- Erikson, Erik (1968). *Identity, youth and crisis*. Nova York: Norton.
- Esteban, Mari Luz (2004a). Antropología encarnada. Antropología desde una misma. *Papeles del CEIC, International Journal on Collective Identity Research*, 12(1).
- Esteban, Mari Luz (2004b). *Antropología del cuerpo. Género, itinerarios corporales, identidad y cambio*. Barcelona: Bellaterra.
- Fanon, Frantz (2010 [1952]). *Piel negra, máscaras blancas*. Madrid: Akal.
- Fausto Sterling, Anne (1987). Society writes Biology/ Biology constructs gender. *Daedalus. J. Am. Acad. Art. and Sci.*, 116(4), 61-76.
- Federici, Silvia (2004). *Caliban and the witch*. Nova York: Autonomedia.
- Feixa, Carles (1998). *De jóvenes, bandas y tribus*. Barcelona: Ariel.
- Ferrándiz, Francisco (1999). El culto de María Lionza en Venezuela: tiempos, espacios, cuerpos. *Alteridades*, 9(18), 39-55.
- Ferrarotti, Franco (1981). *Vite di periferia*. Milà: Mondadori.
- Finley, Susan (2008). Arts-based research. A: Knowles, J. Gary; i Cole, Ardra L. (eds) *Handbook of the Arts in Qualitative Research, Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*, Londres: Sage, 71-81.
- Flick, Uwe (2004). *Introducción a la investigación cualitativa*, trad. de Tomás del Amo. Madrid: Ediciones Morata y Fundación Paideia Galiza.
- Fontenot, Chester (ed.) (2001). *W.E.B. Du Bois and Race: Essays Celebrating the Centennial Publication of the Souls of Black Folk*, Macon, GA: Mercer University.
- Frankenberg, Ruth (1993). *White women, race matters: the social construction of whiteness*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Fraser, Nancy (2011). Redistribución, reconocimiento y participación. Hacia una concepción integrada de la justicia. A: Carbonero Gamundí, Maria Antònia; i Valdivielso Navarro, Joaquín (Coords.), *Dilemas de la justicia en el siglo XXI: Género y globalización*. Palma de Mallorca: Ediciones UIB, 291-308.
- Fraser, Nancy (2012). La justicia mundial y la renovación de la tradición de la teoría crítica. A: Agamben, Giorgio; Rancière, Jacques; i Badiou, Alain (Coords.), *Pensar desde la izquierda: Mapa del pensamiento crítico para un tiempo en crisis*. Madrid: Errata Naturae, 259-280
- Frisby, Cynthia M. (2019). Black and Beautiful: A Content Analysis and Study of Colorism and Strides toward Inclusivity in the Cosmetic Industry. *Advances in Journalism and Communication*, 7, 35-54.
- Frye, Marilyn (1983). *Oppression: The Politics of Reality*. Nova York: The Crossing Press.

- Galindo, María (2018). La revolución feminista se llama despatriarcalización. A: Brenna, Jorge E., i Carballo, Francisco (coords.). *América Latina: de ruinas y horizontes. La política de nuestros días, un balance provisorio*. México: UAM, 611-654.
- Gans, Herbert J. (2017). Racialization and racialization research. *Ethnic and Racial Studies*, 40 (3), 341–352.
- García Martínez, Alfonso (2007). La construcción de las identidades. *Cuestiones Pedagógicas. Revista de Ciencias de la Educación*, (18), 207-228.
- Gauntlett, David (2007). *Creative explorations: New approaches to identities and audiences*. Londres: Routledge.
- Giliberti, Luca (2013). *La condición inmigrante y la negritud en la experiencia escolar de la juventud dominicana: estigmas y formas de agencia. Una etnografía transnacional entre la periferia de Barcelona y Santo Domingo*. Tesis de Doctorado: Universidad de Lleida.
- Giliberti, Luca (2018). *Negros de Barcelona: Juventud dominicana entre racismo y resistència*. Gènova: Genova University Press.
- Ginsberg, Elaine K. (1996). Introduction: The Politics of Passing, a *Passing and the Fictions of Identity*. Durham, NC: Duke University Press.
- Goffman, Erving (1963). *Estigma: la identidad deteriorada*. Buenos Aires: Amorroutu.
- Golash-Boza, Tanya (2016). A Critical and Comprehensive Sociological Theory of Race and Racism. *Sociology of Race and Ethnicity*, 2(2), 1–13.
- Goldberg David Theo (2009). *The Threat of Race: Reflections on Racial Neoliberalism*. Oxford, UK: Blackwell.
- González Monteagudo, José (1996). Las historias de vida: aspectos históricos, teóricos y epistemológicos. *Cuestiones pedagógicas*, 12, 223-242.
- González, Sergio; Cavieres, Héctor; Díaz, Carlos i Valdebenito, Mariela (2005). Revisión del constructo de Identidad en la Psicología Cultural. *Revista de psicología*, 14(2), 9-25.
- Gordon, Milton Myron (1964). *Assimilation in American Life*, Nova York: OUP.
- Gould, Stephen Jay (1978). Morton's ranking of races by cranial capacity: Unconscious manipulation of data may be a scientific norm. *Science*, 200(4341), 503-509.
- Gould, Stephen Jay (1981). *The Mismeasure of Man*. Nova York: Norton.
- Grau Rebollo, Jorge (2003). El document etnogràfic audiovisual generat en un projecte de recerca. Proposta de projecte. *Revista d'etnologia de Catalunya*, 23, 120-135.
- Grosfoguel, Ramón (2004). Race and Ethnicity or Racialized Ethnicities?: Identitites within Global Coloniality. *Ethnicities*, 4(3), 315-336.

- Grosfoguel, Ramón (2013). Racismo/sexismo epistémico, universidades occidentalizadas y los cuatro genocidios/epistemicidios del largo siglo XVI. *Tabula Rasa*, Colombia, 19, 31-58.
- Habimana-Jordana, Teresa (2021). Una aproximació metodològica a l'estudi de la mixticitat des de la interseccionalitat i l'auto-antropologia. *Quaderns de l'ICA*, 37(1), 135-158.
- Habimana-Jordana, Teresa; i Rodríguez-García, Dan (2022). Mixedness and Intersectionality: The Use of Relief Maps to Understand the Experiences of Multiracial Women of African Descent in Spain. *Genealogy*, 6, 0 (en premsa).
- Haider, Asad (2020). *Identidades mal entendidas. Raza y clase en el retorno del supremacismo blanco*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- Hall Stuart (1997). *Representation: cultural representations and signifying practices*. Londres: The Open University.
- Hall Stuart (2017). *The fateful triangle*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hall, Stuart (1980). Race, Articulation, and Societies Structured in Dominance. A: Back, Les; i Solomos, John (eds.), *Sociological Theories: Race and Colonialism* (305-345). París: UNESCO.
- Hall, Stuart (1997). *Representation: cultural representations and signifying practices*. Londres: The Open University.
- Hall, Stuart (2008). ¿Cuándo fue lo postcolonial? Pensar al límite. A: S. Mezzadra (Comp.) *Estudios postcoloniales Ensayos fundamentales*. Madrid: Traficantes de Sueños, 121-144.
- Hamilton, Patricia (2019). 'Now that I know what you're about': black feminist reflections on power in the research relationship. *Qualitative Research*, 20(5), 519-533.
- Hansen, Nele (2017). *Abriéndose camino: mundos juveniles de descendientes de familias ecuatorianas, dominicanas y mixtas en Barcelona* (Tesis de doctorado), Universidad Autónoma de Barcelona, Barcelona.
- Haraway, Donna (1978). Animal sociology and a natural economy of the body politics. *Signs*, 4(1), 21-60.
- Haraway, Donna (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575-607.
- Haraway, Donna (1991). *Simians, cyborgs and women. The reinvention of nature*. Nova York: Routledge.
- Harding, Sandra (1986). *The science question in feminism*. Cornell University Press. Nova York: Ithaca.
- Harding, Sandra (ed.) (1987a). *Feminism and methodology: Social science issues*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Harding, Sandra (1987b). The method question. *Hypatia*, 2 (3), 19-35.
- Harding, Sandra (1990). Feminism and theories of scientific knowledge. *Women: A cultural review*, 1(1), 87-98.

- Harding, Sandra (1996). *Ciencia y feminismo*. Madrid: Morata.
- Harding, Sandra (ed.) (2004). *The feminist standpoint theory reader*. Nova York i Londres: Routledge.
- Harstock, Nancy (1983). The feminist standpoint: Developing the ground for a specifically feminist historical materialism. A: Harding, Sandra; i Hintikka, Merrill B. (eds.). *Discovering reality: Feminist perspectives on epistemology, metaphysics, methodology and philosophy of science*. Reidel, Dordrecht, 283-310.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1807). *Fenomenología del espíritu*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- Heidegger, Martin (2010). *Being and time*. Nova York: SUNY Press.
- Hekman, Susan (1991). Reconstituting the subject: Feminism, modernism and postmodernism. *Hypatia*, 6(2), 44-63.
- Hekman, Susan (1997). Truth and method: Feminist standpoint theory revisited. *Signs: Journal of women in culture and society*, 22(2), 341-365.
- Hochman, Adam (2019). Racialization: a defense of the concept. *Ethnic and Racial Studies*, 42 (8), 1245–1262.
- hooks, bell (1981). *Ain't I a woman?: black women and feminism*. Boston: South End Press.
- hooks, bell (1984). *Feminist theory. From margin to center*. Nova York i Massachusetts: South End Press.
- hooks, bell (1984). *From Margin to Center*. Boston: South End.
- hooks, bell (1997). Selling hot pussy: Representations of black female sexuality in the cultural marketplace. A: *Writing on the body: Female embodiment and feminist theory*, 113-128.
- hooks, bell (2017 [2000]). *El feminismo es para todo el mundo*. Madrid: Traficantes de sueños.
- Hughey, Matthew (2017). Race and Racism: Perspectives from Bahá'í Theology and Critical Sociology. *Journal of Bahá'í Studies*, 27(3), 7–56.
- Hunter, Margaret (2007). The Persistent Problem of Colorism: Skin Tone, Status, and Inequality. *Sociology Compass* 1, 237–54.
- Hyvönen, Pirkko; Kronqvist, Eeva Liisa; Järvelä, Sanna; Määttä, Elina; Mykkänen, Arttu i Kurkia, Kristiina (2014). Interactive and Child-Centred Research Methods for Investigating Efficacious Agency of Children", *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti - Journal of Early Childhood Education Research*, 3(1), 82-107.
- Iniesta, Montserrat, i Feixa, Carles (2006). Historia de vida y ciencias sociales. Entrevista a Franco Ferraroti, *Perifèria. Revista de Recerca i Formació en Antropologia*, 5(2), 1-14.
- Institut d'Estudis Catalans. (s.f.). Barreja. Al *Diccionari de la llengua catalana*. Recuperat el 27 de maig de 2022, de <https://bit.ly/3uvPgOK>

- Institut d'Estudis Catalans. (s.f.). Identitat. Al *Diccionari de la llengua catalana*. Recuperat el 27 d'abril de 2022, de <https://bit.ly/3UyPclr>
- Institut d'Estudis Catalans. (s.f.). Mestissatge. Al *Diccionari de la llengua catalana*. Recuperat el 26 de maig de 2022, de <https://bit.ly/3VHWWJK>
- Izquierdo, Giovane Mendieta (2015). Informantes y muestreo en investigación cualitativa. *Investigaciones andina*, 17(30), 1148-1150.
- Jabardo, Mercedes (ed.) (2012). *Feminismos negros. Una antología*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- Jenkins, Richard (1997). *Rethinking ethnicity. Arguments and explorations*. Londres: Sage Publications.
- Jorba, Marta; i Rodó-Zárate, Maria (2019). Beyond mutual constitution: The properties framework for intersectionality studies. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 45(1), 175-200.
- Kardiner, Abram (1945). The concept of basic personality structure as an operational tool in the social sciences. A: Linton, Ralph (ed.) *The Science of man in the world crisis*. Nova York: Columbia Univ. Press, 102-122.
- Karenga, Maulana (2003). Du Bois and the question of the color line: Race and class in the age of globalization. *Socialism and Democracy*, 17(1), 141-160.
- Katzew, Ilona (2004). *Casta Paintings. Images of Race in Eighteenth Century Mexico*. New Haven i Londres: Yale UP.
- Keller Fox, Evelyn (1982). Feminism and science. *Signs*, 7(3), 589-602.
- Keller Fox, Evelyn (1985). *Reflections on gender and science*. Londres: Yale University Press, New Haven.
- Keller Fox, Evelyn (1987). Women scientists and feminist critics of science. *Daedalus. J. Am. Acad. Art. and Sci.* 116(4), 77-91.
- Kennedy, Randall (2001). Racial Passing. *Ohio State Law Journal* 62:1145-95.
- Kluegel, James R., Mason, David S., i Wegener, Bernd (eds) (1995). *Social Justice and Political Change: Public Opinion in Capitalist and Post-communist States*. Nova York: de Gruyter.
- Kofman Eleonore (2004). Family-related migration: a critical review of European studies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30(2), 243-262.
- Labonté, Ronald (2011). Reflections on stories and a story/dialogue method in health research. *International Journal of Social Research Methodology*, 14(2), 153-163.
- Lakoff, George; i Johnson, Mark (2004). *Metáforas de la vida cotidiana* (6a ed.) Madrid: Ediciones Cátedra.
- Langness, Lewis L. (1965). *The life history in anthropological science*. Nova York: Holt, Rinehartand Winston.

- Le Gall, Josiane; i Meintel, Deirdre (2015). Cultural and Identity Transmission in Mixed Couples in Quebec, Canada. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 662, 111-128.
- Lentin, Alana (2008). Europe and the Silence about Race. *European Journal of Social Theory*, 11, 487–503.
- Lentin, Alana (2020). *Why Race Still Matters*. Cambridge: Polity Press.
- Lewis, Amanda E. (2004). "What Group?" Studying Whites and Whiteness in the Era of Color-Blindness. *Sociological Theory*, 22(4), 623–646.
- Lewis, Laura A. (2003). *Hall of Mirrors. Power, Witchcraft, and Caste in Colonial Mexico*. Durham and London: Duke UP.
- Lewontin, Richard C; Kamin, Leon; i Steven, Rose (1985). *Not in Our Genes: Biology, Ideology, and Human Nature*. Nova York: Pantheon.
- Longino, Helen E. (1987). Can there be a feminist science?. *Hypatia*, 2(3), 51-64.
- López García, José Miguel (2016). El mercado de esclavos en Madrid a finales del Antiguo Régimen, 1701-1830. *Historia social* (85), 45-62.
- Lorde, Audre (1982). *Zami, a new spelling of my name*. Trumansburg: Crossing Press.
- Lorde, Audre (2007 [1984]). *Sister outsider: essays and speeches*. Trumansburg: Crossing Press.
- Lowe Lisa (1996). *Immigrant acts*. Durham, NC: Duke University Press.
- Lugones (2005). Multiculturalismo radical y feminismos de mujeres de color. *RIFP*, 25, 61-75.
- Lugones, María (2007). Heterosexualism and the Colonial/Modern Gender System, *Hypatia* 22(1), 186–209.
- Lugones, Maria (2008). Colonialidad y género. *Tabula Rasa*, núm. 9, 73-101.
- Lugones, María (2011). Hacia un feminismo descolonial. *La Manzana de la Discordia*, 6(2), 105-117.
- Lyon, Margaret; i Barbalet, Jack (1994). Society's body: emotion and the " somatization" of social theory. A: J. Csordas, Thomas (ed.) *Embodiment and experience: The existential ground of culture and self*. Cambridge: Cambridge University Press, 48-67.
- MacKinnon, Catherine A. (1982). Feminism, Marxism, method, and the state: An agenda for theory. *Signs: Journal of women in culture and society*, 7(3), 515-544.
- Malinowski, Bronislaw (1973 [1922]). *Los argonautas del Pacífico Occidental*. Barcelona: Península.
- Maloouf, Amin (1999). *Identidades asesinas*, Madrid: Alianza editorial.
- Mani, Lata (1992). Multiple mediations: feminist scholarship in the age of multinational reception. A: Crowley, Helen; i Himmelweit, Susan (eds). *Knowing women. Feminism and knowledge*. Cambridge: Polity Press, The Open University, 306-322.

- Martin, Lori Latrice; Horton, Hayward Derrick; Herring, Cedric; Keith, Verna M.; i Thomas, Melvin (eds.) (2017). *Color Struck. How Race and Complexion Matter in the "Color-Blind" Era*. Rotterdam, Boston i Taipei: Sense Publishers.
- Martínez, María Elena (2004). The Black Blood of New Spain: Limpieza de Sangre, Racial Violence, and Gendered Power in Early Colonial Mexico. *The William and Mary Quarterly*, 61(3), 479-520.
- Martínez-Guzmán, Antar; i Montenegro, Marisela (2014). La producción de narrativas como herramienta de investigación y acción sobre el dispositivo de sexo/género: construyendo nuevos relatos. *Quaderns de Psicologia*, 16(1), 111-125.
- Marx K., Engels F. (2010 [1848]). *Manifiesto of the Communist Party*. Londres, UK: Vintage.
- Marx Karl (1976 [1867]). *Capital. Vol. 1*. Londres: Penguin.
- Massey, Doreen (2005). *For space*. Londres: Sage.
- Mauss, Marcel (1979 [1971]). *Sociología y Antropología*. Madrid: Editorial Tecnos.
- Mazzocco, Philip J. (2015). *Talking productively about race in the colorblind era*. Kirwan Institute Research Report. Columbus, OH: The Ohio State University.
- Mbomío, Lucía (2019). *Hija del camino*. Madrid: Grijalbo.
- McCall, Leslie (2005). The Complexity of Intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture*, 30(3), 1771-1800.
- Mead, Margared (1973 [1928]). *Coming of Age in Samoa*. Nova York: Penguin.
- Méchoulán, Henry (1981). *El honor de Dios. Indios, judíos y moriscos en el Siglo de Oro*. Madrid: Argos Vergara.
- Melber, Henning; i Kössler, Reinhart (2020). Colonial amnesia and Germany's efforts to achieve 'internal liberation'. *The Conversation*, 19.
- Mersha, Tesfaye B.; Beck, Andrew F. (2020). The social, economic, political, and genetic value of race and ethnicity in 2020. *Human genomics*, 14(1), 1-5.
- Mignolo, Walter (2000). The Geopolitics of Knowledge and the Colonial Difference, *South Atlantic Quarterly* 101(1), 57-96.
- Mills, Charles Wright (1970 [1960]). *La imaginación sociológica*. Buenos Aires: Nueva vision.
- Molina, José Luís; Rodríguez-García, Dan (2018). Ethnicity, Multiculturalism, and Transnationalism. A: Callan, Hilary; i Coleman, Simon (ed.) *The International Encyclopedia of Anthropology*. New Jersey, USA: Wiley-Blackwell.
- Montaño Garcés, Mónica (2011). Diáspora africana; retos frente a la "etnocolonización". *II Congreso Internacional África-Occidente: corresponsabilidad en el desarrollo*. Universidad de Huelva, 35-54.

- Montaño Garcés, Mónica (2018). Lo negro-africano y afrodescendientes: procesos identitarios por asignación o autoreconocimiento. *Revista de Pensamiento Estratégico y Seguridad CISDE*, 3(2), 65-73.
- Moraga, Cherríe; i Anzaldúa, Gloria (1983). *This bridge called my back: writing by radical women of color*. Watertown (Massachusetts): Persephone Press.
- Morton, Samuel George (1839). *Crania Americana*. Filadèlfia: Dobson.
- Morton, Samuel George (1844). *Crania Aegyptiaca: Or, Observations on Egyptian Ethnography, Derived from Anatomy, History and the Monuments*. Londres: Madden & Co.
- Murji, Karim; i Solomos, John (eds.) (2005). *Racialization: Studies in Theory and Practice*. Nova York: Oxford University Press.
- Nagel, Joane (2003). *Race, ethnicity, and sexuality: Intimate intersections, forbidden frontiers*. Nova York: Oxford University Press.
- Observatori Català de la Joventut (2002). *Estat de la joventut 2019*. Barcelona: Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, Generalitat de Catalunya.
- Ofari, Earl (1970). *El mito del capitalismo negro*. Madrid: Monthly Review Press.
- Omi, Michael; i Winant, Howard (2014). *Racial Formation in the United States*, (3a ed.) Nova York i Londres: Routledge.
- Ortiz-Guitart, Anna; Rodríguez-García, Dan; i Solana-Solana, Miguel (2016). "Nois/es i joves de parelles mixtes a Catalunya: entre l'elecció i la construcció identitària". *Revista de l'Institut d'Estudis Catalans*, Secció de Filosofia i Ciències Socials.
- Osanami Törngren, Sayaka; Irastorza, Nahikari; i Rodríguez-García, Dan (co-first authorship) (2021). Understanding Multiethnic and Multiracial Experiences Globally: Towards a Conceptual Framework of Mixedness. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47 (4), 763-781.
- Osborne, Jason W. (1997). Race and academic disidentification. *Journal of Educational Psychology*, 89(4), 728.
- Pabón S. de Urbina, José María (2007). *Diccionario manual griego: griego clásico-español*. Vox.
- Pateman, Carole (1983). Feminist Critiques of the Public/Private Dichotomy. A: Benn and Gaus (eds.) *Public and Private in Social Life*. Nova York: St. Martin's Press.
- Pérez Orozco, Amaia (2010). Crisis multidimensional y sostenibilidad de la vida. *Investigaciones feministas*, 2, 29-53.
- Pérez-Bustos, Tania, Tobar-Roa, Victoria; i Márquez-Gutiérrez, Sara (2016). Etnografías de los contactos. Reflexiones feministas sobre el bordado como conocimiento. *Antípoda. Revista de Antropología y Arqueología*, 26, 47-66.
- Phoenix, Anne; i Owen, Charlie (2000). From miscegenation to hybridity: mixed relationships and mixed parentage in profile. A: Brah, Avtar; i Coombes Annie (eds.) *Hybridity and its Discontents: politics, science, culture*. Londres: Routledge, 72-95.

- Pillow, Wanda (2003). Confession, catharsis, or cure? Rethinking the uses of reflexivity as methodological power in qualitative research. *International journal of qualitative studies in education*, 16(2), 175-196.
- Pink, Sarah (2006). *Doing visual ethnography*. Londres: Sage
- Pink, Sarah; Mackley, Kerstin Leder; Morosanu, Roxana; Mitchell, Val; i Bhamra, Tracy (2017). *Making homes: Ethnography and design*. Oxford: Bloomsbury.
- Platero, Lucas (2014). "Metáforas y articulaciones para una pedagogía crítica sobre la interseccionalidad". *Quaderns de Psicologia*, 16(1), 55-72.
- Platero, Lucas (ed.) (2012). *Intersecciones: cuerpos y sexualidades en la encrucijada*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Priscila, David (2013) História Oral: Metodologia do Diálogo/Oral History: Methodology for Dialogue. *Patrimônio e Memória*, 9(1), 157-170.
- Pujadas Muñoz, Juan José (2002). El método biográfico. El uso de las historias de vida en ciencias sociales. Madrid, CIS (col. *Cuadernos metodológicos*, 5). Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Pujadas, Joan Josep (1992). *El método biográfico: El uso de las historias de vida en Ciencias Sociales*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Queirolo Palmas, Luca (2012). Juventudes y migraciones en Italia: deconstruyendo la posteridad inoportuna. *Revista Andaluza de Antropología*, 3, 125-147.
- Quijano, Aníbal (1992). Colonialidad y modernidad/racionalidad. *Perú indígena* (Lima) 13(29), 11-20.
- Quijano, Aníbal (2000). Colonialidad del poder y clasificación social, *Journal of World-Systems Research* 6(2), 342-388.
- Quijano, Aníbal (2007). Coloniality and Modernity/Rationality, *Cultural Studies* 21(2), 168-178.
- Quijano, Aníbal (1999). "¡Qué tal raza!", *Familia y cambio social*, Lima: CECOSAM.
- Ricoeur, Paul (1999). ¿Qué es un texto? *Historia y narrativa*, 59-81.
- Ripamonti, Paula (2017). Investigar a través de narrativas. Notas epistémicometodológicas. A: Alvarado, Mariana; i De Oto, Alejandro (Eds.), *Metodologías en contexto. Intervenciones en perspectiva feminista/poscolonial/latinoamericana*. Buenos Aires: CLACSO, 83-104.
- Robinson, Cedric (1983). *Black Marxism*. Nova York: Zed Books.
- Rodó de Zárata, Maria (2014). *Geografies de la interseccionalitat: l'accés de la joventut a l'espai públic de Manresa* (Tesi Doctoral), Universitat Autònoma de Barcelona.
- Rodó-de-Zárata, Maria (2016). Geografies de la interseccionalitat: llocs, emocions i desigualtats. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 82, 141-163.

- Rodó-Zárate, Maria (2021). *Interseccionalitat. Desigualtats, llocs i emocions*. Manresa: Tigre de paper.
- Rodríguez-García, Dan (1997). Aproximación a la endogamia y exogamia étnica: un aspecto fundamental de las relaciones interétnicas. Tesis de Màster, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Rodríguez-García, Dan (1998). *Formal and Informal Patterns of Sexual Relations and Marriage Among West Africans in Britain: The Case of Gambians in London*. Tesis de Màster, University of Sussex.
- Rodríguez-García, Dan (2002). *Endogamia, exogamia y relaciones interétnicas*. (Tesis doctoral), Universitat Autònoma de Barcelona.
- Rodríguez García, Dan (2004). *Inmigración y mestizaje hoy. Formación de matrimonios mixtos y familias transnacionales de población africana en Cataluña*. Barcelona: Servicio de Publicaciones de la Universidad Autónoma de Barcelona.
- Rodríguez-García, Dan (2006). Mixed Marriages and Transnational Families in the Intercultural Context: A Case Study of African-Spanish Couples in Catalonia. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32 (3), 403-433.
- Rodríguez-García, Dan (2012). Considérations théorico-méthodologiques autour de la mixité. *Enfances, Familles, Générations*. 17, 41-58.
- Rodríguez-García, Dan (2015). Introduction: Intermarriage and Integration Revisited: International Experiences and Cross-disciplinary Approaches. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 662 (1), 8-36.
- Rodríguez-García, Dan (2016). Avances en el estudio de la 'mixtidad': Contrastando la relación entre uniones mixtas e integración social. *Revista UAB Divulga: Barcelona Investigació e Innovació*.
- Rodríguez-García, Dan (2018). Endo/Exogamia. A: Aguirre Baztán, Ángel (ed.) *Diccionario Temático de Antropología Cultural*. Madrid: Delta, 154-160.
- Rodríguez-García, Dan (2021). Forbidden Love: Controlling Partnerships Across Ethnoracial Boundaries. A: Mayer, Claude-Hélène; i Vanderheiden, Elisabeth, *International Handbook of Love: Transcultural and Transdisciplinary Perspectives*. Switzerland: Springer, 923-942.
- Rodríguez-García, Dan (2022). The Persistence of Racial Constructs in Spain. Bringing Race and Colorblindness into the Debate on Interculturalism. *Social Sciences*, 11(1),13.
- Rodríguez-García, Dan; Solana Solana, Miguel; Lubbers, Miranda Jessica; i de Miguel Luken, Verónica (2014). Immigració, unions mixtes i integració sociocultural: cap a una anàlisi complexa multi-mètode. *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 60 (3), 627-657.
- Rodríguez-García, Dan; i de Miguel Luken, Verónica (2015a). Matrimonis mixtes i fills de la barreja a Catalunya: dels 'xarnegos' als 'cafè amb llet'?. A: Domingo, Andreu (Coord.) *Migracions dels segles XX i XXI a Catalunya. Una mirada Candeliana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social i Família, Col·lecció: Ciutadania i Immigració 11, 193-218.
- Rodríguez-García, Dan; Lubbers, Miranda Jessica; Solana, Miguel; i de Miguel-Luken, Verónica (2015b). Contesting the nexus between intermarriage and integration: findings from a multi-dimensional study in Spain. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 662(1), 223-245.

- Rodríguez-García, Dan; Solana-Solana, Miguel; i Lubbers, Miranda Jessica (2016). Preference and prejudice: Does intermarriage erode negative ethno-racial attitudes between groups in Spain?. *Ethnicities*, 16(4), 521-546.
- Rodríguez-García, Dan; Solana-Solana, Miguel; Ortiz-Guitart, Anna; i Freedman, Joanna L. (2018). Linguistic Cultural Capital among Descendants of Mixed Couples in Catalonia, Spain: Realities and Inequalities. *Journal of Intercultural Studies*, 39(4), 429-450.
- Rodríguez-Reche, Cristina; i Rodríguez-García, Dan (2020). El estigma de la musulmanidad: visibilidad percibida y racismo en hijas de parejas mixtas con padre/madre de origen magrebí en Barcelona y Granada. *Perifèria, revista de recerca i formació en antropologia*, 25(1), 4-27.
- Rodríguez-García, Dan; de Miguel Luken, Verónica; i Solana, Miguel (2021a). Las uniones mixtas y sus descendientes en España: evolución y consideraciones sobre la mixticidad. A: *Anuario CIDOB de la Inmigración 2020*, Arango, Joaquín; Garcés, Blanca; Mahía, Ramón; i Moya, David (dirs.), Barcelona: CIDOB, 168-195.
- Rodríguez-García, D., Habimana-Jordana, Teresa; i Rodríguez-Reche, Cristina (2021b). 'Tú como eres negra, harás de lobo'. El debate pendiente sobre la cuestión de la 'raza' en España. *Periferia: revista de investigación y formación en antropología*, 26 (1), 29-55.
- Rodríguez-García, Dan; Solana, Miguel; Ortiz, Anna; i Ballestín, Beatriz (2021c). Blurring of Colour Lines? Ethnoracially Mixed Youth in Spain Navigating Identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(4), 838-860.
- Rodríguez-García, Dan; i Rodríguez-Reche, Cristina (2022). Daughters of Maghrebian Muslim and Native non-Muslim Couples in Spain: Identity Choices and Constraints. *Social Compass*, 69(3).
- Root, Maria P. P. (1996). *The Multiracial Experience: Racial Borders as a Significant Frontier in Race Relations*. California: Sage.
- Ross, Loretta J. (2017). Reproductive justice as intersectional feminist activism. *Souls*, 19(3), 286-314.
- Ruíz Olabuénaga, José Ignacio (2012). Historias de vida. *Metodología de la Investigación Cualitativa*. Bilbao: Universidad de Deusto. 267-313.
- Rumbaut, Rubén G. (2008). Reaping what you sow: Immigration, youth, and reactive ethnicity. *Applied development science*, 12(2), 108-111.
- Said, Edward W. (1995). *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*, Londres: Penguin.
- Saranillio, Dean Itsuji (2008). Colonial Amnesia. Rethinking Filipino "American" Settler Empowerment in the US Colony of Hawai'i. A: *Asian Settler Colonialism*. University of Hawaii Press, 256-278.
- Sasson-Levy, Orna; i Shoshana, Avi (2013). "Passing" as (Non) Ethnic: The Israeli Version of Acting White. *Sociological Inquiry*, 83(3), 448-472.
- Sayad, Abdelmalek (2010). *La doble ausencia: de las ilusiones del emigrado a los padecimientos del inmigrado*. Rubí: Anthropos.

- Sherkat, Darren, E. (2003). Religious socialization; sources of influence and influences of agency. A: Dillon, Michele (ed.) *Handbook of the Sociology of Religion* (pp. 151-163). Nova York: Cambridge University press.
- Sidanius, Jim; Peña, Yesilernis; i Sawyer, Mark (2001). Inclusionary discrimination: Pigmentocracy and patriotism in the Dominican Republic. *Political Psychology*, 22(4), 827–851.
- Silberman, Roxane, Alba, Richard, i Fournier, Irène (2007). Segmented assimilation in France? Discrimination in the labour market against the second generation. *Ethnic and Racial Studies* 30 (1), 1-27.
- Simon, Patrick (2019). L'antiracisme et la race: Colorblindness et privilège blanc. *Les Possibles* 21, 1–6.
- Slany Kristina; i Strzemecka Stella (2017). Growing up multicultural: the experiences of children raised by Polish-Norwegian mixed couples in Norway. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 166(4), 87-111.
- Smay, Diana; i Armelagos, George (2000). Galileo wept: A critical assessment of the use of race in forensic anthropology. *Transforming Anthropology*, 9(2), 19-29.
- Smith, Barbara (ed.) (1982). *All women are white, all blacks are men, but some of us are brave: Black Women's Studies*. Nova York: The Feminist Press.
- Smith, Dorothy E. (1987). *The everyday world as problematic: A feminist sociology*. Toronto, Canada: University of Toronto Press.
- Söderström, Johanna (2020). Life diagrams: a methodological and analytical tool for accessing life histories. *Qualitative Research*, 20(1), 3-21.
- Song, Miri (2003). *Choosing ethnic identity*. Cambridge: Polity Press.
- Song, Miri (2009). Is intermarriage a good indicator of integration? *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(2), 331-348.
- Song, Miri (2010). What happens after segmented assimilation? An exploration of intermarriage and "mixed race" young people in Britain. *Ethnic and Racial Studies* 33(7)1194–1213.
- Song, Miri (2018). Why We Still Need to Talk about Race. *Ethnic and Racial Studies* 41, 1131–45.
- Song, Miri; i Aspinall, Peter J. (2012). *Mixed Race Identities*. Londres: Palgrave/Macmillan.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1988). "Can the Subaltern Speak?" *Die Philosophin* 14(27), 42-58.
- St Louis, Brett (2016). Can Race Be Eradicated? The Post Racial Problematic. A: Karim, Murji; i Solomos, John (eds.) *Theories of Race and Ethnicity: Contemporary Debates and Perspectives*, Cambridge: Cambridge University Press, 114-138.
- Stolcke, Verena (2000). ¿Es el sexo para el género lo que la raza para la etnicidad...y la naturaleza para la sociedad? *Política y Cultura* (14), 25-60.
- Stolcke, Verena (2008). Los mestizos no nacen, se hacen. A: Stolcke Verena, Coello Alexandre (eds.), *Identidades Ambivalentes en América Latina (siglos XVI-XXI)*, Barcelona: Bellaterra, 14–51.

- Symington, Alison (2004). Interseccionalidad: una herramienta para la justicia de género y la justicia económica. *Derechos de las mujeres y cambio económico*, 9(8), 1-8.
- Tajfel, Henri (1982). *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Talpade Mohanty, Chandra (1988). Under Western eyes: Feminist Scholarship and colonial discourses. *Feminist Review*, 30, 61-88.
- Taylor, Keeanga-Yamahtta (2021). *Com alliberar-nos: el feminisme negre i el Combahee River Collective*. Manresa: Tigre de paper.
- Taylor, Paul C. (2010). WEB Du Bois. *Philosophy Compass*, 5(11), 904-915.
- Taylor, Steven J.; i Bogdan, Robert (1984). *Qualitative research method: The search for meanings*. Nova York: John Wiley.
- Taylor, Steven J.; i Bogdan, Robert (1992). *Introducción a los métodos cualitativos*. España: Paidós.
- Tharoor, Shashi (2018). Imperial amnesia: The messy afterlife of colonialism. *Griffith REVIEW*, (59), 62-67.
- Todd, Emmanuel (1994). *Le Destin des Immigrés. Assimilation et ségrégation dans les démocraties occidentales*, París: Seuil.
- Truth, Sojourner (1951). The Ain't I A Woman Speech. *Women's Rights Convention*. Ohio, Akron.
- Tuana, Nancy (ed.) (1989). *Feminism and science*. (Race, gender and science series). Bloomington i Indianapolis: Indiana University Press.
- Turner, Bryan S. (1994). Los avances recientes en la teoría del cuerpo. *Reis*, 11-39.
- Turner, John C. (1975). Social comparison and social identity: Some prospects for intergroup behaviour. *European journal of social psychology*, 5(1), 1-34.
- UNESCO. (1950). A statement by experts on race problems. *International Social Science Bulletin. A Quarterly Bulletin*. II (3): 391-395.
- Vallés, Miguel (1997). *Técnicas de investigación social: Reflexión metodológica y práctica profesional*. Madrid: Síntesis.
- Varro, Gabrielle (2003). *Sociologie de la mixité. De la mixité amoureuse aux mixités sociales et culturelles*. París: Belin.
- Vertovec, Steven (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* 29 (6): 1024-54.
- Vicens Vives, Jaume (1954). *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Destino.
- Virdee, Satnam (2019). Racialized capitalism: An account of its contested origins and consolidation. *The Sociological Review*, 67(1), 3-27.
- Vucinic- Nescovic, Vesna (2002). *Mixed Marriage as a Bridge to Interculturality in South Eastern Europe*. Belgrade: European Center for Peace and Development.

- Wade, Peter (2015). *Race. An introduction*. Cambridge University Press.
- Walker, Alice (2004 [1983]). *In search of our mothers' gardens: Womanist prose*. San Diego, CA: Houghton Mifflin Harcourt.
- Wallace, Michelle (1975). A black feminist's search for sisterhood. *Village Voice*, 6-7.
- Ward, Colleen; i Kennedy, Antony (1994). Acculturation strategies, psychological adjustment, and sociocultural competence during cross-cultural transitions. *International journal of intercultural relations*, 18(3), 329-343.
- Werbner, Pnina; i Modood, Tariq (eds.) (1997). *Debating cultural hybridity: Multi-cultural identities and the politics of anti-racism*, Londres: Zed.
- White, Judith B., i kimLanger, Ellen J. (1999). Horizontal hostility: Relations between similar minority groups. *Journal of Social Issues*, 55, 537-559.
- Wigginton, Britta; i LaFrance, Michelle N. (2019). Learning critical feminist research: A brief introduction to feminist epistemologies and methodologies. *Feminism & Psychology*, 1-17.
- Wise, Tim (2010). *Colorblind: The Rise of Post-Racial Politics and the Retreat from Racial Equity*. San Francisco: City Lights Books.
- Yeoh, Brenda; Acedera, Kristal; i Rootham, Esther (2019). Negotiating postcolonial Eurasian Identities and national belonging in global-city Singapore. *Social Identities* 25(3), 294-309.
- Zapata Hidalgo, María (2019). *La depresión y su recuperación. Una etnografía feminista y corporal*. (Tesis doctoral). Universidad del País Vasco (UPV/EHU).
- Zussman, Robert (2000). Autobiographical occasions: Introduction to the special issue. *Qualitative Sociology*, 23(1), 58.